

คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน
และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

ปริญญานิพนธ์

ของ

พระมหาถาวร กระจุกไชย (สิทธิธาดา)

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการอุดมศึกษา

กรกฎาคม 2548

ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน
และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

ของ
พระมหาถาวร กระจุกไชย (สิทฺธิธาดา)

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการอุดมศึกษา
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)
วันที่...20.....เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2548

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

.....ประธาน
(อาจารย์ ดร. จารุวรรณ สกุลคู)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร. อรรณพ โพธิสุข)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(อาจารย์ ดร. สุวพร ตั้งสมรพงษ์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(อาจารย์ อธิรพีล แก้วพิลา)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความกรุณาเป็นอย่างยิ่งของอาจารย์ ดร.จากรุวรรณ สกุลคู ประธานกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ อาจารย์ ดร.อรรณพ โพธิสุข กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ อาจารย์ ดร.สุพร ตั้งสมวรวงษ์ และอาจารย์ อธิธิพล แก้วพิลา กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติมสอบปากเปล่า ปริญญานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำที่ดี ตลอดจนตรวจแก้ข้อผิดพลาดต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการทำปริญญานิพนธ์ในครั้งนี้เป็นอย่างมาก และขอเจริญพรขอบคุณรองศาสตราจารย์ นิภา ศรีไพโรจน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อัจฉรา วัฒนานรงค์ และอาจารย์อธิธิพล แก้วพิลา ที่กรุณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเจริญพรขอบคุณท่านทั้งหลายไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระพุทธิวงศมุนี เจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาส ที่เมตตาอนุเคราะห์ให้อาวาสสัปปายะในการทำงานวิจัยครั้งนี้ พระเดชพระคุณพระเทพปริยัติมุนี เจ้าอาวาสวัดทองนพคุณ พระครูสุวรรณโพธิาภิบาลและพระมหาอุดม สารเมธี ที่เมตตาอนุเคราะห์ให้การสนับสนุนด้านการศึกษาแก่ผู้วิจัยเสมอมา พระมหาไสว โชติโก และพระมหาพล อากาศโร ที่เมตตาเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือการวิจัย และให้คำแนะนำที่ดี ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความเมตตาของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณพระมหาธนศ จูตรีสี พระมหาสาสดี ภูริทสสี พระมหาสิทธิชัย พุทฺธเสวี พระอำพัน สุนทรโร และเพื่อนสหธรรมิกทุกท่านที่มีส่วนช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งในการติดต่อประสานงาน ตรวจสอบที่อยู่ และส่งแบบสอบถาม ด้วยความอดุสหาและเอาใจใส่ และขอขอบพระคุณพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก้งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน ที่กรุณาให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามและกรุณาส่งคืนผู้วิจัย

ขอเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการศึกษา ความรู้อันทรงคุณค่าให้คุณประหวัด - คุณสมร วะไลศรี ผู้ให้การสนับสนุนทุนในการวิจัยครั้งนี้ คุณจตุพล พลเยี่ยม ผู้คอยให้กำลังใจในการวิจัยครั้งนี้ พี่ๆ น้องๆ เพื่อนๆ ทุกท่านที่ช่วยให้คำปรึกษาที่ดี

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขอน้อมรำลึกถึงพระคุณอันประเสริฐของพระศาสนา ที่มีอุปการะแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง พระคุณของบิดา มารดา และครู อาจารย์ที่ได้อบรมสั่งสอนถ่ายทอดวิชาความรู้และเป็นกำลังใจที่ดีให้แก่ผู้วิจัยเสมอมา

พระมหาถาวร กระจุกไชย (สิทธิธาดา)

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	6
ความสำคัญของการวิจัย.....	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
ข้อดกลงเบื้องต้น.....	9
สมมติฐานการวิจัย.....	10
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
หลักการศึกษานในพระพุทธศาสนา.....	11
กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์.....	12
รัตนตรัยแรงจูงใจสู่การศึกษา.....	17
ไตรสิกขาการพัฒนาชีวิตมนุษย์ 3 ด้าน.....	19
แนวความคิดเกี่ยวกับคุณภาพของบัณฑิต.....	25
บัณฑิตที่พึงประสงค์.....	31
คุณลักษณะในการปฏิบัติศาสนกิจ.....	33
แนวความคิดเกี่ยวกับการส่งพระนิสิตออกปฏิบัติศาสนกิจ.....	41
ความหมายของศาสนกิจ.....	42
วัตถุประสงค์ของศาสนกิจ.....	44
การส่งพระสาวกออกปฏิบัติศาสนกิจ.....	47
การส่งพระนิสิตออกปฏิบัติศาสนกิจ.....	52
ลักษณะการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิต.....	58
ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิต.....	60
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	61
งานวิจัยในประเทศ.....	61
งานวิจัยต่างประเทศ.....	69
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	72
การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง.....	72
การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือในการวิจัย.....	73
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	75

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 (ต่อ) การจัดกระทำข้อมูล.....	76
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	76
สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	77
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	78
การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	78
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	79
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	95
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	95
วิธีดำเนินการวิจัย.....	95
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	96
สรุปผลการวิจัย.....	96
อภิปรายผล.....	97
ข้อเสนอแนะ.....	108
บรรณานุกรม.....	112
ภาคผนวก.....	122
ภาคผนวก ก. รายชื่อผู้เชี่ยวชาญและหนังสือเชิญ.....	123
ภาคผนวก ข. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและหนังสือนำ.....	129
ภาคผนวก ค. คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	137
ภาคผนวก ง. ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ.....	140
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	145

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	สถิติพระพุทธรูปศาสตรบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.....	55
2	พระพุทธรูปศาสตรบัณฑิต ประจำปี พ.ศ.2546.....	56
3	พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจและพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานในเขตปกครอง หนกลาง.....	57
4	พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจและพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานในเขตปกครอง หนเหนือ.....	57
5	พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจและพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานในเขตปกครอง หนตะวันออก.....	57
6	พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจและพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานในเขตปกครอง หนใต้.....	58
7	จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย.....	73
8	จำนวนและค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามตัวแปรที่ศึกษา.....	79
9	ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณลักษณะของพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ พิจารณาโดยรวมและรายด้าน.....	80
10	ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณลักษณะของพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ เป็นรายข้อ.....	81
11	ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณลักษณะของพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน เป็นรายข้อ.....	83
12	ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณลักษณะของพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความประพฤติ เป็นรายข้อ.....	84
13	ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณลักษณะของพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ ด้านบุคลิกภาพ เป็นรายข้อ.....	86

บัญชีตาราง (ต่อ)

ตาราง	หน้า
14 การเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศงานกับเกณฑ์.....	88
15 การเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจกับเกณฑ์.....	89
16 การเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ.....	90
17 ความถี่และค่าร้อยละของความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ.....	91
18 ความถี่และค่าร้อยละของความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน.....	92
19 ความถี่และค่าร้อยละของความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความประพฤติ.....	93
20 ความถี่และค่าร้อยละของความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านบุคลิกภาพ.....	94

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์.....	14
2 ความเชื่อมโยงระหว่างไตรสิกขากับมรรค.....	23

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

“การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติและคุณธรรมของบุคคล สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วน ล้วนพอเหมาะกันทุกด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้น ก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถธำรงรักษาความเจริญมั่นคงของชาติไว้และพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปได้โดยตลอด ...” พระบรมราชาวาท (2546 : ออนไลน์) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานเกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งให้เห็นว่า การศึกษานับเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดในการที่จะสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้กับสังคมและประเทศชาติ ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ตามศักยภาพ และขีดความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม เพื่อเป็นพลังสร้างสรรค์การพัฒนาบ้านเมืองให้ยั่งยืน (จารุพงษ์ เรื่องสุวรรณ. 2547 : 27) การศึกษาจึงมิใช่เป็นเพียงเครื่องมือสำหรับการพัฒนาเท่านั้น หากแต่การศึกษายังเป็นตัวการพัฒนาอีกด้วย ดังที่พระราชวรมณี (ประยูร ชาญโต. 2530 : 70) ได้ให้ทัศนะว่า การศึกษาเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนา กล่าวคือ เมื่อการศึกษาพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิตให้ตั้งงามขึ้น เจริญขึ้น มีความรู้ความสามารถ เกิดพัฒนาการในด้านต่าง ๆ การศึกษาทำหน้าที่เป็นตัวการพัฒนา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาแล้ว มีความรู้ความสามารถเป็นต้นแล้ว นำเอาความรู้ความสามารถเป็นต้นนั้นอันเกิดจากการศึกษาไปใช้ในการดำเนินชีวิต และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ การศึกษาก็กลายเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนา ยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทั้งในตัวบุคคลและในการดำเนินชีวิตของบุคคลได้อย่างน่าอัศจรรย์ การศึกษาจึงจัดเป็นอนุสาสน์ปาฏิหาริย์ ในบรรดาปาฏิหาริย์ที่องค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าปาฏิหาริย์คือการกระทำที่ให้อะไรบังเกิดผลเป็นอัศจรรย์ มี 3 อย่าง คือ อิทธิปาฏิหาริย์ การแสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ การทลายใจผู้อื่นได้เป็นอัศจรรย์ และอนุสาสน์ปาฏิหาริย์ การสั่งสอนได้ผลเป็นอัศจรรย์ (อง.ดิก. (บาลี) 20/61/165, (ไทย) 20/61/234) ทรงเตือนในอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ เพราะได้ผลเฉพาะผู้กระทำเพียงคนเดียว ทั้งจะนำหมู่มนุษย์ไปสู่ความหลงผิด ทรงสรรเสริญอนุสาสน์ปาฏิหาริย์ว่าเป็นเยี่ยม เพราะให้ผลทั้งแก่ผู้แสดงและเป็นไปเพื่อทำหมู่มนุษย์ให้มีชีวิตที่งดงามจนบรรลุถึงอิสรภาพสูงสุดได้ ดังนั้น การศึกษาจึงถือเป็นปาฏิหาริย์อันยอดเยี่ยม เพราะหากเฝ้ามองดูการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนิสิตนักศึกษาจากตอนเข้ามาเป็นน้องใหม่ในมหาวิทยาลัยไปจนเมื่อจบเป็นบัณฑิต จะเห็นการเปลี่ยนแปลงที่มากมายและลึกซึ้ง บุคลิกภาพที่ปรากฏ วาจา ท่าทางและความคิดปรับเปลี่ยนเป็นอีกคนหนึ่งได้อย่างน่าอัศจรรย์ (จรัส สุวรรณเวลา. 2545 : 43) การศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการหล่อหลอมให้บุคคลเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

มหาวิทยาลัยในฐานะที่เป็นสถาบันทางวิชาการชั้นสูง มีจุดมุ่งหมายในการให้การศึกษา ส่งเสริมวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง มีความสำคัญและมีส่วนรับผิดชอบต่อการเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้แก่พลเมืองของประเทศ ช่วยพัฒนาพลเมืองให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ มีความรับผิดชอบต่อสังคม มีระเบียบวินัย ขยัน

อดทน มีความสามัคคี โดยผ่านกระบวนการทางการศึกษา ให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีความรู้ ความคิด ความสามารถ และทักษะที่จำเป็นต่าง ๆ ในการปรับตัวและดำรงตนในสังคมอย่างมีความสุข (สุวัฒน์ ช่างเหล็ก. 2542 : 27) จะต้องยังผลอันเป็นอัตรจริยดังกล่าว ให้เกิดมีขึ้น ซึ่งถือเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาของชาติ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตราที่ 6 ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยถือว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายดังกล่าว มหาวิทยาลัยจึงต้องจัดหมวดประสบการณ์ที่ผู้เรียนทุกคนต้องเรียนรู้ (General core courses) หมวดประสบการณ์ที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้เพื่อนำไปประกอบวิชาชีพชั้นสูง (Concentration areas) หมวดประสบการณ์ที่ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความสนใจ (Electives) และหมวดประสบการณ์ที่ผู้เรียนกำหนดและดำเนินการเอง เพื่อเสริมสร้างความสามารถ พัฒนาจิตสำนึกและค่านิยมของตนเอง (Co-Curricular activities) (ทบวงมหาวิทยาลัย. 2543ก : 58-59) อันจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความรู้ ผ่านการรู้จักไปสู่การรู้จัก เกิดการรู้จักและการรู้แจ้งในที่สุด หรือที่เรียกว่า องค์ 3 แห่งการเรียนรู้ อันได้แก่ ภูมิปัญญา สามารถปฏิบัติ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างถูกต้อง (นรินทร์ บุญชู. 2545 : 6-7) สร้างโอกาสให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพตามความสนใจและความถนัด ผีกทักษะการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง รวมถึงการฝึกความรู้และทักษะพิเศษด้านคอมพิวเตอร์ ภาษาต่างประเทศ การใช้เครื่องมืออุปกรณ์สำนักงาน และการทำงาน เป็นทีม เสริมสร้างบุคลิกภาพ ทักษะคิด จิตสำนึกที่ดี จริยธรรมและคุณธรรมในการทำงาน เพื่อเป็นบัณฑิตที่มีคุณภาพ (เฉลิมเผ่า อจละนันท์และคณะ. 2545 : 287-299) สมบูรณ์พร้อมทั้งวิชาและจรณะตรงตามความต้องการและความคาดหวังของสังคมประเทศชาติต่อไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2432 เพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎก และวิชาชั้นสูงของคณะสงฆ์ไทย ฝ่ายมหานิกาย ได้ปฏิบัติภารกิจด้านการผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการวิชาการแก่ชุมชน และการทำงานบำรู้งศลปวัณธรรมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย ด้วยถือหลักว่า ผลิตบัณฑิตเพื่ออุทิศตน ร่วมพัฒนาคน พัฒนาชาติ ด้วยศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา (กองแผนงาน. 2541 : 9) มุ่งผลิตพระพุทธศาสนารบัณฑิต เพื่อเป็นศาสนทายาท เป็นกำลังของพระศาสนา พัฒนาส่งเสริมพระภิกษุสามเณร ให้เป็นผู้เจริญองงามพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ อันดีงาม สามารถประสพผลแห่งศาสนศึกษาด้วยตนและบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นได้ด้วยดี อันถือเป็นหน้าที่หลักของมหาวิทยาลัย และในขณะเดียวกัน ก็ได้ทำหน้าที่เป็นช่องทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในสังคม ซึ่งเป็นบทบาทที่มีได้กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์ที่ประกาศ หรือตั้งใจจัดวางไว้ เป็นบทบาทที่เป็นไปเอง อันสืบเนื่องจากบทบาทที่คณะสงฆ์เคยมีมาในอดีตที่เรียกว่า ประเพณีบวชเรียน (พระเทพเวที ประยุทธ์ ปยุตโต. 2531 : 11-13)

แท้ที่จริง พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งให้ความสำคัญแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง จนอาจกล่าวได้ว่าระบบปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาก็คือระบบแห่งการศึกษา ฝึกฝน พัฒนาดน หรือที่เรียกว่า ระบบไตรสิกขา เพราะถือว่าการศึกษเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้มนุษย์มีชีวิตสมบูรณ์บรรลุถึงอิสรภาพขั้นสูงสุด เกิดสันติสุขอย่างแท้จริง ดังที่องค์พระบรมศาสดาทรงเป็นแบบอย่างแห่งการศึกษาพัฒนาดนจนพ้นจากความเป็นทุกข์อย่างสิ้นเชิง (พระไพศาล วิสาโล. 2546 : 284) สอดคล้องกับทัศนะของพระเทพโสมภณ (ประยูร ฐมมจิตโต. 2543 : 2-3) ที่กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา กระบวนการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า สิกขา ก็คือการศึกษานั้นเอง ดังนั้น เมื่อถือตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว การศึกษาที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ภาคปฏิบัติ ทฤษฎีใด ๆ ก็ตาม เมื่อไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้เจริญงอกงามอย่างได้ผลจริง ทฤษฎีนั้น ๆ ย่อมไม่อาจนับเป็นความรู้ที่สมบูรณ์ได้ตามหลักแห่งศาสนาแล้ว การพัฒนาคุณลักษณะของบัณฑิตที่แท้จริงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีดุลยภาพตามระบบไตรสิกขา อันได้แก่ การพัฒนาด้านพฤติกรรม เรียกว่า ศิลสิกขา การพัฒนาด้านจิตใจ เรียกว่า จิตสิกขา และการพัฒนาด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา อันจะนำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน ประสานเกื้อกูลกันระหว่าง ชีวิตมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม เกิดความสันติสุขในสังคมความเป็นอยู่อย่างแท้จริง เป็นสังคมแห่งความสุข ไร้การเบียดเบียน (พระธรรมปิฎก ประยุทธ์ ปยุตโต. 2539ก : 104 -109)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ตระหนักถึงหลักการนี้ ในแต่ละปีพระภิกษุสามเณรผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตจึงต้องออกปฏิบัติศาสนกิจเป็นเวลา 1 ปี ก่อนเข้ารับการศึกษาปริญญาตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อสนองงานการคณะสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2540 : 160) โดยมีวัตถุประสงค์ 5 ประการ คือ 1. เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา 2. เพื่อการสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ 3. เพื่อพัฒนานิสิตให้มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ 4. เพื่อสงเคราะห์ประชาชน และ 5. เพื่อสนองนโยบายและงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย (กองกิจการนิสิต. 2547 : 4) โดยมุ่งให้พระนิสิตได้มีโอกาสฝึกปฏิบัติจากประสบการณ์จริง เกิดการเรียนรู้ที่บูรณาการตามหลักแห่งไตรสิกขา อันจะเป็นผลดีต่อตัวพระนิสิต พระศาสนา และสังคมโดยรวม กล่าวคือ การออกปฏิบัติศาสนกิจเป็นการทำให้ชีวิต เป็นอันเดียวกันกับการศึกษา เพราะการเป็นอยู่และการดำเนินงานในขณะที่ปฏิบัติศาสนกิจนั้น พระนิสิตจะได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ จากสถานการณ์ที่หลากหลาย ซึ่งจำต้องรู้จัก เข้าใจ ต้องคิด ต้องปฏิบัติจัดการอย่างถูกต้องด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือหาทางแก้ไขให้ผ่านพ้นลุล่วงไป ทำให้เกิดการเรียนรู้พัฒนา พิจารณาแก้ปัญหาตลอดเวลา ทำให้พระนิสิตได้ฝึกฝนพัฒนาดนทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจและปัญญาจากประสบการณ์อันหลากหลายในการปฏิบัติกิจพระศาสนานั้น ๆ (กองกิจการนิสิต. 2544 : 11)

ส่วนการสืบต่ออายุพระศาสนานั้น นอกจากการประพฤติปฏิบัติเฉพาะบุคคลของเหล่าภิกษุสงฆ์ อันได้แก่ การฟังธรรมโดยเคารพ เล่าเรียนธรรมโดยเคารพ ทรงจำธรรมโดยเคารพ ไคร่ครวญอรุณแห่งธรรมโดยเคารพ และรู้ธรรมรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพแล้ว (อง.ปญจก. (บาลี) 22/154 /166-167, (ไทย) 22/154/253) ยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะยังพระสัทธรรมให้ดำรงมั่นและเจริญรุ่งเรือง

ได้ จำต้องมีการถ่ายทอดเผยแพร่สร้างความเข้าใจอันถูกต้องในหลักพุทธธรรมให้เกิดมีขึ้นในเหล่าพุทธบริษัททั้งหลายด้วย ดังหลักปฏิบัติในการสืบทอดพระศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งให้เหล่าพระภิกษุในพระธรรมวินัยเล่าเรียนธรรม แสดงธรรม บอกรธรรม ทำการสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังตามที่ได้เล่าเรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดารและคอยตรวจตรองตรวจสอบเพ่งพินิจธรรมด้วยใจตามที่ได้ฟังตามที่ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร (อจ.ปญจก. (บาลี) 22/155/167-168, (ไทย) 22/155/254-255) พร้อมทั้งตรัสรับรองว่าหลักการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่นอยู่ได้นาน ไม่เลือนหายเสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม พระนิสิตผู้ออกปฏิบัติศาสนกิจ นอกจากเป็นผู้มีส่วนในการทำให้พระสัทธรรมดำรงมั่นตามหลักการนี้แล้ว ส่วนหนึ่ง เมื่อได้เข้าไปสนองงานการพระศาสนาและรับทราบปัญหาต่าง ๆ แล้ว ก็มีความสนใจที่จะสานต่องานที่ทำ อุทิศตนเพื่อพระศาสนาต่อไปอีกด้วย

พระพุทธศาสนาถือเป็นศาสนาเพื่อสังคม เห็นได้จากหลักปฏิบัติในการประกาศพระพุทธานุศาสนานี้ที่พระศาสดาทรงประทานแก่พระอรหันตสาวก 60 รูป เมื่อครั้งส่งท่านเหล่านั้นออกประกาศพระศาสนาว่า จรต ภิกขเว จาริกัม พุชฺชนหิตาย พุชฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขของคนจำนวนมาก (สังคม) เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก (วิ.ม. (บาลี) 4/32/39, (ไทย) 4/32/40) มุ่งให้พระสาวกทำประโยชน์เพื่อสังคม โดยเริ่มจากการพัฒนาประโยชน์ในตัวบุคคลเป็นอันดับแรก แล้วขยายคุณสมบัติอันพร้อมมูลของตนไปสู่สังคม เกิดเป็นประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย คือ ทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นประโยชน์ร่วมกัน นำไปสู่การประสานประโยชน์ระหว่าง ชีวิตมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีดุลยภาพ เกิดความสันติสุขที่ยั่งยืน พระนิสิตที่ออกปฏิบัติศาสนกิจในฐานะเป็นศากยบุตรพุทธชิโนรสนั้น จะต้องทำงานพระศาสนาเพื่อหลักการอันนี้สำคัญ การออกปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตแม้จะเทียบไม่ได้กับการออกจาริกประกาศพระศาสนาของเหล่าพระสาวกในสมัยต้นพุทธกาล แต่ก็เป็นการอนุวัติตามหลักการ คือ เมื่อศึกษาสำเร็จแล้ว ก็ออกเผยแผ่ อันเป็นทั้งการพัฒนาศักยภาพในตัวพระนิสิตเอง ทั้งเป็นไปเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระศาสนา ทั้งเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคม อันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างมีดุลยภาพทั้งชีวิตมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเบียดเบียนกันน้อยลงและเกื้อกูลกันมากขึ้น ซึ่งพระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต. 2539ก : 108 -109) ให้ทัศนะว่า นี่คือความสามารถที่แท้จริงของมนุษย์ ตามหลักแห่งการศึกษาในพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม พระสาวกที่สามารถปฏิบัติศาสนกิจสนองงานพระศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสานประโยชน์ระหว่างชีวิตมนุษย์ พระศาสนา สังคมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีดุลยภาพครบองค์รวมนั้น จะต้องเป็นพระสงฆ์ที่ได้รับการพัฒนาคุณลักษณะ 4 ด้านให้เกิดมีขึ้นในตัวบุคคลเป็นอันดับแรกก่อน กล่าวคือ

คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ มีความรู้ความเข้าใจในทฤษฎีและหลักการพื้นฐาน เชี่ยวชาญในหลักพุทธธรรมและวิชาการที่เกี่ยวข้องกับภาระงาน สามารถประยุกต์หลักความรู้ในการทำงานได้อย่างเหมาะสมถูกต้อง รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุปัจจัย เป็นอยู่ด้วยปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิต เป็นอิสระไร้ทุกข์ เรียกว่า ภาวิตปัญญา

คุณลักษณะด้านทักษะในการปฏิบัติงาน มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูล และได้ผลดี เริ่มแต่รู้จักใช้อินทรีย์อย่างมีสติ ดูเป็น ฟังเป็น ทำงานเป็น มุ่งให้เกิดปัญญา บริโภคปัจจัย 4 และสิ่งของเครื่องใช้ ตลอดจนใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด ได้ผลตรงเต็มตามคุณค่า เรียกว่า ภาวิตกาย

คุณลักษณะด้านความประพฤติ มีพฤติกรรมทางสังคมอย่างถูกต้อง ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อน เหวี่ยง ตั้งอยู่ในวินัยและมีอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์กับสังคมทั้งภายในหมู่สงฆ์และสังคมโลกในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์ส่งเสริมสันติสุข เรียกว่า ภาวิตศีล

คุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ มีจิตใจที่ฝึกรบมดีแล้ว สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือประกอบด้วยคุณธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา เอื้ออารี มีมุทิตา มีความเคารพอ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิต คือมีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง มีความเพียรพยายาม กล้าหาญอดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต คือมีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอบอím ผ่องใสและสงบเป็นสุข เรียกว่า ภาวิตจิต

ผู้ที่มีคุณลักษณะครบบริบูรณ์ทั้ง 4 ด้านนี้ ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวิตตตะ แปลว่า ผู้ได้พัฒนาตนแล้ว คุณลักษณะเหล่านี้เป็นเครื่องวัดผลหรือประกันคุณภาพทางการศึกษาตามกระบวนการในระบบไตรสิกขา ซึ่งเมื่อได้รับการพัฒนาจนถึงขั้นสูงสุดบริบูรณ์เต็มที่แล้ว ย่อมหมายถึงบุคคลขั้นสูงสุดในพระศาสนา อันได้แก่ พระอรหันต์ หรือที่เรียกว่า อเสขบุคคล ผู้จบการศึกษาแล้ว ไม่จำเป็นต้องศึกษาอีกต่อไป (พระธรรมปิฎก. 2546ก : 373-374)

แต่ในความเป็นจริงพระนิสิตผู้ออกปฏิบัติศาสนกิจนั้น ยังเป็นผู้ที่ต้องศึกษาพัฒนาทำให้บริบูรณ์ในไตรสิกขา ยังอยู่ในขั้นตอนของการพัฒนาตน แต่ด้วยอาศัยหลักการเหล่านี้ เป็นแนวทางใน การฝึกหัดพัฒนาตน ก็ย่อมจะได้ชื่อว่า ผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา (บัณฑิต) ดุจเดียวกัน ในการทำหน้าที่ ศาสนทายาทสืบอายุพระศาสนาในช่วงเวลา 1 ปีที่ออกปฏิบัติศาสนกิจนี้ จึงมีทั้งส่วนที่สมบูรณ์เรียบร้อยและส่วนที่ยังบกพร่องต้องแก้ไข พระมหาสมศักดิ์ สิริภทโท พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจรุ่น 46 และพระครูสุวรรณโพธิาภิบาล พระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน (สัมภาษณ์ : 2547) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า การที่พระนิสิตจะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลหลายฝ่าย หลายระดับ ซึ่งมีความรู้ ความคิดเห็น ประสบการณ์ ความต้องการและบุคลิกภาพที่แตกต่างกัน รวมทั้งภาระงานในกิจการคณะสงฆ์ที่เพิ่มขึ้น มีรูปแบบการทำงานที่หลากหลาย และการเข้ามามีบทบาทต่องานทุก ๆ ด้านของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้พระนิสิตประสบปัญหาและอุปสรรคแตกต่างกันไป ทั้งนี้ก็เพราะยังขาดความรู้ความเข้าใจ ทักษะและประสบการณ์เกี่ยวกับงานที่รับผิดชอบซึ่งมีมากและไม่ตรงกับสาขาที่เรียน เพราะมหาวิทยาลัย มิได้กำหนดภาระงานที่แน่นอนสำหรับพระนิสิต แต่ละสาขาวิชา พระนิสิตที่ไปปฏิบัติศาสนกิจในชนบท ต้องรับผิดชอบงานทุกอย่างภายในวัด ทั้งด้านการจัดการศึกษา ด้านการเผยแผ่ และด้านการปกครองและเลขานุการไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจในด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติและด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อทราบศักยภาพของพระนิสิตในการปฏิบัติศาสนกิจและทราบคุณลักษณะอันเหมาะสมในการปฏิบัติศาสนกิจสนองงานคณะสงฆ์และสังคม รวมทั้งยังเป็นการประเมินการปฏิบัติงานของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

อันจะนำไปสู่การวางแผนจัดหลักสูตรการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน และกิจกรรมเสริมหลักสูตร อันจะส่งเสริมคุณลักษณะที่เหมาะสมในการปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพถึงพร้อมด้วยวิชา และจรณะอันน่าเลื่อมใส สามารถสนองงานคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย อีกทั้งเป็นแนวทางในการปฏิบัติของพระนิสิตที่ออกปฏิบัติศาสนกิจในรุ่นต่อไปด้วย

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ

1. ศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศกงาน
2. ศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ
3. เปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศกงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและเป็นรายด้าน โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์
4. เปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศกงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

ความสำคัญของการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหาร คณาจารย์ และบุคลากรฝ่ายต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการที่จะใช้เป็นแนวทางประกอบการกำหนดนโยบาย วางแผนพัฒนา ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรและสภาพแวดล้อมให้ส่งเสริมสนับสนุนพระนิสิตให้เกิดการศึกษาพัฒนาตน มีคุณลักษณะที่เหมาะสม อันจะนำไปสู่การผลิตพระพุทธศาสนบัณฑิตที่มีคุณภาพ สามารถปฏิบัติศาสนกิจสนองงานการพระศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติของพระนิสิตที่จะออกปฏิบัติศาสนกิจรุ่นต่อไปด้วย

ขอบเขตของการวิจัย

1. ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ เป็นพระสังฆาธิการผู้เฒ่าท่งงาน จำนวน 1,034 รูป และพระนีสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปี พ.ศ. 2547 จำนวน 1,569 รูป

2. ตัวแปรที่ศึกษา ประกอบด้วย

1. ตัวแปรอิสระ ได้แก่ สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกเป็น

1.1 พระสังฆาธิการผู้เฒ่าท่งงาน

1.2 พระนีสิตปฏิบัติศาสนกิจ

2. ตัวแปรตาม ได้แก่ คุณลักษณะของพระนีสิตปฏิบัติศาสนกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใน 4 ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ

และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้เฒ่าท่งงาน และพระนีสิตปฏิบัติศาสนกิจ

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ทัศนะ หมายถึง ความคิดเห็นหรือความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเป็นผลมาจากการเรียนรู้ ประสบการณ์และความเชื่อมั่น ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลแสดงลักษณะหนึ่งออกมา เช่น ชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย เป็นไปในทางบวกหรือทางลบ ในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึง ทัศนะของพระสังฆาธิการผู้เฒ่าท่งงานและพระนีสิตปฏิบัติศาสนกิจที่มีต่อคุณลักษณะของพระนีสิตปฏิบัติศาสนกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2. พระนีสิตปฏิบัติศาสนกิจ หมายถึง พระภิกษุหรือสามเณร ผู้ศึกษาครบตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต และกำลังปฏิบัติศาสนกิจ

3. พระสังฆาธิการผู้เฒ่าท่งงาน หมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการบริหารคณะสงฆ์ ตั้งแต่ระดับผู้ช่วยเจ้าอาวาสขึ้นไป ซึ่งแจ้งขอพระนีสิตไปปฏิบัติศาสนกิจ และรับผิดชอบดูแลการปฏิบัติศาสนกิจของพระนีสิต

4. การปฏิบัติศาสนกิจ หมายถึง การสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ

5. เขตการปกครองคณะสงฆ์ หมายถึง เขตการปกครองคณะสงฆ์ไทยตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2506) แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2515, พ.ศ.2520 และ พ.ศ.2521 แบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์ไทยในส่วนภูมิภาคออกเป็น 18 ภาค โดยรวมเอาเขตปกครองจังหวัดต่างๆ ของราชอาณาจักรเป็นเขตปกครองภาค และกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2506) ว่าด้วยระเบียบปกครองคณะสงฆ์ แบ่งเขตปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 4 เขต มีเจ้าคณะใหญ่ปกครองบังคับบัญชาการคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน คือ

5.1 หนกลาง มีเจ้าคณะใหญ่หนกลางปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ใน 6 ภาค คือ

ภาค 1 กรุงเทพมหานคร, นนทบุรี, ปทุมธานี, สมุทรปราการ

ภาค 2 พระนครศรีอยุธยา, อ่างทอง, สระบุรี

ภาค 3 ลพบุรี, สิงห์บุรี, ชัยนาท, อุทัยธานี

ภาค 13 ชลบุรี, ระยอง, จันทบุรี, ตราด

ภาค 14 นครปฐม, สุพรรณบุรี, กาญจนบุรี, สมุทรสาคร

ภาค 15 ราชบุรี, เพชรบุรี, สมุทรสงคราม, ประจวบคีรีขันธ์

5.2 หนเหนือ มีเจ้าคณะใหญ่หนเหนือปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ใน 4 ภาค คือ

ภาค 4 นครสวรรค์, กำแพงเพชร, พิจิตร, เพชรบูรณ์

ภาค 5 พิษณุโลก, สุโขทัย, อุตรดิตถ์, ตาก

ภาค 6 ลำปาง, เชียงราย, พะเยา, แพร่, น่าน

ภาค 7 เชียงใหม่, ลำพูน, แม่ฮ่องสอน

5.3 หนตะวันออก มีเจ้าคณะใหญ่หนตะวันออกปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์

ใน 5 ภาค คือ

ภาค 8 อุตรธานี, หนองบัวลำภู, หนองคาย, เลย, สกลนคร

ภาค 9 ขอนแก่น, มหาสารคาม, กาฬสินธุ์, ร้อยเอ็ด

ภาค 10 อุบลราชธานี, อำนาจเจริญ, ศรีสะเกษ, นครพนม, มุกดาหาร, ยโสธร

ภาค 11 นครราชสีมา, บุรีรัมย์, ชัยภูมิ, สุรินทร์

ภาค 12 ปราจีนบุรี, สระแก้ว, นครนายก, ฉะเชิงเทรา

5.4 หนใต้ มีเจ้าคณะใหญ่หนใต้ปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ใน 3 ภาค คือ

ภาค 16 นครศรีธรรมราช, สุราษฎร์ธานี, ชุมพร

ภาค 17 ภูเก็ต, ตรัง, กระบี่, พังงา, ระนอง

ภาค 18 สงขลา, พัทลุง, สตูล, ปัตตานี, ยะลา, นราธิวาส

6. คุณลักษณะ หมายถึง เครื่องหมาย หรือสิ่งที่ชี้ให้เห็นลักษณะประจำของแต่ละบุคคล ที่ปรากฏออกมาให้เห็นและแสดงต่อสายตาของบุคคลทั่วไป ตลอดถึงวุฒิภาวะด้านจิตใจอันเกิดจากการฝึกฝนอบรม ในงานวิจัยนี้ หมายถึง คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใน 4 ด้าน คือ

6.1 ด้านความรู้ความสามารถ หมายถึง เนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับหลักการ ทฤษฎี และข่าวสารต่าง ๆ ที่พระนิสิตจำเป็นต้องเสาะแสวงหาเพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการปฏิบัติศาสนกิจ และความสามารถในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติงานและความสามารถในการในฐานะเป็นผู้จัดการ โดยประยุกต์ใช้ความรู้ต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน

6.2 ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน หมายถึง ทักษะความชำนาญในงานที่รับผิดชอบทั้งในการวางแผน การบริหารจัดการ ใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมถึงทักษะในการใช้เทคโนโลยี และเครื่องมือต่าง ๆ อย่างชาญฉลาดได้ผลตรงเต็มคุณค่า และทักษะในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง สามารถใช้อินทรีย์อย่างมีสติในการเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพโดยเป็นไปอย่างสัมพันธ์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

6.3 ด้านความประพฤติ หมายถึง พฤติกรรมทางสังคมอันถูกต้องเหมาะสมที่แสดงออกทางร่างกายและวาจาเป็นปฏิปทาอันน่าเลื่อมใส ซึ่งเป็นผลมาจากการสำรวมในศีลและอาจารย์อันสมควรแก่สมณสาธูป ซึ่งต้องตามพุทธบัญญัติ ค่านิยม วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น ตลอดถึงมีอาชีพอันบริสุทธิ์ เว้นจากอบเสนากรรม มีความสัมพันธ์ทั้งกับสังคมหมู่สงฆ์และสังคมโลก ในลักษณะที่เกื้อกูลสร้างสรรค์ส่งเสริมสันติสุข

6.4 ด้านบุคลิกภาพ หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งในฐานะพระนิสิตของมหาวิทยาลัย และในฐานะศาสนทายาทผู้สืบอายุพระศาสนา ที่แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มีบุคลิกภาพส่วนตัวทั้งภายในและภายนอกเป็นที่ยอมรับของสังคม อันเป็นผลมาจากจิตใจที่ได้รับการฝึกอบรมดีแล้ว สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือประกอบด้วยคุณธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา เอื้ออาทร มีมุทิตา มีความเคารพอ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิต คือมีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง มีความเพียรพยายาม กล้าหาญอดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต คือ มีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิ่ม ผ่องใสและสงบเป็นสุข อันได้แก่ ลักษณะท่าทาง การแต่งกาย กริยามารยาท การพูด การควบคุมอารมณ์ ความกระตือรือร้นในหน้าที่การงาน เป็นสื่อกลางในการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน มีโลกทัศน์กว้างไกล ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ประพฤติตนเป็นแบบอย่าง ตลอดจนการแสดงออกซึ่งศรัทธาในภาระงานที่รับผิดชอบ

7. เกณฑ์ หมายถึง ค่าคะแนนความคิดเห็นที่กำหนดไว้ เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นหรือทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเขตงานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจที่มีต่อคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ในการวิจัยนี้ หมายถึง ค่าเฉลี่ยกลางของมาตรวัดทัศนะของไลเคิร์ท ชนิดแบบประมาณค่า 5 ระดับ ซึ่งผู้วิจัยกำหนดเท่ากับ 3.00 ใช้ในการเปรียบเทียบทางสถิติกับระดับคุณลักษณะด้านต่าง ๆ ของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละด้านและรวม 4 ด้าน สูงกว่าค่าเฉลี่ย 3.00 ซึ่งเป็นค่ากลางของมาตรวัดทัศนะของไลเคิร์ทอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ถือว่าคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในระดับสูงกว่าเกณฑ์

2. คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละด้านและรวม 4 ด้าน ต่ำกว่าค่าเฉลี่ย 3.00 ซึ่งเป็นค่ากลางของมาตรวัดทัศนะของไลเคิร์ทอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ถือว่าคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในระดับต่ำกว่าเกณฑ์

3. หากไม่พบว่าคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ แตกต่างจากค่าเฉลี่ย 3.00 ซึ่งเป็นค่ากลางของมาตรวัดทัศนคติของไลเคิร์ตอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ถือว่าคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในระดับที่ไม่แตกต่างจากเกณฑ์

สมมติฐานการวิจัย

1. คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน โดยรวมและในแต่ละด้าน สูงกว่าเกณฑ์

2. คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้าน สูงกว่าเกณฑ์

3. คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ในด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและ พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้าน มีความแตกต่างกัน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ได้นำเสนอการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับหลักการศึกษ คุณภาพและคุณลักษณะของบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นตัวแปรสำคัญในการศึกษา โดยได้นำเสนอเนื้อหาตามลำดับหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1. หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา
 - 1.1 กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์
 - 1.2 รัตนตรัยแรงจูงใจสู่การศึกษา
 - 1.3 ไตรสิกขาการพัฒนาชีวิตมนุษย์ 3 ด้าน
2. แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพของบัณฑิต
3. บัณฑิตที่พึงประสงค์
4. คุณลักษณะในการปฏิบัติศาสนกิจ
5. แนวคิดเกี่ยวกับการส่งพระนิสิตออกปฏิบัติศาสนกิจ
 - 5.1 ความหมายของศาสนกิจ
 - 5.2 วัตถุประสงค์ของศาสนกิจ
 - 5.3 การส่งพระสาวกออกปฏิบัติศาสนกิจ
 - 5.4 การส่งพระนิสิตออกปฏิบัติศาสนกิจ
 - 5.5 ลักษณะการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิต
 - 5.6 ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิต
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

1. หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับระบบแห่งการศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนาตนเป็นอย่างยิ่ง โดยถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้มนุษย์มีชีวิตที่องอาจมั่งคั่งถึงอิสรภาพขั้นสูงสุด พ้นจากความเป็นปุถุชนได้อย่างสิ้นเชิง แต่หากมนุษย์ปราศจากการศึกษาพัฒนาตนแล้ว มนุษย์จะด้อยกว่าสัตว์อื่น เพราะบรรดาสัตว์ทั้งหลายนั้นสามารถอยู่รอดได้ด้วยสัญชาตญาณ ซึ่งมนุษย์ไม่มี แต่มนุษย์สามารถอยู่รอด มีชีวิตที่ดีงามได้ด้วยการศึกษาพัฒนาตน ดังนั้น การเรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนาตนจึงเป็นมรรควิธีที่จะนำมนุษย์ไปสู่ความดีเลิศประเสริฐได้ และเมื่อว่าถึงความสามารถในการฝึกฝนพัฒนาตนแล้ว มนุษย์มีความสามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาได้และพัฒนาได้อย่างไม่จำกัด ซึ่งเป็นความพิเศษเฉพาะของมนุษย์ที่ต่างจากสัตว์อื่นในโลก เพราะแม้ว่าสัตว์ทุกจำพวกในโลกจะสามารถฝึกหัดจนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ หากแต่สัตว์เหล่านั้นก็ต้อง

อาศัยมนุษย์เป็นผู้ฝึกให้ ไม่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเอง และแม้จะได้รับการฝึกหัดจากมนุษย์ ก็ฝึกหัดได้ในขอบเขตอันจำกัด แต่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนตนเองได้ พัฒนาตนเองได้แทบไม่มีที่สิ้นสุด มนุษย์จึงสามารถเดินทางพัฒนาปัญญาเพิ่มพูนความรู้ความสามารถของตน จนสามารถพูดได้ สื่อสารได้ มีความคิดสร้างสรรค์ประดิษฐ์สิ่งต่างๆ มีความเจริญ ทั้งทางนามธรรมและวัตรธรรม สามารถพัฒนาโลกวัตถุ เกิดเทคโนโลยีต่าง ๆ มีศิลปวิทยาการ เกิดเป็นวัฒนธรรม อารยธรรม จนกระทั่งเกิดเป็นโลกของมนุษย์ซ้อนขึ้นมาท่ามกลางโลกของธรรมชาติได้ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการศึกษา (พระธรรมปิฎก. 2546ก : 343)

1.1 กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

จักขุวิญญานเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณฺ์ ความประจวบกันแห่งธรรมทั้ง 3 เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เทวนาจึงเกิด บุคคลเสวยอารมณ์ใด ย่อมหมายรู้อารมณ์นั้น บุคคลหมายรู้อารมณ์ไต่ย่อมตรีกอารมณ์นั้น บุคคลตรีกอารมณ์ไต่ย่อมคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้น บุคคลคิดปรุงแต่งอารมณ์ใด เพราะความคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้นเป็นเหตุ แ่งต่าง ๆ แห่งบัญญัติสัญญาย่อมครอบงำบุรุษ ในรูปทั้งหลายที่จะพึงรู้แจ้งทางตาทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน (ม.มู. (บาลี) 12/204/172 ; (ไทย) 12/204/213)

จากพระบาลีที่ยกขึ้นแสดงนี้ ชี้ให้เห็นว่า ในการดำเนินชีวิตทั่วไปนั้น ความหมายของชีวิตอยู่ที่ชีวิตในทางปฏิบัติที่ดำเนินอยู่ประจำวันในแต่ละวัน ดังนั้น สิ่งที่ทำให้ความหมายแก่ชีวิตคือการติดต่อสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับโลกภายนอก อันหมายถึงสังคมและสิ่งแวดล้อม ผ่านแหล่งที่มาของความรู้ (อายตนะ) ซึ่งทำหน้าที่ 2 อย่าง คือ

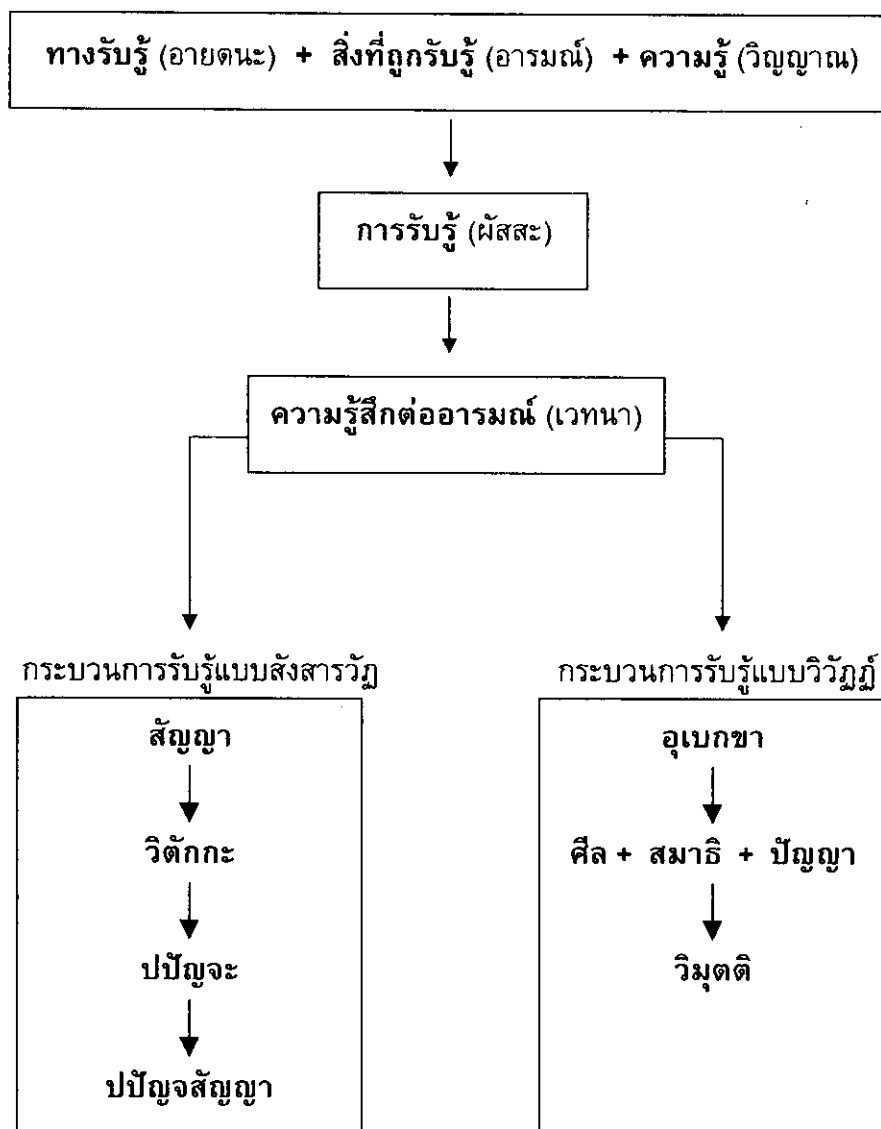
1. หน้ารับรู้และเสพเสวยโลก โดยผ่านทวาร (Sense-doors) หรืออายตนะ มี 6 อย่างคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งทำหน้าที่ 2 อย่างคือ ทำหน้าที่เป็นทางรับรู้โลกหรือเป็นแหล่งนำโลกมาเสนอต่อมนุษย์ เป็นเครื่องมือสื่อสารที่ทำให้มนุษย์ได้รับรู้ข้อมูลแห่งความรู้ ซึ่งจำเป็นในการช่วยให้มนุษย์สามารถที่จะเกี่ยวข้องกับโลกได้ถูกต้อง ทำให้ชีวิตอยู่รอดและดำเนินไปด้วยดี ซึ่งปรากฏแก่มนุษย์โดยลักษณะอาการต่างๆ ที่เรียกว่า อารมณฺ์ 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณฺ์ ในขณะที่เดียวกัน อายตนะ 6 ก็ทำหน้าที่เป็นช่องทางเสวยโลก หรือเป็นประตูที่มนุษย์จะเปิดออกไปรับรู้อารมณ์ที่เป็นรสอร่อยของโลกมาเสพเสวย ด้วยการดู การฟัง การดม การลิ้มชิมรส การแตะต้องสัมผัส ความสนุกสนานบันเทิง ตลอดจนจินตนาการ สิ่งทีหวนขึ้นระรื่นใจ

2. หน้าทีแสดงออกหรือสนองตอบต่อโลก โดยผ่านทวาร (Channels of action) มี 3 ทาง คือ กาย วาจา ใจ (กายทวาร วจิทวาร มโนทวาร) เพื่อกระทำหรือสนองตอบต่อโลกในรูปของการกระทำ การพูด และการคิด (กายกรรม วจิกกรรม มโนกรรม) ซึ่งจะปรากฏออกมาปฏิบัติการโดยถูกเจตนาที่เป็นหัวหน้า

หรือเป็นตัวแทนเลือกชักจูงมา หรือจัดแจงมอบหมายหน้าที่ให้ช่วยกันทำการปรุงแต่งการกระทำที่จะแสดงต่อโลก (พระราชวรมณี. 2529 : 38-39)

กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เริ่มขึ้น เมื่ออายุดนะ 6 ซึ่งเป็นแดนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ (Sense-bases) กระทบกับอารมณ์ 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกรับรู้ (Sense-objects) ก็เกิดความรู้จำเพาะด้าน (วิญญาณ) ของทวารนั้น ๆ ขึ้น เช่น ดากระทบรูปเกิดความรู้ที่เรียกว่า การเห็น หูกระทบเสียง เกิดความรู้ที่เรียกว่า ได้ยิน เป็นต้น เมื่อองค์ประกอบทั้ง 3 คือ อายุดนะ อารมณ์ และวิญญาณ เกิดขึ้นครบบริบูรณ์ ผัสสะหรือการรับรู้ (Contact) ก็เกิดขึ้นตามทางการรับรู้ นั้น ๆ ซึ่งถือเป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการรับรู้ นอกจากนั้น การรับรู้จะเกิดขึ้นได้ จำต้องมีความใส่ใจ (เจตนา) ความกำหนดใจ หรือความใส่ใจประกอบด้วย เมื่อการรับรู้เกิดขึ้นแล้ว ก็ดำเนินไปสู่กระบวนการเกิดเวทนาหรือความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้ (Feeling) เกิดปฏิภิกิริยาของจิตใจ การจำหมาย การปรุงแต่งอารมณ์ ตลอดจนการแสดงออกต่าง ๆ สืบเนื่องกันไปตามลำดับ

การทำหน้าที่รับรู้และเสพเสวยโลกของอายุดนะทั้ง 6 นั้น เป็นสภาพติดเนื่องเป็นอันเดียวกัน กล่าวคือ ในกระบวนการเรียนรู้ หน้าที่แรกเป็นหน้าที่หลัก หรือเป็นหน้าที่พื้นฐานที่จำเป็น ส่วนหน้าที่ที่สองเป็นหน้าที่รอง เพราะหากมนุษย์มีเจตจำนง ความใส่ใจหรือความกำหนดใจ (เจตนา) มุ่งไปที่ความรู้หรือมุ่งให้เวทนาเป็นเพียงองค์ประกอบย่อยอย่างหนึ่งซึ่งช่วยให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องสมบูรณ์ ก็เกิดเป็นกระบวนการรับรู้ที่บริสุทธิ์ ทำให้เกิดการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ (อริยมรรค) แต่หากมนุษย์มีเจตจำนงมุ่งไปที่การเสพเสวยโลกหรือเสวยอารมณ์ที่เป็นผลของเวทนา เวทนาจึงเป็นปัจจัยตัวหลักที่มีอิทธิพลครอบงำความเป็นไปในกระบวนการรับรู้ทั้งหมด มุ่งรับรู้เฉพาะความรู้ส่วนที่จะทำให้ตนได้รับอารมณ์อันสุขสบายขึ้นใจ แม้ความสัมพันธ์กับโลกที่แสดงออกทางกายด้วยการกระทำ ทางวาจาด้วยการพูด หรือทางใจด้วยการคิด ก็เป็นไปเพื่อแสวงหาและให้ได้มาซึ่งอารมณ์สำหรับเสพเสวย อยากได้ อยากครอบครอง (ตัณหา) ดิจใจพัวพันและยึดติดถือมั่น (อุปาทาน) เกิดความครุ่นคิดสร้างภาพต่าง ๆ (วิตักกะ) พร้อมทั้งคิดปรุงแต่งสร้างวิธีการให้ได้ความสุขสบายขึ้นใจนั้น (ปปัญจะ) ยิ่งขึ้นไป บังเกิดเป็นสุขทุกข์แบบซับซ้อน (ปปัญจสัญญา) หมุนเวียนเข้าไปหาจุดเริ่มที่เวทนาใหม่อีกครั้ง ไม่สามารถก้าวต่อไป สู่ผลอันเลิศอย่างอื่น ที่ชีวิตมนุษย์ยังสามารถเข้าถึงได้ยิ่งกว่านั้น ดังนั้น กระบวนการรับรู้ถัดจากผัสสะ คือเริ่มแต่เวทนาจึงเป็นทั้งหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างกระบวนการรับรู้ที่บริสุทธิ์ เพื่อความหลุดพ้นเป็นอิสระ (วิวิญญู) กับกระบวนการรับรู้เพื่อการหมกติดเวียนว้าย (สังสารวัฏ) และหัวเลี้ยวหัวต่อทางจริยธรรมระหว่างความดี (กุศล) กับ ความชั่ว (อกุศล) ซึ่งอาจแสดงให้เห็นง่ายขึ้น ดังนี้

ภาพประกอบ 1 กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

ดังนั้น เพื่อให้กระบวนการรับรู้เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ดำเนินไปถูกทาง จุดสำคัญจึงอยู่ที่ การมีท่าทีที่ถูกต้องต่อสิ่งที่รับรู้ผ่านอายตนะ พระพุทธศาสนาจึงสอนให้มีสติสังวรระวังป้องกันตั้งแต่ช่วงแรก สุดที่เกิดกระบวนการรับรู้สัมพันธ์กับโลก คือเมื่ออายตนะเริ่มรับอารมณ์ก็ต้องมีสติกำกับ เพราะหากปฏิบัติ ในตอนเริ่มแรกถูกต้อง ทำให้เกิดการรับรู้บริสุทธิ์ตรงกับสภาวะตามที่เป็นจริง โดยการรักษาจิตให้ดำรงมั่น อยู่ในความมีใจเป็นกลาง (อุเบกขา) มีจิตราบเรียบเที่ยงตรงไม่เอนเอียง ไม่ยอมให้ความชอบใจ ไม่ชอบใจเป็นต้น เข้าครอบงำ แล้วนำสิ่งที่รับรู้นั้นเข้าสู่กระบวนการการศึกษาพัฒนาตนด้วยความไม่ประมาท สร้างวินัย อันหมายถึงหลักหรือแบบแผนในการอบรม ฝึกฝน และป้องกันตนเองจากความประพฤติดัน ไม่เหมาะสม (Robert Caesar. 1875 : 575) สำรวมระวังอายตนะหรืออินทรีย์ของตน สร้างความเข้าใจ

ให้รู้เท่าทันถูกต้องในความหมายของอายตนะและสิ่งที่เข้ามาสัมพันธ์เกี่ยวข้องว่าควรมีบทบาทและความสำคัญอย่างไร ทั้งในแง่ของการใช้งานและแง่สนองตอบอายตนะให้เป็นไปในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่อกุศลแก่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ก็จะทำให้เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ ที่เป็นไปเพื่อชีวิตที่งดงามบรรลุถึงอิสรภาพขั้นสูงสุด ดังที่พุทธองค์ได้ตรัสแสดงวิธีปฏิบัติและทำที่ถูกต้องเกี่ยวกับอายตนะหรืออินทรีย์ไว้ ดังนี้

การเจริญอินทรีย์อันยอดเยี่ยมในอริยวินัยเป็นอย่างไร ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปทางตาแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจ และไม่ชอบใจ ภิกษุนี้รู้ชัดอย่างนี้ว่า เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียดย ประณีต คือ อุเบกขา ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนี้จึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีตาคู่พระบริบทา แม้ฉันใด ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทีเดียว ไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนท์ นี้เรียกว่า การเจริญอินทรีย์ในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย... (ม.อ. (บาลี) 14/454/384-385 ; (ไทย) 14/454/505)

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคล เมื่อรู้ เมื่อเห็น จักขุตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็น รูปตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็น จักขุวิญญานตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็น จักขุสัมผัสตามความเป็นจริง เมื่อรู้ เมื่อเห็น สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวย ซึ่งเกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ตามความเป็นจริง ย่อมไม่ยินดีในจักขุ ย่อมไม่ยินดีในรูป ย่อมไม่ยินดีในจักขุวิญญาน ย่อมไม่ยินดีในจักขุสัมผัส ย่อมไม่ยินดีในสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขที่สัตว์เสวย ซึ่งเกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย เมื่อบุคคลนั้นไม่ยินดี ไม่หมกมุ่น ไม่หลุ่มหลง พิจารณาเห็นเป็นโทษ อยู่ อุปาทานชั้น 5 ย่อมไม่ถึงความพอกพูนขึ้นต่อไป เขาย่อมละตัณหาที่นำไปสู่ภพใหม่ อันสพรคตด้วยความเพลิดเพลินยินดี ชวนให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้ เขาย่อมละความกระวนกระวายที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจ ละความเดือดร้อนที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไปทางใจ ละความเร่าร้อนที่เป็นไปทางกาย ที่เป็นไป ทางใจได้ จึงเสวยสุขทางกายบ้าง เสวยสุขทางใจบ้าง บุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น มีความเห็นอันใด ความเห็นอันนั้นก็ป็นสัมมาทิฏฐิ, มีความดำริใด ความดำรินั้นก็เป็นสัมมาสังกัปปะ, มีความพยายามใด ความพยายามนั้นก็ป็นสัมมาวายามะ, มีความระลึกใด ความระลึกนั้นก็ป็นสัมมาสติ, มีสมาธิใด สมาธินั้นก็เป็นสัมมาสมาธิ, ส่วนกายกรรม วจีกรรม และอาชีวะของเขา จัดว่าบริสุทธิ์ดีงามมาแต่ต้นทีเดียว,

เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยอัฏฐังคิกมรรคของเขา ย่อมถึงความเจริญเต็มที่... (ม.อ. (บาลี) 14/430-431/370-371 ; (ไทย) 14/430-431/489-490)

“ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ 6 ประการนี้ ที่บุคคลไม่ฝึก ไม่คัมครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมแล้ว ย่อมนำทุกข์มีประมาณยิ่งมาให้ ... ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ 6 ประการนี้ ที่บุคคลฝึกดี คัมครองดี รักษาดี สำรวมดีแล้ว ย่อมนำสุขมีประมาณยิ่งมาให้ ...” (ส.สพ. (บาลี) 18/94/66 ; (ไทย) 18/94/97)

มาलगยบุตร บรรดาธรรมเหล่านี้ คือ รูปที่เธอเห็น เสียงที่เธอฟัง อารมณ์ที่เธอทราบ และธรรมที่เธอพึงรู้อย่าง ในรูปที่เห็นจักเป็นเพียงสักว่าเห็น ในเสียงที่ฟังจักเป็นเพียงสักว่าฟัง ในอารมณ์ที่ทราบจักเป็นเพียงสักว่าทราบ ในธรรมที่รู้อย่างจักเป็นเพียงสักว่ารู้อย่าง เมื่อใด บรรดาธรรมทั้งหลาย คือ รูปที่เธอเห็น เสียงที่เธอฟัง อารมณ์ที่เธอทราบ และธรรมที่เธอพึงรู้อย่าง ในรูปที่เห็นจักเป็นเพียงสักว่าเห็น ในเสียงที่ฟังจักเป็นเพียงสักว่าฟัง ในอารมณ์ที่ทราบจักเป็นเพียงสักว่าทราบ ในธรรมที่รู้อย่างจักเป็นเพียงสักว่ารู้อย่าง เมื่อนั้น เธอจักไม่ถูกสิ่งนั้นครอบงำ เมื่อใดเธอจักไม่ถูกสิ่งนั้นครอบงำ เมื่อนั้น เธอจักไม่พัวพันในสิ่งนั้น เมื่อใดเธอจักไม่พัวพันในสิ่งนั้น เมื่อนั้น เธอจักไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกอื่น ไม่มีระหว่างโลกทั้งสอง นี่เป็นที่สุดแห่งทุกข์ (ส.สพ. (บาลี) 18/95/69 ; (ไทย) 18/95/101)

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความสำรวมและไม่สำรวมแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงฟัง ความสำรวมเป็นอย่างไร ? คือ รูปที่พึงรู้อย่างด้วยตาที่นำปรารถนา นำใคร นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร พากใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลिन ไม่เขยชม ไม่ยึดติดรูปนั้นอยู่ ข้อนี้ภิกษุพึงทราบ ว่า เราไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นความไม่เสื่อม... ภิกษุทั้งหลาย ความไม่สำรวมเป็นอย่างไร ? คือ รูปที่พึงรู้อย่างด้วยตาที่นำปรารถนา นำใคร นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร พากใจให้กำหนดมีอยู่ ถ้าภิกษุยังเพลิดเพลिन เขยชม ยึดติดรูปนั้นอยู่ ข้อนี้ภิกษุพึงทราบ ว่า เรากำลังเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นความเสื่อม... ภิกษุทั้งหลาย ความสำรวมเป็นอย่างไร ? (ส.สพ. (บาลี) 18/98/75 ; (ไทย) 18/98/109)

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า กระบวนการรับรู้ที่บริสุทธิ์ตรงกับสภาพความเป็นจริง เป็นวิถีที่จะนำไปสู่การเรียนรู้พัฒนาตน โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่ปัญญา วิธีการที่สำคัญก็คือ การมีท่าทีที่

ถูกต้องเหมาะสมเกี่ยวกับสิ่งที่รับรู้และผลที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ นั้น พระพุทธศาสนาสอนให้รับรู้สิ่งต่างๆ ด้วยความมีสติไม่ประมาทเผลอตัว มีใจตั้งมั่นไม่โน้มไปในความชอบใจไม่ชอบใจ คอยสำรวจระวังอินทรีย์ กำกับควบคุมพฤติกรรม นำสิ่งที่รับรู้ผ่านอายตนะทุกอย่างเข้าสู่กระบวนการแห่งปัญญา โดยวางใจเป็นกลาง แล้วพิจารณาตรวจสอบให้ทราบชัดตามความเป็นจริงถึงประโยชน์อันจะเกิดจาก สิ่งนั้น ตามเหตุปัจจัย และวิถีปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมต่อสิ่งนั้น ๆ เกิดเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ตั้งงาม

1.2 รัตนตรัยแรงจูงใจสู่การศึกษา

ในกระบวนการเรียนรู้พัฒนาตนในส่วนขององค์ความรู้หรือปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนานั้น จุดเริ่มต้นของการศึกษาเริ่มจากความเชื่อ (ศรัทธา) พัฒนาเป็นความเห็นหรือความเข้าใจโดยเหตุผล (ทิจฺฐิ) จนเป็นการรู้แจ้งเห็นจริง (ญาณทัสสนะ) ในที่สุด ความเชื่อหรือศรัทธาจึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่ชักนำให้บุคคลเดินหน้าต่อไป การมีศรัทธาเป็นเหมือนการมีช่องไหลประจำของกระแสความคิด เมื่อได้รับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เกินกำลังของความเชื่อที่มีอยู่ กระแสความคิดจะเริ่มแล่นไปตามร่องหรือแนวทางที่ศรัทธาเตรียมไว้ ดังนั้น เมื่อบุคคลมีศรัทธาที่ถูกต้อง กล่าวคือ ศรัทธาที่เป็นไปเพื่อปัญญา ย่อมเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลเร็วขึ้น ทั้งนี้เพราะการรับรู้ทุกอย่างมีเหตุผลเป็นฐานรองรับ มีปัญญาคอยควบคุม จึงยากที่จะผิดพลาด นอกจากพันวิสัยจริง ๆ ถึงอย่างนั้น ก็ยังสามารถที่จะแก้ไขให้ถูกต้องได้ ไม่ดิ่งไปในทางที่ผิด ในทางปฏิบัติ การขาดศรัทธาจึงเป็นอุปสรรคอย่างยิ่ง ซึ่งจะทำให้ชะงักไม่ก้าวต่อไปในทิศทางที่ถูกต้องได้ ดังพุทธดำรัสตรัสรับรองไว้ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระศาสดา ... ในพระธรรม ... ในพระสงฆ์ ... ในสิกขา ... เป็นผู้โกรธไม่พอใจ มีจิตถูกโทสะกระทบ มีจิตแข็งกระด้างในเพื่อน สพรหมจารีทั้งหลาย จิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่โน้มไปเพื่อความเพียร เพื่อความหมั่นฝึกฝนอบรม เพื่อการกระทำต่อเนื่อง เพื่อการลงมือทำความพยายาม ...” (ที.ปา. (บาลี) 11/319/211 ; (ไทย) 11/319/308)

จากพระบาลีบทนี้ ชี้ให้เห็นว่า การขาดศรัทธา มีความเคลือบแคลงสงสัย ไม่เชื่อมั่น เป็นอุปสรรคสำคัญในการเริ่มตั้งความเพียรเพื่อก้าวไปสู่จุดหมาย สิ่งที่ต้องทำในกรณีนี้ ก็คือการปลุกศรัทธา กำจัดความสงสัย แคลงใจ เฉากั้นเดียวกัน ในกระบวนการเรียนรู้พัฒนาตน ก็จำเป็นต้องปลุกศรัทธา ความเชื่อมั่น สร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติ แต่มิได้หมายถึงการยอมรับและมอบความไว้วางใจให้โดยไม่เคารพในคุณค่าแห่งปัญญาของตน หากแต่เป็นการปลุกศรัทธาที่มุ่งถึงการคิดพิสุจน์ทดสอบ ด้วยปัญญาของตนให้เห็นเหตุผลชัดเจน จนมั่นใจ หมดความสงสัย โดยไม่ยึดติดในตัวบุคคลหรือวัตถุใด ๆ แม้แต่องค์พระศาสดาเอง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสอนให้ละเสีย เพราะเป็นอุปสรรคต่อความหลุดพ้น หรืออิสรภาพทางปัญญาในขั้นสูงสุดได้

ดังนั้น ในการพัฒนาปัญญา หากถือเอาประโยชน์จากศรัทธาได้อย่างถูกต้อง ปัญญาจะเจริญขึ้นโดยลำดับ จนถึงขั้นเป็นการรู้การเห็นตามเป็นจริง (ญาณทัสสนะ) ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ศรัทธาและความเห็นอีกต่อไป เพราะรู้เห็นประจักษ์ด้วยตนนั้นเอง ดังพรรณนะของพระสารีบุตรที่กราบทูลแด่พระศาสดาว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้านี้ชนเหล่าใดไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ มิได้ทำให้แจ้ง มิได้สัมผัส ด้วยปัญญา ชนเหล่านั้นพึงถึงความเชื่อต่อผู้อื่นในข้อนั้นว่า สัทธินทรีย์ ... วิริยินทรีย์ ... สตินทรีย์ ... สมาธินทรีย์ ... ปัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มื่อมตะเป็นเบื้องต้น มื่อมตะเป็นที่สุด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้านี้ชนเหล่าใดรู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ชนเหล่านั้นย่อมไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในข้อนั้น เลยว่า สัทธินทรีย์ ... วิริยินทรีย์ ... สตินทรีย์ ... สมาธินทรีย์ ... ปัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มื่อมตะเป็นเบื้องต้น มื่อมตะเป็นที่สุด ... (ส.ม. (บาลี) 19/514/194 ; (ไทย) 19/514/327)

เพราะฉะนั้น การฝึกหัดพัฒนาดนตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งใช้คำว่า สิกขา แปลว่า การศึกษา นั้น จึงสัมพันธ์กับความเป็นพระศาสดา หลักคำสอน และชุมชนแห่งสงฆ์ ในฐานะเป็นแรงจูงใจ (สัทธา) หรือ ตัวกระตุ้นจากภายนอก เป็นตัวเราให้เกิดการพัฒนา โดยยกพระรัตนตรัยขึ้นมาตั้งเป็นหลักให้เกิดความ มั่นใจในการที่จะพัฒนาดนเอง เรียกว่า หลักไตรสรณคมน์ การถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่ง คือ

1. พุทธะ ยกพระพุทธเจ้าเป็นแรงกระตุ้น โดยเป็นสรณะเตือนใจให้ระลึกว่า พระพุทธเจ้า พระองค์ก็ ทรงเป็นมนุษย์ แต่เพราะได้ทรงฝึกพระองค์ ทรงบำเพ็ญบารมีมากมายจนเต็มบริบูรณ์ จึงเป็นผู้ประเสริฐ สูงสุด ดรรสุ์จักรธรรม มีพระคุณสมบัติสมบูรณ์ทุกประการ มนุษย์ผู้ฝึกดีถึงที่สุดแล้ว พัฒนาแล้ว ก็ย่อมเป็นผู้ประเสริฐ มีปัญญารู้จักรธรรม บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระจากโลกธรรม มีความสุข มีชีวิตที่ติงาม เป็นที่พึ่ง อาศัยของชาวโลกได้ แม้เราในฐานะเป็นมนุษย์ก็มีศักยภาพที่จะฝึกให้ประเสริฐอย่างพระพุทธเจ้าได้ เกิดเป็น ศรัทธาที่เรียกว่า ตถาคตโพธิสัทธา คือ เชื่อในปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีความหมายต่อไป อีกว่า เชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธะ ดังนั้น การถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะจึงมีประโยชน์ 4 ประการ คือ

1.1 ทำให้เกิดศรัทธาที่โยงตัวเราเข้าไปหาพระพุทธเจ้าว่า จากความเป็นมนุษย์เช่นเรา นี้ อาศัยการ บำเพ็ญบารมี ฝึกฝนพระองค์จึงกลายเป็นพระพุทธเจ้า แม้เราหากฝึกฝนตนเองอย่างจริงจัง ให้ถึงที่สุด ก็สามารเป็นอย่างพระองค์ได้ ทำให้เกิดความมั่นใจในศักยภาพของตนในอันที่จะพัฒนาดนให้เป็นอย่าง พุทธองค์ให้ได้

1.2 เตือนใจให้ระลึกถึงหน้าที่ว่ามนุษย์จะดีเลิศประเสริฐได้ ก็ด้วยการฝึกฝนพัฒนาดน การฝึกฝน พัฒนาดนจึงเป็นหน้าที่แห่งชีวิต เราจึงต้องฝึกหัดพัฒนาดนอยู่เสมอ

1.3 ให้เกิดกำลังใจว่า การฝึกฝนพัฒนาดนนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงทำสำเร็จผลสมบูรณ์เป็นตัวอย่าง มาแล้ว แม้เราก็สามารถทำได้ และหากบางครั้งจะพบอุปสรรคความยากลำบาก เกิดความย่อท้อ เมื่อระลึก

ถึงพระพุทธเจ้าที่พระองค์เคยประสบความสำเร็จมากกว่า พระองค์ยังก้าวฝ่าฟันลุล่วงไปได้ ทำให้เกิดกำลังใจที่จะฝึกหัดพัฒนาตนต่อไป

1.4 ได้วิธีลัดจากประสบการณ์ของพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติมากลำบากเข็ญอย่างยิ่ง ทรงลองผิดลองถูก บำเพ็ญบารมีกว่าจะเป็นพุทธะได้ เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ก็ทรงประมวลประสบการณ์ของพระองค์มาวางเป็นหลักเป็นลำดับ สอนให้เข้าใจง่ายขึ้น เทียบบอกวิธีลัดให้ไม่ต้องยากลำบากอย่างพระองค์

2. ธรรมะ คือ หลักความจริงของธรรมชาติที่มนุษย์ต้องรู้และนำมาปฏิบัติให้ถูกต้อง มนุษย์จะฝึกหัดพัฒนาตนได้ ต้องรู้หลักของธรรมชาติตามความเป็นจริง และต้องปฏิบัติตามธรรมชาตินั้นอย่างถูกต้อง พระพุทธเจ้าทรงค้นพบหลักของธรรมชาติและหลักปฏิบัติที่ถูกต้องนั้น พระพุทธเจ้าจึงเป็นจุดเริ่มที่นำเข้าไปสู่ธรรมะ เป็นการเชื่อมโยงพุทธะไปสู่ธรรมะ และธรรมะนี้แหละที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธะได้ ทำให้มั่นใจว่ามีหลักการและแนวทางในการที่จะพัฒนาตนไปสู่ความดีเลิศประเสริฐได้

3. สังฆะ คือ สังคมแห่งการพัฒนาตน นอกจากครู อาจารย์ที่ได้ฟัง ได้รู้ ได้ปฏิบัติธรรมมาก่อน ซึ่งเป็นกัลยาณมิตรช่วยแนะนำฝึกสอนแล้ว ระบบความเป็นอยู่ วิถีชีวิต การสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมชุมชน การจัดสรรสิ่งแวดล้อม และบรรยากาศของชุมชนทุกอย่าง จะเอื้ออำนวยช่วยเกื้อหนุนให้เราฝึกตนก้าวหน้าไปในการรู้และปฏิบัติธรรมได้อย่างดีที่สุด และนอกจากจะอาศัยการเกื้อหนุนจากกัลยาณมิตรแล้ว ในสังฆะแห่งสังฆะ มนุษย์ยังสามารถพัฒนาก้าวหน้าไปเป็นกัลยาณมิตรเกื้อหนุนต่อผู้อื่นได้ด้วย และสังฆะก็เป็นแหล่งที่จะดำรงรักษาระบบและวิถีชีวิตที่ดีงามผาสุกไว้ให้แก่โลก เป็นสังฆะอุดมคติ (พระธรรมปิฎก. 2546ข : 48-53)

จากแนวคิดตามหลักพระรัตนตรัย สรุปได้ว่า สุดยอดของมนุษย์ คือ พุทธะ แก่นแท้ของธรรมชาติ คือ ธรรมะ และจุดหมายของสังฆะ คือ สังฆะ ถือเป็นหลักอุดมคติที่เป็นจุดหมาย เป็นอุดมการณ์ เป็นหลักการสำหรับยึดเพื่อให้เกิดแรงกระตุ้นในการพัฒนาตน พุทธะเตือนให้ระลึกถึงศักยภาพของตัวเองและให้ปฏิบัติหน้าที่ในการพัฒนาตนเองให้เป็นอย่างพุทธะ ธรรมะเตือนให้ระลึกว่าการที่จะพัฒนาตนให้สำเร็จนั้นต้องรู้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักความจริงของกฎธรรมชาติ และสังฆะเตือนใจให้ระลึกว่ามนุษย์แต่ละคนจะร่วมอาศัยและร่วมสร้างสังฆะอุดมคติด้วยการมีการเป็นกัลยาณมิตรและเจริญอกงามขึ้นในชุมชนแห่งอารยชนหรืออริยบุคคล

1.3 ไตรสิกขาการพัฒนาชีวิตมนุษย์ 3 ด้าน

ตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าการศึกษเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชีวิต การเป็นอยู่และดำเนินไปของชีวิตจะต้องมีการศึกษาเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ถ้าจะเป็นอยู่และดำเนินชีวิตไปด้วยดี มนุษย์จะต้องศึกษาพัฒนาตนตลอดเวลา เรียกว่า ชีวิตคือการศึกษา หรือชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มีการศึกษามีการเรียนรู้ มีการพัฒนาตนไปด้วย ดังนั้น การดำเนินชีวิตที่ดี จึงเป็นชีวิตแห่งการศึกษา ซึ่งเป็นจุดประสานกันระหว่างการศึกษพัฒนาตนของมนุษย์ (สิกขา) กับการดำเนินชีวิตที่ดีของมนุษย์ (มรรค) กลายเป็นการดำเนินชีวิตที่มีการศึกษาพัฒนาตนไปในตัว สิกขาคือการพัฒนาตัวเองของมนุษย์

ให้ดำเนินชีวิตได้ตั้งงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค ส่วนมรรคก็คือทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตั้งงามของมนุษย์ ซึ่งเป็นวิถีแห่งการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน ทำให้เกิดเป็นสิกขา

หลักการศึกษานำมนุษย์ให้เกิดการดำเนินชีวิตที่ดี ก็คือการฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้ครบทั้ง 3 ด้าน เรียกว่า ไตรสิกขา เพราะชีวิตและการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น แยกได้เป็น 3 ด้าน คือ

1. ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม คือ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ติดต่อสัมพันธ์ด้วย แยกออกเป็น 2 ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม อันได้แก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตติดต่อดสื่อสารสัมพันธ์กับโลกหรือสิ่งแวดล้อมนอกตัวด้วยช่องทางรับรู้และเสพความรู้สึก ที่เรียกว่า อินทรีย์หรืออายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และแสดงพฤติกรรมออกจาก กาย วาจาและใจ

2. ด้านจิตใจ คือ การทำงานของจิตใจ และองค์ประกอบด้านจิตใจ เริ่มตั้งแต่ความตั้งใจ ตั้งใจหรือเจตจำนง (เจตนา) และแรงจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมทั้งความรู้สึกสุขหรือทุกข์ สบายหรือไม่สบาย และปฏิกิริยาต่อสุขหรือทุกข์นั้น เช่น ชอบใจหรือไม่ชอบใจ อยากจะได้จะเอาหรืออยากจะทำ มีผลชักนำพฤติกรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือมีผลต่อการแสดงออกทุกครั้ง

3. ด้านปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจ ความคิด ความเชื่อถือ เป็นต้น มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับมีบทบาทในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือการแสดงออกทุกครั้ง และเมื่อมีภาวะอาการทางจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ปัญญาย่อมเป็นตัวชี้ นำ บอกทาง ให้แสงสว่าง ขยายขอบเขตปรับแก้พฤติกรรมและจิตใจ ตลอดถึงปลดปล่อยให้หลุดพ้น (พระธรรมปิฎก. 2546 ก : 348-349)

องค์ประกอบของชีวิตทั้ง 3 ด้านนี้ ทำงานประสานกันไปพร้อมกัน และเป็นเหตุปัจจัยให้แก่กันและกัน ไม่แยกต่างหากจากกัน กล่าวคือ การสัมพันธ์กับโลกด้วยอินทรีย์หรืออายตนะและพฤติกรรมทางกายวาจา จะเป็นไปในลักษณะใดก็ขึ้นอยู่กับเจตนา ภาวะและคุณสมบัติของจิตใจ และทำได้ภายในขอบเขตของปัญญา หรือ ความตั้งใจและความต้องการของจิตใจ ต้องอาศัยการสื่อสารรับรู้ทางอินทรีย์หรืออายตนะ และใช้พฤติกรรมทางกายวาจาเป็นเครื่องสนอง พร้อมทั้งถูกกำหนดและจำกัดขอบเขตตลอดจนปรับเปลี่ยนไปในลักษณะต่าง ๆ ตามความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็นและความเชื่อถือที่มีอยู่และที่เพิ่มหรือเปลี่ยนไป หรือ ปัญญาจะทำงานและพัฒนาได้ดีหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับอินทรีย์หรืออายตนะที่สามารถติดต่อดสื่อสารสัมพันธ์ได้ดีโดยมีทักษะแค่ไหน และต้องอาศัยภาวะคุณสมบัติของจิตใจ เช่น มีความสนใจ ใฝ่ใจ เข้มแข็ง ขยันอดทน รอบครอบและมีใจสงบแน่วแน่หรือไม่เพียงใด การดำเนินชีวิตจึงเป็นการทำงานขององค์ประกอบทั้ง 3 ด้านที่เป็นไปด้วยกัน อาศัย ประสาน เป็นปัจจัยให้แก่กันและกัน ซึ่งเป็นไปตามธรรมดาของชีวิต

เมื่อชีวิตดำเนินไปด้วยองค์ 3 อย่างนี้ การศึกษาที่จะพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตได้ดี ก็ต้องสามารถพัฒนาใน 3 ด้านของชีวิตนี้ ซึ่งเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการเป็นไปอย่างมีคุณภาพ คือ

1. การศึกษาที่ฝึกหรือพัฒนาในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตในการสัมพันธ์ ติดต่อบริการ จัดการกับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวัตถุและทางสังคม ทั้งด้วยอินทรีย์หรืออายตนะและด้วยพฤติกรรม

ทางกาย วาจา และอาชีวะ เพื่อการมีวิถีชีวิตที่ปลอดภัย ไร้การเบียดเบียน เป็นการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลแก่สังคมและสิ่งแวดล้อม (ศีล)

2. การศึกษาที่ฝึกหรือพัฒนาในด้านจิตใจ หรือระดับจิตใจ เป็นการพัฒนาคุณสมบัติของจิตใจใน 3 ด้านคือ ด้านคุณภาพ ได้แก่ คุณธรรมต่าง ๆ เช่น เมตตา กรุณา ความมีไมตรี ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสุภาพอ่อนโยน ความเคารพ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู เป็นต้น ด้านสมรรถภาพ ได้แก่ ความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความกล้าหาญ ความขยันอดทน ความรับผิดชอบ ความมุ่งมั่นแน่วแน่ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และด้านสุขภาพจิต ได้แก่ สุขภาพภายใน เช่น ความมีปิติอิ่มใจ ความมีปราโมทย์ร่าเริงเบิกบานใจ สดชื่นผ่องใสและความรู้สึกพอใจ เป็นต้น (สมาธิ)

3. การศึกษาที่ฝึกหรือพัฒนาในด้านปัญญา ได้แก่ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมชาติตามความเป็นจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง การรู้จักหาความรู้ การรู้จักเลือกสรร การรู้จักพิจารณา การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ทดลอง ตรวจสอบความรู้ ความเข้าใจ การหยั่งรู้เหตุผล การเข้าถึงความจริง การนำความรู้มาใช้แก้ไขปัญหา และความคิดต่าง ๆ ที่เกื้อกูลสร้างสรรค์ (ปัญญา) (พระธรรมปิฎก. 2546ก : 351-352)

หลักการศึกษทั้ง 3 ประการนี้ เป็นการศึกษาที่ฝึกมนุษย์ให้องงามขึ้น เป็นการพัฒนาองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านของชีวิตให้ตั้งงามโดยการพัฒนาตัวบุคคลไปพร้อมกันทั้งระบบ กล่าวคือ ศีล เป็นเหมือนการจัดปรับพื้นที่และบริเวณแวดล้อมให้สะอาดหมดจดเรียบร้อยราบรื่น แน่นหนามั่นคง มีสภาพที่พร้อมจะทำงานได้คล่องสะดวก สมาธิ เป็นเหมือนการเตรียมตัวของผู้ทำงานให้มีเรี่ยวแรงกำลัง ความถนัดชัดเจนที่พร้อมจะลงมือทำงาน ปัญญา เป็นเหมือนอุปกรณ์ที่จะใช้ทำงานนั้น ๆ ให้สำเร็จ หลักไตรสิกขานี้ จัดวางขึ้นโดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่าวิถีการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ (อริยมรรค) เป็นพื้นฐาน ซึ่งถือปฏิบัติ การดำเนินชีวิตของอารยชน มีองค์ประกอบที่เป็นเนื้อหาหรือรายละเอียดของการประพฤติ 8 ประการ คือ

1. ทศนะ ความคิดเห็น แนวความคิด ทฤษฎี ความเชื่อถือ ทศนคติ ค่านิยมต่างๆ ที่ตั้งงามถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย สอดคล้องกับความเป็นจริงหรือตรงตามสภาวะ เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ

2. ความคิด ความดำริไตร่ตรองหรือคิดการต่างๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ประโยชน์สุข เช่น คิดในทางเสียสละ หัวงดี มีไมตรีช่วยเหลือเกื้อกูล และความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสัจจะอิงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว คิดจะได้จะเอา หรือความคิดแค้นชิงชังมุ่งร้ายคิดทำลาย เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

3. การพูดหรือการแสดงออกทางวาจาที่สุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยาบคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพ้อเจ้อเลื่อนลอย แต่สุภาพน้อมนวลชวนให้เกิดไมตรีสามัคคีกัน เป็นถ้อยคำมีเหตุมีผล เป็นไปในทางสร้างสรรค์ก่อประโยชน์ เรียกว่า สัมมาวาจา

4. การกระทำที่ตั้งงาม สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ตั้งงาม ทำให้อยู่ร่วมกันด้วยดี ทำให้สังคมสงบสุข เป็นการกระทำ ที่ไม่เป็นไปเพื่อการ

ทำลายชีวิตร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครอง หรือของรักของหวงแหนของผู้อื่น เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

5. การประกอบอาชีพที่สุจริตไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น รวมถึงความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริต อันเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่มนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อม เรียกว่า สัมมาอาชีพะ

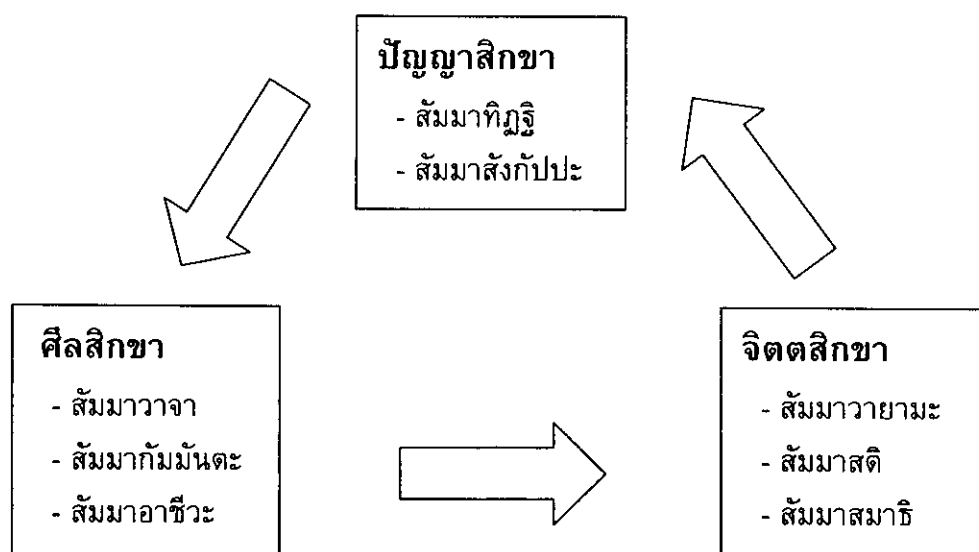
6. การเพียรพยายามในทางที่ติงามชอบธรรม กล่าวคือ เพียรหลีกเลี่ยงป้องกันสิ่งชั่วร้าย หรืออกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรละเลิกกำจัดสิ่งชั่วร้ายหรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างสรรค์สิ่งดีงามหรือกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งดีงามหรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนเทียบพร้อมไพบุลย์ เรียกว่า สัมมาวายามะ

7. การมีสติกำกับตัว คุมใจให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์อยู่ในเวลานั้นๆ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน ระลึกได้ถึงสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เกี่ยวข้องเป็นประโยชน์ หรือธรรมที่ต้องใช้ในเรื่งนั้นๆ เวลานั้นๆ ไม่หลงไหลเลื่อนลอย ไม่ละเลยหรือปล่อยตัวเผอเรอ โดยเฉพาะสติที่กำกับทันต่อพฤติกรรมของร่างกาย ความรู้สึกสภาพจิตใจ และความนึกคิดของตน ไม่ปล่อยให้อารมณ์ที่เ้ายวนหรือยั่วมาจตุคระชาทำให้หลุดหลงเลื่อนลอยไปเสีย เรียกว่า สัมมาสติ

8. ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจในงานหรือในสิ่งที่กำหนดรู้ได้สม่ำเสมอ แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกหวั่นไหว บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว นุ่มนวล ผ่อนคลาย ไม่เครียดกระด้าง เข้มแข็ง เองาน ไม่หดหู่ท้อแท้ พร้อมทั้งจะใช้งานทางปัญญาอย่างมีประสิทธิภาพ เรียกว่า สัมมาสมาธิ (พระธรรมปิฎก. 2546ค : 21-26)

กล่าวโดยสรุป การศึกษาพัฒนาตน เริ่มจากการฝึกอินทรีย์หรืออายตนะให้รับรู้สัมพันธ์กับโลก เพื่อให้เกิดการเรียนรู้บริสุทธิ์ เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตมนุษย์ทั้งสามด้าน (ไตรสิกขา) และจะเห็นว่า ไตรสิกขามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับอริยมรรคตลอดเวลา เพราะมรรคเป็นวิธีการ ที่มนุษย์นำเอากฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เป็นหลักการ ในชั้นวิธีการมุ่งในแง่ของเนื้อหา ส่วนไตรสิกขาเป็นขั้นนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้งานจริง เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมนุษย์ในฐานะมนุษย์ที่อยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมต่างๆ ในสังคม โดยนำเอาองค์ประกอบทั้ง 8 มาแยกเยื้องจัดรูปลงในกระบวนการปฏิบัติในไตรสิกขาตั้งมีบาลีรับรองไว้ว่า “ท่านวิสาขะ ... พระผู้มีพระภาค ไม่ทรงจัดชั้นที่ 3 ประการ เข้าในอริยมรรคมีองค์ 8 หากแต่ทรงจัดอริยมรรคมีองค์ 8 เข้าในชั้นที่ 3 ประการ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีพะทรงจัดเข้าในศีลชั้นที่ 3 สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ทรงจัดเข้าในสมาธิชั้นที่ 3 สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ ทรงจัดเข้าในปัญญาชั้นที่ 3” (ม.มู. (บาลี) 12/462/412 ; (ไทย) 12/462/503)

เพื่อให้มองเห็นเป็นหมวดหมู่ อันจะช่วยเสริมความเข้าใจความสัมพันธ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงจัดองค์
มรรคทั้ง 8 เข้าเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

ภาพประกอบ 2 ความเชื่อมโยงระหว่างไตรสิกขากับมรรค

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการศึกษาเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขานี้ แม้มุ่งพัฒนาคุณสมบัติภายใน
ตัวบุคคลเป็นสำคัญ แต่ก็ต้องอาศัยการติดต่อเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและอิทธิพลภายนอกเป็นแรง
ผลักดัน โดยรับการถ่ายทอด แนะนำ ชักจูง เรียนรู้จากแหล่งความรู้ที่ถูกต้อง และเลือกรับเฉพาะข้อมูล
ที่ถูกต้องเป็นประโยชน์ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) ซึ่งแหล่งที่มาหรือปัจจัย
เพื่อความเกิดขึ้นแห่งความรู้ความเข้าใจอันถูกต้อง มี 2 อย่าง คือ

1. ปัจจัยภายนอก เรียกว่า ปรโตโฆสะ แปลว่า เสียงจากผู้อื่น หมายถึง การรับการถ่ายทอดหรือ
อิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม ผ่านการสั่งสอน แนะนำ ถ่ายทอด ข่าวสาร ข้อเขียน การเรียนรู้จากผู้อื่น
ซึ่งหมายเอาเฉพาะส่วนที่ติงามถูกต้องจากแหล่งหรือบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร

2. ปัจจัยภายใน เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หมายถึง การใช้ความคิด
ที่ถูกต้อง ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง
โดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็น
ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์สืบทอดเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเข้าจับ
(พระธรรมปิฎก. 2546ก : 263)

ปัจจัยสองอย่างนี้ ต่างสนับสนุนกันและกัน กล่าวคือ มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความไม่รู้ จำต้องอาศัย
การแนะนำชักจูงที่ถูกต้องจากผู้อื่น ซึ่งต้องเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติตามหลักกัลยาณมิตรตदा เป็นเครื่องนำ

ทางในเบื้องต้น แล้วพัฒนาฝึกหัดให้สามารถใช้ความคิดด้วยตนเอง ทำให้คิดเป็น วิเคราะห์เป็น สังเคราะห์เป็น และเมื่อมีข้อมูลความรู้ใหม่เข้ามาก็ใช้ความคิดในการเลือกรับหรือเกี่ยวข้องกับเฉพาะข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาพัฒนาขั้นต่อไป แหล่งที่มาหรือผู้ถ่ายทอดข้อมูลที่ผ่านการพิจารณาจึงต้องถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือแม้กระทั่งเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ส่วนการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี เป็นส่วนของวิธีการทางปัญญาซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างบริสุทธิ์และมีอิสรภาพ บนพื้นฐานของข้อมูลความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง กัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการ จึงจัดเป็นบุรพภาคแห่งการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ดังมีพระบาลีแสดงความสำคัญไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉันทใด กัลยาณมิตรตาก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ 8 ฉันทนั้น ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญ จักทำให้มาก ซึ่งอริยมรรค มีองค์ 8” (ส.ม. (บาลี) 19/49/23 ; (ไทย) 19/49/43) และว่า “ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉันทใด โยนิโสมนสิการสัมปทาก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ 8 ฉันทนั้น ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญ จักทำให้มาก ซึ่งอริยมรรคมีองค์ 8” (ส.ม. (บาลี) 19/55/23-24 ; (ไทย) 19/55/44-45)

ดังนั้น หลักการศึกษาเพื่อการดำเนินชีวิตที่ติดตาม ในชั้นปฏิบัติจึงมี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นแรก ต้องรู้เข้าใจความจริงตามธรรมชาติ ขั้นที่สอง ปฏิบัติทำเหตุปัจจัยให้สอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ และขั้นสุดท้าย ทำใจเป็นอิสระ คอยดูอย่างรู้เท่าทัน ปล่อยให้เหตุปัจจัยเป็นไปตามกฎธรรมชาติ หลักสำคัญจึงอยู่ที่ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) โดยใช้ปัญญาเป็นแกนนำตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด ดังมี พระบาลีแสดงไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้าอย่างไร ? เมื่อมีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ จึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจาจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาวายามะ สัมมาสติจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาสติ สัมมาสมาธิจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาสมาธิ สัมมาญาณจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาญาณ สัมมาวิมุตติจึงพอเหมาะได้ ภิกษุทั้งหลาย พระเสขะผู้ประกอบด้วยองค์ 8 กลายเป็นพระอรหันต์ผู้ประกอบด้วยองค์ 10 ด้วยประการฉะนี้ (ม.อ. (บาลี)14/141/126 ; (ไทย) 14/141/180 -181)

จากแนวคิดตามหลักแห่งไตรสิกขา สรุปได้ว่า บุคคลผู้ที่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องนั้น จะต้องได้รับการพัฒนาชีวิตใน 3 ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม จะต้องพัฒนาให้มีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ สรรพสัตว์ และวัตถุสิ่งเสพต่าง ๆ อย่างถูกต้องเหมาะสม ด้านจิตใจ จะต้องพัฒนายกระดับจิตใจให้มีคุณสมบัติทั้งด้านคุณภาพ ด้านสมรรถภาพ และด้านสุขภาพ และด้านปัญญา จะต้องพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมชาติตามความเป็นจริง รู้เหตุปัจจัยและประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งการพัฒนาทั้ง 3 ด้านนั้น

จะต้องพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม อาศัย เป็นไปพร้อม ๆ กัน ตามวิถีการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ โดยเริ่มจากการเข้าใจความจริงตามธรรมชาติ ปฏิบัติทำเหตุปัจจัยให้ถูกต้องสอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ และเมื่อชีวิตดำเนินไปถูกต้องตามเหตุปัจจัย ก็ทำใจเป็นอิสระ คอยดูอย่างรู้เท่าทัน

2. แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพของบัณฑิต

คำว่า บัณฑิต ในปัจจุบันมักเข้าใจในความหมายที่มุ่งถึงบุคคลผู้ที่ได้รับปริญญาจากสถาบันการศึกษาชั้นอุดมศึกษา หรือเทียบเท่า ในความหมายนี้ก็ถูกในบางส่วน หากแต่ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น คำว่า บัณฑิต แปลว่า บุคคลผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ผู้ประกอบด้วยปัญญาที่ชาวสะอาด หมายถึง ผู้ฉลาด รอบรู้ หลักธรรมและดำเนินชีวิตไปตามหลักธรรม เป็นคนดี เป็นคนน่าคบหาน่าเข้าใกล้ (พระธรรมกิตติวงศ์ ทองดี สุรเตโช. 2545 : 65) ดังมีพระบาลีแสดงคุณสมบัติและลักษณะของบัณฑิตไว้ ดังนี้

“บุคคลประกอบด้วยธรรม 3 ประการ ฟังทราบว่าเป็นบัณฑิต คือ ความประพฤติชอบทางกาย (กายสุจริต) ความประพฤติชอบทางวาจา (วจีสุจริต) ความประพฤติชอบทางใจ (มโนสุจริต) ...” (อภ.ติก. (บาลี) 20/2/97 ; (ไทย) 20/2/141)

“ภิกษุทั้งหลาย... บุคคลประกอบด้วยธรรม 3 ประการ ฟังทราบว่าเป็นบัณฑิต คือ ตั้งปัญหาโดยแยบคาย ตอบปัญหาโดยแยบคาย ชื่นชมยินดีปัญหาที่ผู้อื่นตอบโดยแยบคายด้วยบทพหุญชนะที่เหมาะสม สละสลวย เข้ารูป” (อภ.ติก. (บาลี) 20/5/98-99 ; (ไทย) 20/5/144)

“ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของบัณฑิต เครื่องหมายของบัณฑิต ความประพฤติไม่ขาดสายของบัณฑิต 3 ประการนี้ คือ ชอบคิดแต่เรื่องดี ชอบพูดแต่เรื่องดี ชอบทำแต่กรรมดี บัณฑิตเป็นผู้มีปกติคิดความคิดดี มีปกติพูดถ้อยคำดี มีปกติทำการดี” (ม.อ. 14/253/221 ; (ไทย) 14/253/299 ; อภ.ติก. (บาลี) 20/3/98 ; (ไทย) 20/3/142)

“อานนท์ เพราะภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ ฉลาดในอายตนะ ฉลาดในปัจจุสมุปบาทและฉลาดในฐานะและอฐานะ อานนท์ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านั้นแล จึงควรเรียกว่า ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญาเครื่องไตร่ตรอง” (ม.อ. (บาลี) 14/124/111 ; (ไทย) 14/124/160-161)

“ดูกรภิกษุ บุคคลในธรรมวินัยนี้เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตน ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย เมื่อคิด ย่อมคิดแต่การอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งสองฝ่าย และเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งหมดที่เดียว บุคคลเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก เป็นอย่างนี้แล” (อภ.จตุกก. (บาลี) 21/186/203 ; (ไทย) 21/186/268)

“คนไข่น้ำ ย่อมไข่น้ำไป ช่างศร ย่อมดัดลูกศร ช่างไม้ ย่อมถากไม้ บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมฝึกตน” (ขุ.ธ. (บาลี) 25/80/31 ; (ไทย) 25/80/53)

“บัณฑิตย่อมไม่ทำบาปเพราะตนเป็นเหตุ หรือเพราะผู้อื่นเป็นเหตุ ไม่พึงปรารถนาบุตร ทรัพย์ แวนแคว้น หรือความสำเร็จเพื่อตนโดยไม่ชอบธรรม บัณฑิตนั้น พึงเป็นผู้มีศีล มีปัญญา และยึดมั่นอยู่ในธรรม” (ขุ.ธ. (บาลี) 25/84/32 ; (ไทย) 25/84/54)

“บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในการทำบุญทั้งหลาย บัณฑิตผู้ไม่ประมาท ย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง ชีรชน เราเรียกว่า บัณฑิต เพราะยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้า” (ส.ส. (บาลี) 15/128/104 ; (ไทย) 15/128/152 ; ขุ.อิติ. (บาลี) 25/23/247 ; (ไทย) 25/23/368)

นอกจากคำว่าบัณฑิตแล้ว ในทางพระพุทธศาสนายังใช้คำว่า สัตบุรุษ ในความหมายที่มุ่งถึงคนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม ดำเนินชีวิตถูกต้องดีงาม และเกื้อกูลแก่บุคคลอื่นด้วย ดังมีพระบาลีแสดงไว้ในหลายแห่ง ดังนี้

“ที่ใดไม่มีสัตบุรุษ ที่นั้นไม่ชื่อว่าสภา คนเหล่าใดไม่กล่าวธรรม คนเหล่านั้นไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ เพราะเหล่าสัตบุรุษละระคาะ โทสะ โมหะแล้ว กล่าวเป็นธรรม” (ส.ส. (บาลี) 15/208/222 ; (ไทย) 15/208/301)

“บุคคลใดเป็นคนกตัญญูกตเวที เป็นปราชญ์ มีกัลยาณมิตร และมีความภักดีมั่นคง ช่วยกระทำความดีของมิตรที่ตกยากด้วยความเต็มใจ บัณฑิตเรียกคนเช่นนั้นว่า สัตบุรุษ” (ขุ.ชา. (บาลี) 27/78/436 ; (ไทย) 27/78/608)

“ผู้ใดเจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ผู้นั้นเป็นสัตบุรุษ มีปัญญาเห็นประจักษ์ (วิจารณ์ญาณ) ย่อมถือเอาสิ่งที่เป็นสาระสำหรับตนไว้ได้ ในโลกนี้ที่เดียว” (อง.ปญจก. (บาลี) 22/63/74 ; (ไทย) 22/63/112)

“ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเมื่อเกิดมาในตระกูล ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก คือ มารดา บิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ หมู่มิตร เพื่อนร่วมงาน และสมณพราหมณ์ เปรียบเหมือนมหาเมฆ ทำข้าวกล้าทั้งปวงให้เจริญงอกงาม ชื่อว่ามีเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก” (อง.อฎฐก. (บาลี) 23/38/200-201 ; (ไทย) 23/38/249 ; อง.ปญจก. (บาลี) 22/42/42 ; (ไทย) 22/42/66-67)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตามพระบาลีข้างต้นนี้ จะพบว่าความเป็นบัณฑิตในพระพุทธศาสนานั้น มุ่งถึงคุณสมบัติที่มีต่อบุคคลอื่นหรือสังคมเป็นสำคัญ ส่วนคุณสมบัติภายในตัวบุคคลนั้น บัณฑิต หรือสัตบุรุษ ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่เรียกว่า สปัปฺริสธรรม 7 ประการ (อง.สตุตทก. (บาลี) 23/68/91-92 ; (ไทย) 23/68/143) คือ

1. รัชมัญญุตตา รู้หลักและรู้เหตุ คือรู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ กฎเกณฑ์แบบแผน หน้าที่ ซึ่งจะเป็นเหตุให้กระทำสำเร็จผลตามความมุ่งหมาย

2. อัดถัญญุตตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ ตลอดจนรู้จักประโยชน์ที่เป็นจุดหมายหรือสาระของชีวิต

3. อัตตัญญูตา รู้จักตน คือรู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ของตนตามเป็นจริง เพื่อประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมและให้เกิดผลดี

4. มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ คือรู้จักความพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอย ปัจจัย 4 และการใช้จ่ายทรัพย์

5. กาลัญญูตา รู้จักกาล คือรู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร รู้จักเวลาเรียน เวลาทำงาน เวลาพักผ่อน เป็นต้น

6. ปริสัญญูตา รู้จักชุมชนคือรู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุมและชุมชน รู้จักมารยาทระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียม ประเพณี และข้อควรระวังปฏิบัติอื่น ๆ ต่อชุมชนนั้น ๆ

7. ปุคคลัญญูตา รู้จักบุคคล คือรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอหยาตัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้นั้นได้อย่างถูกต้อง

นอกจากนี้ คุณสมบัติอีกอย่างหนึ่งที่ถือเป็นอุดมคติของผู้ได้รับการศึกษา ก็คือ ความเป็นผู้สมบูรณ์เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ซึ่งหมายถึงความเป็นผู้สมบูรณ์พร้อมด้วยความรู้ในหลักวิชาการที่ใช้ในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมและวิชาชีพสำหรับเป็นเครื่องมือในการเลี้ยงชีพ และความสมบูรณ์พร้อมด้วยความประพฤติ กิริยามารยาท ท่วงทีวาจาที่งดงาม การวางตัวที่เหมาะสมน่าเลื่อมใสศรัทธา นำคบหาสมาคมด้วย ซึ่งนั่นก็เป็นความหมายทั่วไปในสังคม แต่ในพระพุทธศาสนา คำว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (วิชาจรณสัมปันโน) เป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า ซึ่งประกอบด้วย วิชา 3 หรือ วิชา 8 และจรณะ 15 (พระธรรมกิตติวงศ์. 2545 : 22,133 ; พระเทพเวที. 2532 : 254, 310-311) ดังนี้

วิชา ความรู้แจ้ง หมายถึง ความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้ง ชัดเจน ไม่คลุมเครือ มี 3 กล่าวโดยพิสดาร มี 8 คือ

1. วิปัสสนาญาณ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือนามรูปโดยไตรลักษณ์
2. มโนมยิทธี มีฤทธิ์ทางใจ คือนิรมิตกายอื่นจากกายนี้ ดุจชักไส้จากหญ้าปล้อง ชักดาบจากฝัก หรือชักงูออกจากคราบ
3. อิทธิวิธิ แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ
4. ทิพพโสด หูทิพย์
5. เจโตปริยญาณ ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้
6. บุพเพนิวาสานุสติญาณ ระลึกชาติได้
7. ทิพจักขุญาณ ดาทิพย์
8. อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ

จรณะ ความประพฤติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นทางบรรลุนิพพาน มี 15 ประการ คือ

1. สีสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล ความประพฤติอันถูกต้องดีงาม สำรวมในพระปาฏิโมกข์ มีมารยาทเรียบร้อย ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

2. อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย์ ระวังป้องกันไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำจิตใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง 6 คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ

3. โภชเน มัตตัญญุตตา ความรู้จักประมาณ รู้จักพิจารณาในการบริโภคปัจจัย 4 มุ่งเพื่อทำให้ชีวิตผาสุก เกิดความเจริญงอกงาม
4. ซาคริยานุโยค การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน มีความขยันหมั่นเพียร มีสติตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตให้มีนิรวรณ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้า
5. สัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ
6. หิริ การละอายใจต่อการทำความชั่ว
7. โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
8. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก มีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง
9. วิริยะ ความเพียรพยายามในกิจการนั้น ๆ อย่างมั่นคงจริงจัง
10. สติ ความระลึกได้ นึกได้ รู้ตัวอยู่เสมอ ไม่เผลอตว์ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่หาคำที่พูดไว้ได้ ไม่มีความประมาท
11. ปัญญา ความรอบรู้ เข้าใจซึ่งในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น ตลอดจนคิดเป็น วินิจฉัยเป็น วิเคราะห์ สังเคราะห์ และรู้วิธีที่จะจัดการ
12. ปฐมฌาน ฌานที่ 1 มีองค์ 5 คือ วิตก วิจาร ปิติ สุข เอกัคคตา
13. ทุตติยฌาน ฌานที่ 2 มีองค์ 3 คือ ปิติ สุข เอกัคคตา
14. ตติยฌาน ฌานที่ 3 มีองค์ 2 คือ สุข เอกัคคตา
15. จตุตถฌาน ฌานที่ 4 มีองค์ 2 คือ อุเบกขา เอกัคคตา

เฉพาะในหมวดฌาน 4 ข้อสุดท้าย อาจารย์สาโรช บัวศรี (สุนทร โคตรบรรเทา. 2544 : 60) ได้ให้ความหมายของฌานและองค์ของฌานที่เป็นปัจจุบันไว้ว่า ฌาน หมายถึง การซึมซับจิตใจในระดับหนึ่ง การซึมซับนี้กล่าวกันว่าเป็นสภาพจิตใจที่เหนือการไปถึงของกิจกรรมที่เกิดจากประสาทสัมผัส (อายตนะ) ทั้งห้าตามปกติ ไม่มีการมีความรู้สึกเกิดขึ้นในเวลาเช่นนั้น มีเพียงสติหรือความหมายที่เก็บรวบรวมไว้ยังคงตื่นและเป็นผู้กระทำอยู่ ส่วนองค์ฌาน วิตักกะ หมายถึง จินตนาการ วิจาระ หมายถึง การเปรียบเทียบ ปิติ หมายถึง ความยินดี สุขะ หมายถึง ความสุขสบายภายใน จิตเตกัคคตา หมายถึง การรวมเป็นจุดเดียวของจิตใจ อุเบกขา หมายถึง ความสงบมีใจเป็นกลาง

พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต. 2546 : 33-34) ได้กล่าวว่าบัณฑิตที่ได้รับการพัฒนาตามหลักไตรสิกขานั้น ประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 ประการ คือ

1. มีพัฒนาการทางกาย (กายภาวนา) คือมีทักษะในการใช้เครื่องมืออุปกรณ์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ตามแนวหัตถศึกษา
2. มีพัฒนาการทางสังคม (ศีลภาวนา) คือปรับตัวเข้ากับคนอื่นได้ เป็นที่นับหน้าถือตาของคนในสังคม รู้จักการบริหารจัดการที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรมตามแนวจริยศึกษา
3. มีพัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) ไม่ดูถูกตนเอง ไม่ดูถูกท้องถิ่น มีสุขภาพจิตดี มีความสุขตามสมควรแก่ฐานะ เน้นทั้งความสุขทางกายและสุขใจตามแนวสุขศึกษา

4. พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) มีเสรีภาพทางความคิด คือคิดเป็นตามหลัก โยนิโสมนสิการ สามารถแสวงหาความรู้ด้วยตนเองตลอดเวลา มีความรู้พอที่จะจัดการกับความทุกข์ ที่เรียกว่า ทักษะในการแก้ปัญหาชีวิต ตามแนวพุทธศึกษา

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช. 2545 : 56) กล่าวว่า ในทางศาสนา บัณฑิตท่านกำหนดด้วยการกระทำ กล่าวคือ ผู้ใดชอบทำสิ่งที่ดี ชอบพูดสิ่งที่ดี ชอบคิดเรื่องที่ดี ผู้นั้นชื่อว่า บัณฑิต ซึ่งมีคุณลักษณะ ประจำตัว 5 ประการคือ

1. ไม่แนะนำสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ
2. ไม่ชอบทำเรื่องที่มีไช้หน้าไ้
3. ชอบนำไปในทางที่ดีงาม
4. ไม่โกรธ เมื่อถูกแนะนำดี ๆ
5. รู้และชอบระเบียบวินัย

บุคคลผู้ที่เรียกว่าบัณฑิตหรือสัตบุรุษนี้ นอกจากจะเป็นผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาประกอบด้วย คุณลักษณะในการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาเพื่อชีวิตทั้งดงามเฉพาะตนเองแล้ว คุณลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรแก่ผู้อื่น โดยการสอน เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจอันถูกต้อง แนะนำ ในสิ่งที่ดีงาม ชักจูงในทางเจริญ ด้วยความปรารถนาดี มีเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง ทำให้ผู้อื่นเกิดศรัทธา นำไปสู่ การประพฤติดีปฏิบัติชอบ ในทางพระพุทธศาสนาจึงมีหลักคำสอนและพุทธภาษิตที่เน้นย้ำให้ผู้หวังความ เจริญงอกงามในชีวิต พึงเข้าไปคบหากับบัณฑิตและสัตบุรุษ เช่น ในมงคลสูตรไม่ให้คบคนพาล ควรคบ บัณฑิต การเสวนากับสัตบุรุษ เป็นข้อธรรมในหมวดจักร 4 วุฒิธรรม 4 และ โสตาปัตติยงค์ 4 เป็นต้น ซึ่งในการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่นนั้น ผู้เป็นบัณฑิตยังต้องประกอบด้วยคุณสมบัติพื้นฐานที่เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ (อภ.สวดก. (บาลี) 23/37/29 ; (ไทย) 23/37/57) คือ

1. ปิโย น่ารัก คือเข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนม เป็นกันเอง ชวนใจผู้อื่นให้เข้าไปปรึกษาได้ถาม
2. ครุ นำเคารพ คือมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย
3. ภาวนีโย นำเจริญใจ คือมีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่นายกอง ควรเอาอย่าง ทำให้ผู้อื่นเอยอ้างและระลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจและภาคภูมิใจ
4. วัตตา รู้จักพูดให้ได้ผล คือพูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้ คำแนะนำว่ากล่าว ตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี
5. วจนักขโม ทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามแม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกิน และคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทนฟังได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์
6. คัมภีรัญจะ กถิง กัดดา แถลงเรื่องล้าลึกได้ คือกล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้เข้าใจได้ และสอนผู้อื่นให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

7. โน จัญฐานะ นิโยชะเย ไม่ชักชวนในทางผิด คือไม่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหล ไม่สมควร

จากการศึกษาแนวคิดข้างต้น สรุปได้ว่า บัณฑิตในความหมายที่มุ่งถึงผู้จบการศึกษา ได้รับปริญญาจากสถาบันอุดมศึกษานั้น ถูกในแง่ที่เป็นผู้ได้รับการศึกษามีความรู้ความสามารถและทักษะต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตซึ่งเป็นขั้นแรกของความเป็นบัณฑิตเท่านั้น ในทางพระพุทธศาสนา บัณฑิตนอกจากจะมีความรู้ดีแล้ว ยังจะต้องนำความรู้ที่มี ไปพัฒนาชีวิตของตนเองให้งดงามไพบุลย์และแผ่แผ่ความรู้นั้นไปสู่ผู้อื่น ทำให้เขาได้มีโอกาสประสบความสำเร็จในชีวิต โดยเฉพาะช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้ที่ด้อยหรือขาดโอกาสในการศึกษา ขาดความรู้ที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น สังคม สิ่งแวดล้อม จึงนับเป็นบัณฑิตที่แท้จริง

3. บัณฑิตที่พึงประสงค์

ในแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 9 (2545-2549) ได้กำหนดคุณลักษณะและคุณสมบัติของบัณฑิตขั้นพื้นฐานที่พึงประสงค์ไว้ 8 ประการ (ทบวงมหาวิทยาลัย. 2543ข : 2-3) คือ

1. มีองค์ความรู้ในสาขาวิชาชีพของตนที่มีความลุ่มลึกเพียงพอที่เริ่มปฏิบัติงานระดับมืออาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. มีทักษะในการเรียนรู้ด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาตนเองและความเป็นเลิศในสาขาวิชาชีพของตน
3. เป็นนักแก้ปัญหาที่สามารถประยุกต์ทักษะ การคิดเชิงวิเคราะห์ การคิดเชิงเหตุผลและการคิดเชิงสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาที่แตกต่างกันได้
4. มีทักษะในการจัดการ สามารถปฏิบัติงานด้วยตนเองโดยอิสระและปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ
5. สามารถติดต่อสื่อสารด้วยภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษอย่างมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานตามสาขาวิชาชีพ และการสื่อสารกับประชาคมโลก
6. สามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและแหล่งความรู้ในการปฏิบัติงานและการพัฒนาความรู้ด้วยตนเอง
7. มีทักษะและทัศนคติที่เป็นสากล สามารถปฏิบัติงานในสาขาวิชาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพในประชาคมโลก
8. ยึดมั่นในหลักคุณธรรมและจรรยาบรรณในสาขาวิชาชีพ มีความรับผิดชอบต่อสังคม ยึดมั่นในจริยธรรมและค่านิยมที่ดีงาม เช่น ซื่อสัตย์ โปร่งใส กล้ายืนหยัดทำในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่เลือกปฏิบัติ มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน เป็นต้น

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีปรัชญาและนโยบายในการผลิตพระบัณฑิตให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ 9 ประการ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2545 : คำปรารภ) คือ

1. มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส
2. ใฝ่รู้ใฝ่คิด

3. เป็นผู้นำด้านจิตใจ
5. มีความสามารถในการแก้ปัญหา
6. มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล
7. มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เปรียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม
8. มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพุทธศาสนา
9. รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม

อย่างไรก็ตาม บัณฑิตที่พึงประสงค์ ที่จะปฏิบัติงานทำหน้าที่ในฐานะต่าง ๆ ได้ผลดี นอกจากคุณสมบัติด้านความรู้ความสามารถและทักษะในวิชาการวิชาชีพด้านต่าง ๆ แล้ว การรู้จักสร้างแรงจูงใจในการทำงาน ก็เป็นปัจจัยอันสำคัญในการสนับสนุนให้บุคคลทำหน้าที่เต็มศักยภาพของตนเองด้วยใจรักงานและบรรลุตามจุดมุ่งหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ แรงจูงใจพื้นฐานของบุคคลนั้นมี 3 ประการ (สงวน สุทธิเลิศอรุณ. 2528 : 64 ; เฉลิมเผ่า อจละนันท์. 2545 : 71-72) คือ

1. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Achievement Motive) ความปรารถนาที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยพยายามแข่งขันกับเกณฑ์มาตรฐานอันดีเลิศ จะมีความรู้สึกเป็นสุขเมื่อประสบความสำเร็จ และรู้สึกเป็นทุกข์กังวลใจ ไม่สบายใจเมื่อประสบความล้มเหลวหรือมีอุปสรรค

2. แรงจูงใจใฝ่สมาคม (Affiliation Motive) ความปรารถนาที่จะเป็นที่ยอมรับของคนอื่น ต้องการเป็นที่นิยมชมชอบของคนอื่น ต้องการมีเกียรติยศชื่อเสียงในสังคม ทำให้บุคคลประพฤติกรรมทำหน้าที่อย่างสุดความสามารถเพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับจากบุคคลอื่น

3. แรงจูงใจใฝ่อำนาจ (Power Motive) ความปรารถนาที่จะได้มาซึ่งอิทธิพลเหนือกว่าคนอื่นในสังคม ทำให้บุคคลพยายามควบคุมสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองบรรลุความต้องการที่จะมีอิทธิพลเหนือคนอื่น

และเฉลิมเผ่า อจละนันท์ (2545 : 74-76) ได้กล่าวอีกว่า บุคคลที่จะทำงานได้อย่างมีคุณภาพ นอกจากจะมีคุณลักษณะและคุณสมบัติตามที่ระบุไว้ในคำบรรยายลักษณะงาน (Job Description) และรายละเอียดคุณสมบัติของงาน (Job Specification) แล้ว จะต้องพิจารณาถึงอุปนิสัยใจคอ ความประพฤติ และคุณสมบัติอื่น ๆ อีก ดังนี้

1. ทักษะหรือความชำนาญ (Skill) เป็นเรื่องของความสามารถที่จะใช้ร่างกาย และจิตใจประสานงานกันในการปฏิบัติงาน ทักษะความสามารถแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1.1 ทักษะทางด้านเทคนิควิธีการทำงาน (Technical Skill) หมายถึง ความสามารถในการลงมือปฏิบัติงานนั้น

1.2 ทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Relation Skill) หมายถึง ความสามารถในการใช้ผู้อื่นในการปฏิบัติงาน หรือร่วมทำงาน จูงใจให้ทำงานติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานในองค์กรและนอกองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.3 ทักษะด้านความคิดรวบยอด (Conceptual Skill) เน้นความสามารถในการวางแผนหรือนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร

2. ความชัดเจนหรือชำนาญ (Experience) เป็นการพิจารณาด้านความชำนาญในการปฏิบัติงาน แต่การใช้คุณสมบัติอันนี้ ต้องระมัดระวังตามสมควร เพราะคนที่ทำงานมานาน ไม่แน่นอนเสมอไปว่า จะมีความชัดเจนในงานที่ทำมากกว่าผู้ที่ปฏิบัติงานมาในเวลาที่สั้นกว่า การพิจารณาความชัดเจนจึงต้องพิจารณาโดยรอบคอบ

3. อายุ (Age) งานที่ต้องการความชัดเจนนั้น อาจจะได้ดูได้จากอายุหรืออย่างน้อยอาจจะใช้อายุเป็นเครื่องประกอบการพิจารณา งานที่มีลักษณะต้องการความชัดเจนเช่นนี้ไม่ต้องการคนอายุน้อย กฎหมายจะกำหนดบังคับเกี่ยวกับอายุในการทำงาน เช่น อายุขั้นต่ำ และอายุขั้นสูงไว้ ในองค์กรที่มีนโยบายประกันภัยร่วมกันหรือประกันภัยในเรื่องสูงอายุด้วยการจ่ายบำนาญ มักจะไม่จ้างคนงานที่มีอายุมาก การพิจารณาปัญหาเรื่องอายุอาจจะมีผลกระทบต่อชื่อเสียงขององค์กรด้วย หากไม่มีเหตุผลสมควรในการที่ไม่จ้างคนสูงอายุ และก็ยังไม่ว่าคนงานที่มีอายุมากจะปฏิบัติงานสู้คนอายุน้อยไม่ได้

4. เพศ (Gender) ตามที่เคยเชื่อกันมาว่าผู้หญิงทำงานสู้ผู้ชายไม่ได้นั้น บัดนี้ความคิดนี้เริ่มจะเปลี่ยนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งบางเวลา เช่น ในระหว่างสงคราม แรงงานมีอยู่อย่างจำกัดต้องใช้ผู้หญิงทำงาน ซึ่งปรากฏว่าทำงานได้ผลไม่แพ้ผู้ชาย อาจจะมีข้อจำกัดอยู่บ้าง ในงานที่ต้องใช้กำลังกาย และงานที่ต้องทำในเวลาและสถานที่ที่ไม่เหมาะสม แต่ทั้งนี้ก็อาจจะมีวิธีการแก้ไข เช่น งานหนักอาจจะแบ่ง แยกงานออกเป็น ส่วนย่อย แล้วให้ผู้หญิงเข้าทำก็ได้

5. การศึกษาและการอบรม (Education and Training) เป็นการแสดงถึงความสามารถของแต่ละคน งานบางอย่างต้องใช้ความรู้เป็นพิเศษ ระดับการศึกษาและการอบรมในด้านนั้นโดยเฉพาะ จึงเป็นเครื่องวัดได้เป็นอย่างดี แต่การพิจารณาคคุณสมบัติในลักษณะนี้ อาจจะต้องพิจารณาในความหมายที่กว้างขึ้น เพราะอาจจะไม่จำกัดเฉพาะการศึกษาและการอบรมที่ได้รับจากสถาบันการศึกษาเท่านั้น

6. ลักษณะของร่างกาย (Physical Characteristics) งานที่ต้องใช้กำลัง ต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มีร่างกายแข็งแรง งานบางอย่างต้องใช้อวัยวะบางส่วนมากเป็นพิเศษ เช่น ต้องใช้สายตา ใช้การฟัง ซึ่งต้องพิจารณาร่างกายส่วนนั้นเป็นสำคัญ การพิจารณาในด้านนี้โดยละเอียด อาจจะทำให้สามารถจ้างงานบุคคลพิการหรือทุพพลภาพบางประเภท ซึ่งเป็นการช่วยเหลือบุคคลประเภทนี้และใช้เป็นเครื่องมือโฆษณาให้กับองค์กรผู้จ้างได้

7. รูปร่างลักษณะ (Appearance) การพิจารณาในด้านรูปร่าง ลักษณะการแต่งกาย ความประณีต ความสะอาด ซึ่งงานบางอย่างจะต้องพิจารณาในด้านนี้เป็นสำคัญ

8. ความคิดริเริ่มและการตื่นตัวในการทำงาน (Initiative and Mental Alertness) ความคิดที่จะทำงานให้ดีขึ้น มีความสนใจต่อสภาพงาน หาทางแก้ไขให้ดีขึ้น และมีความกระตือรือร้นในการทำงาน

9. ความถนัด (Aptitude) คุณสมบัติลักษณะนี้เป็นที่สนใจกันมากในปัจจุบัน งานบางอย่างในขั้นแรกอาจจะหาคนที่ได้รับการฝึกและอบรมงานในด้านนั้นมาโดยเฉพาะได้ยาก ซึ่งก็อาจจะคัดเลือกโดยพิจารณาถึงความถนัดนี้ ถ้าผู้ปฏิบัติงานมีระดับความถนัดสูงย่อมรับการฝึกอบรมได้ง่าย เพราะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพของงานใหม่ได้ง่ายและผู้ปฏิบัติงานที่มีลักษณะเช่นนี้ ส่วนมากจะทำงานได้ยาวนาน

10. ความมั่นคงและความรับผิดชอบ (Stability and responsibility) งานที่มีลักษณะเป็นการรับผิดชอบ ในทรัพย์สิน รับผิดชอบในการทำงานและความปลอดภัย รวมทั้งการตรวจสอบผลการดำเนินงานของบุคคลอื่น ต้องเลือกบุคคลที่มีความรู้สึกรับผิดชอบในการทำงานและมีจิตใจมั่นคงให้มาเป็นผู้ปฏิบัติงาน คุณสมบัติ ในลักษณะนี้อาจจะสอบถามจากแหล่งที่บุคคลนั้นได้เคยปฏิบัติมาก่อน ประวัติเรื่องฐานะทางการเงิน และ ความรับผิดชอบในครอบครัว รวมทั้งการทดสอบด้วยวิธีการบางอย่าง

11. ท่าทีที่มีต่อนายจ้าง (Attitude toward Employers) ด้วยการค้นหาเหตุผลที่มาสมัครงาน เพื่อ พิจารณาถึงความตั้งใจที่มาสมัครงาน ความคิดเห็นที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างในองค์กร นั้น เพื่อใช้ประกอบการพิจารณาว่า บุคคลนั้นคาดหวังจะทำงานในระยะเวลาานต่อไปหรือไม่

12. บุคลิกภาพ (Personality) เป็นการพิจารณาจากลักษณะท่าทีโดยทั่ว ๆ ไปของผู้มาสมัครงาน เป็นบุคลิกภาพโดยรวมของบุคคล

สรุปว่า บัณฑิตที่พึงประสงค์ ต้องเป็นบัณฑิตที่มีความใฝ่รู้ สามารถวิเคราะห์ วิจาร์ณ ริเริ่ม สร้างสรรค์ มีความรู้ความสามารถชัดเจนในหลักวิชาการและวิชาชีพ เป็นบัณฑิตที่มีมาตรฐานทางด้านจริยธรรมและ คุณธรรม คิดเป็น ทำเป็น สื่อสารเป็นและแก้ปัญหาเป็น มีความสามารถในการปรับตัว ได้ตามสถานการณ์ อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตลอดจนพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เกิดการเรียนรู้ตลอด ชีวิต สมกับคำว่า บัณฑิต ที่แปลว่า บุคคลผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา

4. คุณลักษณะในการปฏิบัติศาสนกิจ

ในการปฏิบัติศาสนกิจประกาศพระศาสนา ผู้ที่จะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น นอกจากคุณลักษณะ ด้านความรู้ ฉลาดลึกซึ้งในหลักพุทธธรรมแล้ว ยังต้องประกอบด้วยคุณลักษณะในด้านต่าง ๆ ที่เป็นตัวสนับสนุน การทำหน้าที่อีกหลายประการ พระบรมศาสดาและเหล่าพระสาวกต่างเป็นผู้เพียบ พร้อมด้วยคุณลักษณะ ในด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระพุทธเจ้า ในฐานะพระธรรมราชาแห่ง กองทัพอธรรม ทรงมีคุณลักษณะและคุณสมบัติทั้งภายในและภายนอก ทำให้พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ได้อย่างสมบูรณ์ นำเหล่าชนที่ยอมรับฟังพระโอวาทให้บรรลุถึงอิสรภาพ หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ กล่าวคือ

1. คุณลักษณะภายนอก ทรงมีบุคลิกภาพทั้งด้านความสง่างามแห่งพระวรกาย พระสุรเสียงที่โน้มน้า จิตใจ และพระบุคลิกลักษณะอันควรแก่ศรัทธาปสาทะทุกประการ คือ

1.1 ทรงมีพระมหาบุริสลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการ มีพระรูปร่างม นาดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่ง วรรณะและพระสีระดุจพรหม

1.2 ทรงมีพระวาจาสุภาพสละสลวย ไม่มีโทษ ประกอบด้วยคุณลักษณะ 8 ประการ คือ แจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พรวด ซึ่ง กังวาน มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม มีสำเนียงใส ไพเราะดุจเสียงนกกการเวก

1.3 มีพระอากัปกิริยามารยาททุกอย่าง งดงามน่าเลื่อมใส มีสมบัติผู้ดี มีมารยาทเป็นที่ ยอมรับของสังคม มีพระบุคลิกลักษณะที่เป็นเสน่ห์ทุกประการ มีความองอาจ สง่างาม เยือกเย็น ทรงแสดง ธรรมแจ่มแจ้ง ก่อให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลิน ชวนให้อยากฟัง อยากเข้าใจ

2. คุณลักษณะภายใน ทรงมีพระปัญญาคุณที่เฉียบแหลมมองเห็นโลกและชีวิต ตามความเป็นจริง ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อสัตว์โลกเพื่อปลดปล่อยให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวง และทรงมีพระหฤทัยสะอาด บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองโดยสิ้นเชิง (พระมหาสุพัฒน์ กลยุณธมโม. 2545 : 40-48)

บุคลิกลักษณะอันสง่างามเป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติศาสนกิจเผยแผ่พระสัทธรรม เพราะสามารถ สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้พบเห็นได้ ดังเช่นพระอัสสชิเถระ ยังความเลื่อมใสให้เกิดแก่อุปติสสะปริพาชก เพราะได้เห็นบุคลิกลักษณะอันเรียบร้อยของท่าน เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) 1/-/176) แม้จะไม่ออกปากพูดก็ สามารถประกาศพระสัทธรรมได้

คุณสมบัติที่ถือว่าเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธเจ้า และทรงใช้เป็นเครื่องมือ หรืออุปกรณ์ในการ ตรวจสอบอุปนิสัยสันดานความแตกต่างของบุคคลแต่ละประเภท แล้วประกาศพระสัทธรรมตามความเหมาะสม แก่อัครยาตย์ ซึ่งถือเป็นส่วนพระปริชาญาณ เป็นประโยชน์อย่างมากในการบำเพ็ญพุทธกิจเผยแผ่พระศาสนา ให้ดำรงมั่น เรียกว่า ทศพลญาณ 10 ประการ (ม.ม. (บาลี) 12/148/107-110 ; (ไทย) 12/148/144-148) คือ

1. ฐานาฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและฐานะ คือรู้กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับขอบเขตและขีดชั้นของ สังคมทั้งหลายว่าอะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้และแค่ไหนเพียงใด โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่าง เหตุและผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมกับสมรรถวิสัยของบุคคลที่จะได้รับผลกรรมที่ดีและชั่วต่าง ๆ กัน

2. กัมมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้กรรมและผลของกรรม สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่างสลับ ซับซ้อนระหว่างกรรมดีและกรรมชั่ว ที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ ภายในกระบวนการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน

3. สัพพัตถกคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่ภูมิทั้งปวง (ทุกคติและลุดคติ) หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่ประโยชน์ทั้งปวง (ทิฏฐธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ และ ปรมัตถะ)

4. นานาชาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุหลายอย่างที่แตกต่างกันเป็น เอนก รู้สภาวะของธรรมชาติทั้งฝ่ายอุปาทินนสังขารและอนุปาทินนสังขาร รวมถึงรู้เหตุแห่งความแตกต่าง กันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น

5. นานาธิมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธมุตติ คืออัครยาตย์ความโน้มเอียง แนวความสนใจ เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่าง ๆ กัน

6. อินทริยโรปรียญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย รู้ว่าสัตว์นั้น ๆ มีแนวความคิด ความรู้ มีความเข้าใจ มากน้อยเพียงใด มีกิเลสมากหรือกิเลสน้อย มีอินทริยอ่อนหรือแก่กล้า สอนง่ายหรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะบรรลुरुธรรมหรือไม่

7. ฆานาทีสังกิลเสชาติญาณ ปรีชาหยั่งรู้เหตุที่จะทำให้ฆาน สมาธิ วิโมกข์และสมาบัติเสื่อมหรือเจริญ คล่องแคล่วจัดเจน ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ทรงรู้ปัจจัยต่าง ๆ ที่จะเป็นอุปสรรคขัดขวางหรือส่งเสริมเพิ่มพูนผลสำเร็จของการเรียนรู้และการฝึกอบรมในระดับต่าง ๆ

8. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติในหนหลังได้ ทรงรู้ถึงประวัติพื้นเพเดิมและประสบการณ์ในอดีตของผู้ฟัง

9. จุฑปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม ทรงพิจารณาสังเกตผู้ฟังในขณะที่เขามีบทบาทในชีวิตจริงภายในสังคม สามารถรู้เท่าทันและเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เขาแสดงออกในขณะนั้น ๆ ว่าเป็นผู้มีปัญญาอย่างไร มองเห็นสาเหตุแห่งปัญหานั้นและพร้อมที่จะเข้าไปแก้ไขทันที

10. อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ทรงรู้ชัดเข้าใจแจ่มแจ้งและแน่วพระทัยในผลสัมฤทธิ์ที่เป็นจุดหมาย พร้อมทั้งสามารถทำผลสัมฤทธิ์นั้นให้เกิดขึ้นได้จริง

แม้ในเหล่าพระสาวกที่ได้ออกปฏิบัติศาสนกิจประกาศหลักธรรมและหลักการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ก็มีคุณลักษณะและคุณสมบัติ เป็นหลักในการพัฒนาตนเอง และเป็นแนวปฏิบัติในการสัมพันธ์ติดต่อกับประชาชนและสังคมสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้โดยมุ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมเป็นสำคัญ หลักธรรมที่ส่งเสริมคุณลักษณะเหล่านั้น มีมากมายหลายประการ ในที่นี้ จึงยกเฉพาะหลักที่สำคัญ มาแสดงไว้ ดังนี้

โกศล ความฉลาด เชี่ยวชาญในกิจการงานต่าง ๆ มี 3 ประการ (ที.ปา. (บาลี) 11/305/197 ; (ไทย) 11/305/274) คือ

1. อายโกศล ความฉลาดในความเจริญ หรือรอบรู้ทางเจริญและเหตุแห่งความเจริญในคุณธรรม และในกิจการงานต่าง ๆ

2. อปายโกศล ความฉลาดในความเสื่อม หรือรอบรู้ทางเสื่อมและเหตุแห่งความเสื่อมในคุณธรรม และในกิจการงานต่าง ๆ

3. อุบายโกศล ความฉลาดในอุบาย หรือรอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์ที่จะนำไปสู่ความเสื่อมและวิธีที่จะเพิ่มพูนความเจริญงอกงาม

พระสาวกผู้ออกปฏิบัติศาสนกิจ ไม่ใช่มีความรู้เฉพาะภาคทฤษฎีเท่านั้น หากแต่ต้องมีความรู้ในภาคปฏิบัติด้วย จะต้องสอน ชี้นำในภาคปฏิบัติการได้ รู้เท่าทันแจ่มแจ้งในบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่นำไปสู่ความเจริญและความเสื่อม รวมทั้งวิธีแก้ไขสถานการณ์และวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จงอกงามด้วย

พรหมวิหารธรรม คุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่ เป็นคุณลักษณะของผู้ประเสริฐ มีจิตใจหนักแน่นมั่นคง ในอารมณ์ เหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติศาสนกิจประกาศพระศาสนา ดำรงศรัทธาเลื่อมใสแก่พหูชน มี 4 อย่าง (อภิ.วิ. (บาลี) 35/683/338 ; (ไทย) 35/683/433) คือ

1. เมตตา ความรัก ความหวังดี ปรารถนาดีมีไมตรีจิต คิดช่วยเหลือทุกคนให้ได้รับประโยชน์สุขในชีวิต

2. กรุณา ความสงสาร ต้องการแก้ปัญหา หรืออยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบ่าบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนแก่ผู้อื่น

3. มุกิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข หรือประสบความสำเร็จเจริญอกงามในชีวิตก็พลอยยินดี มีใจแจ่มชื่นเบิกบาน ชื่นชมด้วย

4. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง มองตามความเป็นจริงโดยวางจิตราบเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียบตรง ดุจตราขึง ในเมื่อทุกอย่างเป็นไปตามเหตุปัจจัย

สังคหัตถุ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจซึ่งกันและกัน ประสานให้เกิดสามัคคี มี 4 ประการ (ที.ปา. (บาลี) 11/313/206 ; (ไทย) 11/313/295) คือ

1. ทาน การปันให้ หมายถึง การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นด้วย อามิส อันได้แก่ ปัจจัย 4 ทรัพย์สินสิ่งของ และด้วยธรรม อันได้แก่ ความรู้ คำแนะนำและศิลปวิทยาที่จะทำให้เกิดความเจริญอกงามในชีวิต

2. เปยยวัชชะ กล่าววาจาสุภาพ หมายถึง กล่าวคำอ่อนหวาน ไพเราะน่าฟัง ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเหตุเป็นผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม พูดคำจริง ตลอดถึงการพูดถูกกาลถูกเวลา ถูกสถานการณ์ ถูกสถานที่ เว้นจากวาจาอันมีโทษ และการกล่าวร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลัง

3. อัตถจริยา ประพฤติประโยชน์ หมายถึง การบำเพ็ญกิจที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเอง ผู้อื่น และสังคมเป็นสำคัญ ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ตนเอง ผู้อื่นและสังคมแวดล้อม รวมทั้งชวนช่วยช่วยเหลือ กิจกรรมต่าง ๆ ช่วยแก้ปัญหาและช่วยส่งเสริมให้เกิดสันติสุขในสังคม

4. สมานัตตตา วางตนเหมาะสม หมายถึง การวางตัวสมควรแก่สถานภาพ เหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ของตนเอง วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอ ไม่เอาเปรียบ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมรับรู้แก้ปัญหา เอาตัวเข้าสามาน สร้างความสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

เป็นหลักปฏิบัติในการวางตัว ปฏิบัติให้ถูกต้องในการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้อื่น ด้วยน้ำใจเอื้ออาทรต่อกัน เป็นเครื่องเชื่อมมิตรภาพไมตรีที่ดีต่อกันและกัน ประสานความกลมเกลียวสามัคคีในหมู่คณะและสังคม

ปฏิสัมภิกา ปัญญาแตกฉาน มีความชำนาญในเรื่องต่าง ๆ อันทำให้บุคคลสามารถทำงานได้สำเร็จ มี 4 ประการ (อภิ.วิ. (บาลี) 35/718/358 ; (ไทย) 35/718/459) คือ

1. อุตถปฏิสัมภิกา ปัญญาแตกฉานในอรรถ แจ่มแจ้งในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายความไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่งก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จนล่วงรู้ถึงผล

2. ทัมมปฏิสัมภิกา ปัญญาแตกฉานในธรรม แจ่มแจ้งในหลักการ เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่งก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้

3. นิรุติปฏิสัมภิกา ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ แจ่มแจ้งในการใช้ภาษา รู้ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติและภาษาต่าง ๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้

4. ปฏิภาณปฏิสัมภิกา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ แจ่มแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบ ชี้มซาบ ในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้า สร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ใช้ประโยชน์ได้เหมาะสม เข้ากับกรณี เข้ากับเหตุการณ์

เป็นคุณสมบัติที่มีความสำคัญที่ทำให้ผู้จบการศึกษา (อเสขบุคคล) ทำงานปฏิบัติหน้าที่อำนวยประโยชน์สุขให้เกิดแก่สังคมอย่างกว้างขวาง แม้พระบรมศาสดาและพระอสีติมหาสาวกที่สามารถปฏิบัติศาสนกิจอย่างได้ผล ก็เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติคือปฏิสัมภิทา 4 นี้

อิทธิบาท หลักธรรมเพื่อความสำเร็จ เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้บุคคลพบกับความสำเร็จ ฝ่าฟันผ่านพันอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ มี 4 ประการ (ที.ปา. (บาลี) 11/306/198 ; (ไทย) 11306/277 ; อญ.จตุกก. (บาลี) 21/276/286 ; (ไทย) 21/276/391) คือ

1. ฉันทะ มีความพอใจ ชอบใจรักในงานที่ทำ ในสิ่งที่กำลังปฏิบัติ
2. วิริยะ มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่นในงานหน้าที่ทำ พัฒนาปรับปรุงสิ่งที่ยังบกพร่อง ไม่ท้อแท้ เบื่อหน่ายงาน
3. จิตตะ ใส่ใจกับงานที่ได้รับมอบหมาย ทำงานด้วยความสุขใจ
4. วิมังสา หมั่นตรวจสอบ พิจารณาการทำงานในหน้าที่ด้วยความรอบครอบ ไตร่ตรอง ด้วยปัญญา เมื่อเกิดปัญหาอุปสรรค

พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจที่มีอิทธิบาทธรรมนี้ ย่อมทำให้การปฏิบัติศาสนกิจสนองงาน พระศาสนา เป็นไปด้วยความเรียบร้อย บรรลุถึงความสำเร็จตามมุ่งหวังได้

วุทธิธรรม ธรรมเครื่องเจริญ คือ นำความเจริญมาให้ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างความเจริญงอกงามแห่งปัญญา มี 4 ประการ (อญ.จตุกก. (บาลี) 21/248/273 ; (ไทย) 21/248/367-368) คือ

1. สัมปรีตสังเสวะ คบหากับสัตบุรุษ เสวนากับท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณความดี มีภูมิธรรมภูมิรู้ที่น่านับถือ รู้จักเลือกหาแหล่งความรู้ที่ดี ไม่คบหากนพาล
2. สัทธัมมัสสวนะ ฟังสัทธรรม เอาใจใส่คำแนะนำสั่งสอนของผู้รู้ รวมถึงการใฝ่ใจในการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ในการพัฒนาตนเอง ทั้งจากบุคคลและแหล่งความรู้อื่น ๆ
3. โยนิโสมนสิการ ทำในใจโดยแยบคาย คิดให้แยบคาย คิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี ได้เห็น ได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาไตร่ตรองด้วยตนเองให้ทราบถึงคุณและโทษ เป็นประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์
4. ชัมมานุชัมมปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ ปฏิบัติให้ถูกหลัก สอดคล้องพอดีตามขอบเขตในหน้าที่ ตรงตามวัตถุประสงค์ ทำงานอย่างรู้เป้าหมาย

สาราณียธรรม ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เป็นหลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกัน มี 6 ประการ (ที.ปา. (บาลี) 11/342/261 ; (ไทย) 11/342/321 ; อญ.จตุกก. (บาลี) 22/492/531-533) คือ

1. เมตตากายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อผู้ที่ตนสัมพันธ์เกี่ยวข้อง ทั้งต่อผู้ปกครอง เพื่อนร่วมงาน คนในชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพเรียบร้อย เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง
2. เมตตาวจีกรรม พูดยกต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยแนะนำชี้แจงสิ่งที่เป็นประโยชน์ ด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ สรรเสริญคุณ ไม่นินทาว่าร้าย

3. เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน ไม่คิดพยายาบาทปองร้าย

4. สาธารณโภคี แบ่งปันปัจจัย 4 วัตถุประสงค์ของ เครื่องใช้ อุปกรณ์ต่าง ๆ ให้แก่กัน ใช้ร่วมกัน แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคร่วมกัน

5. สีสสามัญญาตา ประพฤติให้ดีเหมือนกัน คือ ประพฤติสุจริตตั้งงาม รักษากฎระเบียบของส่วนรวม ไม่ทำตนให้หน้ารังเกียจ หรือสร้างความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

6. ทิฏฐิสามัญญาตา ปรับความเห็นให้เข้ากัน คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ยึดหลักแห่งความดีงามถูกต้องร่วมกัน รวมถึงมีจุดหมายสูงสุดร่วมกัน

อปริหานิยธรรม ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว เป็นหลักปฏิบัติเพื่อความสามัคคีดำรงมั่นแห่งหมู่คณะ เพื่อการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ มี 7 ประการ (อจ.สตตก. (บาลี) 23/21/14-15 ; (ไทย) 23/21/31-32) คือ

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์

2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพียงกันเลิกประชุม พร้อมกันทำกิจที่พึงกระทำ

3. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติ

4. ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านเป็นสิ่งควรรับฟัง

5. ไม่ลุอำนาจค้นหาคือความอยากที่เกิดขึ้น

6. ยินดีในเสนาสนะป่า ไม่วุ่นวายแสวงหาเสนาสนะอันหรูหราฟุ่มเฟือย

7. ตั้งสติระลึกรู้ในใจว่า ท่านผู้มีศีลอันงาม ซึ่งยังไม่มาขอให้มา ที่มาแล้ว จงอยู่ผาสุก

นาถกรณธรรม คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้ เป็นคุณลักษณะของบุคคลที่สร้างที่พึ่งแก่ตนเองได้ มีความเป็นอิสระ ไม่หวังพึ่งคนอื่น มี 10 ประการ (ที.ปา. (บาลี) 11/345/236-237 ; (ไทย) 11/345/359-361 ; อจ.ทสก. (บาลี) 24/17/19-20 ; (ไทย) 24/17/31-33) คือ

1. ศีล ความประพฤติดีงามทางกายและวาจา ได้แก่ การรักษาระเบียบวินัยภายในครอบครัว ชุมชน และสังคม มีอาชีพสุจริต ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน

2. พหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก ได้แก่ มีความรู้ความเข้าใจในวิชาการและวิชาชีพ รวมถึงมีทักษะความชำนาญในสิ่งที่เรียนรู้และทำได้อย่างเชี่ยวชาญ

3. กัลยาณมิตตตา การคบคนดี ได้แก่ การได้คนดีมีคุณธรรมเป็นที่ปรึกษา แนะนำสั่งสอนในสิ่งที่เป็นประโยชน์

4. โสวัจจสตา ความเป็นผู้ว่าง่าย ได้แก่ เป็นคนรับฟังความคิดเห็น คำสั่งสอนแนะนำ รู้เหตุรู้ผล ยอมปรับปรุงในส่วนที่ยังบกพร่องของตัวเอง ไม่ถือทิฏฐิ

5. กิงกรณียesu ทักขตา ความขยันเอาใจใส่ชวนช่วยในกิจน้อยใหญ่ทุกอย่าง รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย

6. ชัมมกามตา ความเป็นผู้ใคร่ธรรม ได้แก่ รักความถูกต้องดีงาม ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง รู้จักพูด รู้จักฟังแลกเปลี่ยนทัศนะ ศึกษาหลักการ ทฤษฎีที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนให้สูงขึ้น

7. วิริยารัมภะ ปราบภความเพียร ได้แก่ มีความขยันหมั่นเพียรทำกิจให้สำเร็จตามจุดหมาย ไม่ย่อท้อ ไม่ท้อถู่ มีใจแก่วางลักบากบั่นก้าวหน้า เพียรละข้อบกพร่อง หมั่นพัฒนาส่วนที่ดีให้ดียิ่งขึ้น

8. สันตุฎฐี ความสันโดษ ได้แก่ ยินดีพอใจความสุขในสิ่งที่มีและได้มาด้วยความเพียรอันชอบธรรม ไม่ยินดีในกรรมชั่ว หรือการแสวงหาในทางที่ผิด พร้อมทั้งไม่หยุดอยู่ในความดี เพียรพยายามเพิ่มความดี ก้าวไปในความดีตลอดเวลา

9. สติ ความระลึกได้ ได้แก่ ความมีสติตลอดเวลา รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกได้ในสิ่งที่ทำ คำที่พูด ดำรงตนอยู่ด้วยความไม่ประมาท พร้อมเผชิญกับทุกสถานการณ์ด้วยความรู้ตัว ไม่หลงลืมสติ

10. ปัญญา ความรู้ทั่ว ได้แก่ มีความรู้ความเข้าใจอันถูกต้อง หยั่งรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจ ภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

นาถกรรมธรรมนี้ เป็นธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวาง เมื่อประพฤติตามหลักธรรมข้อนี้ บุคคลนั้น ย่อมสามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่รอคอยแต่รับการสงเคราะห์จากคนอื่นเพียงอย่างเดียว

นอกจากนั้น พระนิสิตที่ออกปฏิบัติศาสนกิจ ควรมีอุปนิสัยใฝ่รู้ ปวารณาตัวรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เป็นผู้อดทน รับฟังคำพรั่าสอนโดยเคารพ จึงจะได้รับการว่ากล่าวพรั่าสอนและความไว้วางใจจากผู้อื่น เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่ทำให้เป็นคนว่างาย 16 อย่าง (ม.มู. (บาลี) 12/182/144-145 ; (ไทย) 12/182/188-190) คือ

1. เป็นผู้ไม่มีความปรารถนาเลวทราม ไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนาเลวทราม
2. เป็นผู้ไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่น
3. เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ถูกความโกรธครอบงำ
4. เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ผูกโกรธเพราะความโกรธเป็นเหตุ
5. เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ระแวงจัดเพราะความโกรธเป็นเหตุ
6. เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธ
7. ถูกผู้อื่นเป็นโจทก์ฟ้อง ไม่ได้เถียงโจทก์
8. ถูกผู้อื่นเป็นโจทก์ฟ้อง ไม่รุกรานโจทก์
9. ถูกผู้อื่นเป็นโจทก์ฟ้อง ไม่ปรักปรำโจทก์
10. ถูกผู้อื่นเป็นโจทก์ฟ้อง ไม่เอาเรื่องอื่นมากลบเกลื่อน ไม่พูดนอกเรื่อง ไม่แสดงความโกรธ ความมุ่งร้ายและความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ
11. ถูกผู้อื่นเป็นโจทก์ฟ้อง พอใจตอบในความประพฤติดของตน
12. เป็นผู้ไม่ลบหลู่คุณท่าน ไม่ตีเสมอ
13. เป็นผู้ไม่ริษยา ไม่ตระหนี่

14. เป็นผู้ไม่โอ้อวด มีใจเจ้ามายา
15. เป็นผู้ไม่กระด้าง ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น
16. เป็นผู้ไม่ถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ ไม่ถือมั่น สละคืนความเห็นได้ง่าย

นอกจากนี้ ในการออกปฏิบัติศาสนกิจนั้น นอกจากจะพัฒนาคุณลักษณะให้มีขึ้นในตนแล้ว พระนิสิตยังต้องถ่ายทอดหลักธรรมเหล่านี้ให้เข้าไปสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในสังคม โดยเริ่มจากบุคคลใกล้ตัว และขยายสู่ชุมชนตามลำดับ ทำให้เกิดเป็นสังคมแห่งการพัฒนาเรียนรู้ให้ได้ ดังนั้น ในการถ่ายทอดความรู้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักในการปฏิบัติไว้ ดังนี้

องค์แห่งธรรมกถึก เป็นคุณธรรมของผู้แสดงธรรม ถ่ายทอดความรู้ รวมถึงให้คำแนะนำสั่งสอนแก่ประชาชน จะต้องประกอบด้วยคุณธรรม 5 ประการ (อภ.ปญจก. (บาลี) 22/159/174-175 ; (ไทย) 22/159/263) คือ

1. แสดง ชี้แจง แนะนำไปตามลำดับ จากง่ายไปหายาก
2. ยกอ้างเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจจนชัดเจนแจ่มแจ้ง
3. แสดง ชี้แจง แนะนำด้วยอาศัยเมตตา ความหวังดี ปราศจากทิฐิเป็นที่ตั้ง
4. ไม่เห็นแก่อามิสสินจ้าง ปฏิบัติเสมอในคนทุกจำพวก
5. ไม่กล่าวพาดพิงกระทบตนและผู้อื่น หรือไม่ยกตนข่มท่าน

ลีลาการสอน พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักในการถ่ายทอดความรู้ หรือประกาศหลักธรรมแก่ผู้อื่นนั้น จะต้องทำให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมเกิดความสนใจ ไม่เบื่อหน่าย ซึ่งมีหลัก 4 ประการ (ที.สี. (บาลี) 9/198/161 ; ที.ม.อ. (บาลี) 2/-/89) คือ

1. สันทสสนา เข้าใจแจ่มแจ้ง คือ ต้องอธิบายเรื่องนั้น ๆ จนให้เห็นภาพอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา ไม่ใช่เป็นเพียงอธิบายพอฟ่าน ๆ ไป ได้ครบตามเนื้อหา แก้อ้อสงสัยในหัวข้อที่ผู้ฟังยังสงสัยจนเป็นที่เข้าใจ สามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง
2. สมหาทปนา ซาบซึ่งคุณค่า คือ ต้องพยายามชี้แจงแสดงเหตุผล ชักจูงใจให้เห็นความสำคัญ เกิดความคล้อยตาม ยอมรับ อยากลงมือทำ อยากนำไปปฏิบัติตาม มองเห็นประโยชน์ที่จะพึงได้รับ เต็มใจพิสูจน์
3. สมุตเตชนา เกิดอุสาหะ คือ ระวังใจให้เกิดความอาฆาตแค้นกลัว กระทบหรือรื้อฟื้น มีกำลังใจ ปลุกใจให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ สามารถทนต่อความยากลำบาก ไม่หวั่นเกรงต่ออุปสรรคต่าง ๆ
4. สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มแข็ง คือ บำรุงจิตใจให้รุ่งเรืองเบิกบาน โดยให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวัง

จากแนวคิดตามหลักธรรมเหล่านี้ สรุปเป็นคุณลักษณะในการปฏิบัติศาสนกิจได้ว่า คุณลักษณะสำคัญที่เป็นพื้นฐานที่พระสงฆ์สาวกผู้ออกปฏิบัติศาสนกิจจะต้องมีคือ คิดเป็น อันหมายถึงการรู้จักพิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลความรู้เหตุการณ์ต่าง จับประเด็น จุดมุ่งหมายได้อย่างมีเหตุผล ตลอดจนรู้จักค้นคว้าหาความรู้เพิ่มพูนปัญญาอยู่เสมอ ทำเป็น อันหมายถึงการลงมือปฏิบัติถูกต้องเหมาะสมพอดี และได้ผลตามวัตถุประสงค์ ตลอดจนถึงการรู้จักสร้างสรรค์สิ่งใหม่เพื่อความเจริญ พุดเป็น อันหมายถึงการสื่อสาร

อย่างได้ผล นำสิ่งที่คิดและทำมาแสดงสร้างความเข้าใจอันถูกต้องแก่ผู้อื่น และสุดท้ายแก้ปัญหาเป็น อันหมายถึงการนำความรู้และทักษะที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมทันการณ์ คุณลักษณะเหล่านี้เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมให้การปฏิบัติกิจพระศาสนา เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สำเร็จผลตามจุดมุ่งหมาย เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ตลอดถึงสังคมสิ่งแวดล้อม นำแสงสว่างสู่สังคม ก่อให้เกิดความสว่างในที่ที่มีความมืด ก่อให้เกิดความรักในที่ที่มีความชัง ก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันในที่ที่มีการ แย่งชิง และก่อให้เกิดสันติภาพในที่ไร้สันติ เป็นสังคมที่มีแต่ความสุข ไร้การเบียดเบียน

5. แนวความคิดเกี่ยวกับการส่งพระนิสิตออกปฏิบัติศาสนกิจ

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในดินแดนชมพูทวีป เมื่อประมาณ 2,600 ปีล่วงมาแล้ว โดยพระมหาสมณโคดม ผู้ทรงประสูติในวรรณะกษัตริย์แห่งศากยตระกูล มีพระนามเดิมว่า เจ้าชายสิทธัตถะ ในฐานะแห่งมกุฏราชกุมาร เจ้าชายสิทธัตถะทรงได้รับการบารุงบำเรอด้วยโลภียสุขอย่างเพียบพร้อมเป็นเวลานานถึง 29 ปี ทรงมีทั้ง พระชายาและพระโอรส แต่สภาพความเป็นอยู่เช่นนั้น ก็ไม่อาจปิดบังสภาพความเป็นอยู่อันระคนด้วยความ ทุกข์ของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งมีสาเหตุมาจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายได้ ทำให้พระองค์ ทรงครุ่นคิดถึงวิธีแก้ไข และทรงพบว่า การมีชีวิตแบบสมณะ เป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ปราศจากกังวล เป็นวิถี ที่สะดวกในการแสวงหาความรู้และคิดหาเหตุผล อันจะช่วยให้พระองค์ทรงค้นพบทางแก้ปัญหาได้ พระองค์ จึงทรงตัดสินใจออกถือเพศบรรพชิต เสด็จจาริกไปศึกษา หาความรู้จากนักบวชในสำนักต่าง ๆ ที่มี ชื่อเสียงในสมัยนั้น และทรงค้นพบโดยพระองค์เองว่าวิถีการของพวกนักบวชเหล่านั้นไม่สามารถแก้ปัญหา ดังที่พระองค์ทรงพระประสงค์ได้ เพราะการดำเนินชีวิตอย่างลุ่มหลงหมกมุ่นปล่อยตัว ดังชีวิตของพระองค์ ก่อนเสด็จบรรพชา ก็ดี การหลีกเลี่ยงจากสังคม ไม่เกี่ยวข้องกับรับผิดชอบแต่อย่างใดต่อสังคม อยู่อย่างทรมาณ ดนก็ดี นับเป็นข้อปฏิบัติที่ผิด เที่ยงสุดด้วยกันทั้งสองทาง พระองค์จึงทรงหันมาดำเนินการคิดค้นวิธีบำเพ็ญ เพียรทางจิตด้วยตัวพระองค์เอง จนในที่สุดพระองค์ก็ทรงตรัสรู้ (ม.ม. (บาลี) 12/277-280/238-242 ; (ไทย) 12/277-280/300-304 ; (บาลี) 12/377-381/337-343 ; (ไทย) 12/377-381/412-416) ทรงค้นพบหลักการ ดำเนินชีวิตเพื่อความดับทุกข์ (มัชฌิมาปฏิปทา) หลังจากนั้นพระองค์ก็เสด็จจาริกไปยังที่ต่าง ๆ เพื่อประกาศ หลักปฏิบัติที่ทรงค้นพบ จนปรากฏมีผู้คนจำนวนมากเข้ามายอมรับนับถือและปฏิบัติตามหลักธรรมของ พระองค์ ส่วนหนึ่งได้สมัครใจละความมั่งมีศรีสุขในตระกูล ออกบวช ถือเพศสมณะเพื่อศึกษาพัฒนาตน และร่วมเป็นสังฆะทำงานปฏิบัติศาสนกิจอย่างเสียสละอุทิศตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ออกจาริก ไปยังถิ่นต่าง ๆ เข้าถึงคนทุกชั้นวรรณะ สามารถนำปัญหาประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง อีกส่วนหนึ่ง ผู้ยังไม่พร้อมที่จะเสียสละได้เต็มทีก็ยังคงอยู่ครองเรือนเป็นอุบาสกอุบาสิกา คอยสนับสนุนให้กำลังแก่คณะสงฆ์ ในการบำเพ็ญศาสนกิจ ตลอดจนสงเคราะห์ประชาชนด้วยทรัพย์สมบัติของตน เป็นการฝึกฝนตนเองไป ด้วยพร้อมกัน

การทำงานประสานร่วมกันระหว่างบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นเหตุให้ศาสนธรรมคำสอนอันเป็นหลัก ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบดำรงมั่นตั้งอยู่ได้นานตราบเท่าปัจจุบัน ดังพระดำรัสที่

ตรัสถึงองค์ประกอบแห่งผลสำเร็จของการบำเพ็ญศาสนกิจว่า พรหมจรรย์ จะชื่อว่าสำเร็จผลแพร่หลาย กว้างขวางเป็นประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เป็นปีกแผ่น ถึงขั้นที่ว่า เทวดาและมนุษย์ประกาศไว้ดีแล้ว ต่อเมื่อมีองค์ประกอบครบถ้วน คือ

1. องค์พระศาสดา เป็นเถระรัตตัญญู ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ
2. มีภิกษุสาวกที่เป็นพระเถระมีความรู้เชี่ยวชาญได้รับการฝึกฝนอบรมอย่างดี แกล้วกล้าอาจหาญ บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ สามารถแสดงธรรมให้เห็นผลจริงจัง กำราบปรีวาทที่เกิดขึ้นให้สำเร็จเรียบร้อย โดยถูกต้องตามหลักธรรม และมีภิกษุสาวกชั้นปุนกลาง และนวกะที่มีความสามารถเช่นเดียวกันนั้น
3. มีภิกษุณีสาวิกาชั้นเถรี ชั้นปุนกลางและชั้นนวกะที่มีความสามารถเช่นเดียวกันนั้น
4. มีอุบาสกทั้งประเภทพรหมจารีและประเภทครองเรือนเสวยกามสุข ซึ่งมีความสามารถเช่นเดียวกันนั้น
5. มีอุบาสิกาทั้งประเภทพรหมจารีและประเภทครองเรือนเสวยกามสุข ซึ่งมีความสามารถเช่นเดียวกันนั้น (ที.ปา. (บาลี) 11/172-176/106-109 ; (ไทย) 11/172-176/131-137)

การเกิดขึ้นแห่งศาสนกิจอันนำไปสู่ความตั้งมั่นเป็นปีกแผ่นแห่งพระศาสนา หากพิจารณาถึงที่สุดแล้ว พระมหากษัตริย์แห่งองค์พระบรมศาสดาเป็นปัจจัยอันสำคัญ เริ่มต้นแต่ ทรงตั้งพระหฤทัยอันแน่วแน่ที่จะแก้ปัญหาสังคม นำไปสู่การค้นหาหลักการดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นเป็นสุขเป็นอิสระ โดยทรงนำพระองค์เข้าไปทดลองตรวจสอบวิธีการต่าง ๆ จนประสบผลสำเร็จในที่สุด และแม้ทรงตรัสรู้แล้ว หากพระองค์จะไม่ทรงประกาศศาสนธรรมดำรงพระองค์อยู่ในสุขวิหารธรรมก็ทรงทำได้ หากแต่อาศัยพระมหากษัตริย์คุณในสรรพสัตว์ จึงทรงตัดสินพระทัยบำเพ็ญพุทธกิจ เพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม ทั้งที่ทรงพิจารณาเห็นชัดว่าหลักธรรมที่พระองค์ได้ทรงตรัสรู้นั้น ลึกซึ้ง ยากที่สามัญชนทั่วไปจะเข้าใจได้

5.1 ความหมายของศาสนกิจ

คำว่า ศาสนกิจ เป็นศัพท์สมาสที่สำเร็จมาจากคำบาลีว่า สาสน กับ กิจจ คำว่า สาสน มีความหมายเป็นไปในอรรถ 4 อย่าง คือ คำสั่งหรือคำบังคับ (อาณัติ) พุทธพจน์ (อาคม) ข่าวสาร (เลข) และการสั่งสอนหรือคำสั่งสอน (อนุสาสน) ในทางพระพุทธศาสนาจึงแปลได้ 3 ความหมาย คือ คำสั่งสอนของพระศาสดา (สาสิยเตติ สาสน) ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งการสั่งสอน (อบรม) สัตว์โลก (มนุษย์) พร้อมทั้งเทวดาและพรหม (สเทวกั โลกั สาสติ เอตถาติ สาสน) และแปลว่า คำสั่งสอนอันเบียดเบียนกิเลส หรือ คำสอนอันกำจัดกิเลส (กิเลส สาสติติ สาสน) ส่วนคำว่า กิจจ แปลได้ 2 นัย คือ กรรมอันบุคคลพึงกระทำ (กตตุพฺพนฺติ กิจจํ กรียเตติ วา กิจจํ) และว่า ชุระ การงาน หรือ หน้าที่ (กรณิ กิจจํ) (พจนานุกรม 2540 : 191,741) เมื่อนำศัพท์ 2 ศัพท์มาสมาสกันเข้า ก็จะได้ความหมายว่า กรรมอันบุคคลพึงกระทำในพระศาสนา หรือหน้าที่ของพระสาวกที่มีต่อพระศาสนา อันหมายถึงการศึกษาและปฏิบัติธรรม ดังที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระมหาปาละ ถึงฐานะอันภิกษุในพระธรรมวินัยพึงกระทำในพระศาสนาว่า ชุระในพระศาสนานี้มี 2 อย่าง คือ คณฺฐชุระและวิปัสสนาชุระ การเล่าเรียนนิกายหนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพุทธวจนะ

คือพระไตรปิฎกก็ดี ตามสมควรแก่ปัญญาของตนแล้วทรงจำไว้ กล่าวสอน บอก บรรยายพุทธวจนะนั้น ชื่อว่า คันถฐะ ส่วนการเริ่มตั้งความสิ้นไป ความเสื่อมไปไว้ในอัตภาพ ยังวิปัสสนาญาณให้เจริญ ด้วยอำนาจการกระทำโดยติดต่อ แล้วถือเอาพระอรหัตผลแห่งภิกษุผู้มีความประพฤติคล่องแคล่ว ยินดียิ่งในเสนาสนะอันสงัด ชื่อว่า วิปัสสนาฐะ (ช.ช.อ. (บาลี) 1/1-2) และนอกจากนี้ สังคมสงฆ์มิได้แยกเป็นเอกเทศจากสังคมฆราวาส หากแต่ยังต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนชาวบ้าน อันเนื่องจากเจตนารมณ์ของพระบรมศาสดาที่ไม่ให้พระสงฆ์สะสมทรัพย์สมบัติใด ๆ อันเป็นข้าศึกต่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม ประสงค์ให้เหล่าพระสาวกของพระองค์เป็นอยู่โดยอาศัยปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพจากชาวบ้าน เพื่อตัดปليโพธิ ความกังวลอันเกิดจากการแสวงหาสิ่งเสพติดต่าง ๆ ดังนั้น เพื่อเป็นการตอบแทนสังคมที่ให้ความอุปถัมภ์ดังกล่าว จึงทรงกำหนดให้พระภิกษุสงฆ์ในฐานะทศเบื้องบนมีหน้าที่ต่อสังคมในด้านการปลูกฝังศีลธรรมให้แก่ชาวโลก อีกอย่างหนึ่งด้วย ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้ในสังคาลกสูตร (ที.ปา. (บาลี) 11/272/166 ; (ไทย) 11/272/216) ว่า สมณพราหมณ์ผู้เป็นทศเบื้องบน พึงอนุเคราะห์กุลบุตรใน 6 สถาน คือ ห้ามจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยใจงาม ให้ได้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ทำสิ่งที่เคยฟังแล้ว ให้แจ่มแจ้ง และบอกทางสวรรค์ให้เป็นการช่วยเหลือให้ผู้อื่นได้เข้าถึงภาวะแห่งความสุขโดยที่ตัวเขาเองต้องพัฒนาตนเอง ภายใต้อุณรรวมอันดีงามอันเป็นกรอบของการกระทำต่อกันด้วยความเกื้อกูล นำไปสู่การพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมแห่งความสุข ไร้การเบียดเบียน

เมื่อพิจารณาจากพระดำรัสของพระบรมศาสดาข้างต้นนี้ จะเห็นว่าศาสนกิจหรือหน้าที่ของพระสาวกในพระธรรมวินัยที่พึงกระทำในพระศาสนามี 3 ส่วนใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

1. หน้าที่เพื่อตนเอง (อัตตัตถะ) คือ การศึกษา และปฏิบัติธรรม เพื่อพัฒนาตนเอง
2. หน้าที่เพื่อผู้อื่น (ปรัตถะ) คือ การอนุเคราะห์ประชาชน ปลูกฝังศีลธรรมให้ตั้งอยู่ในความดี แนะนำหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง สามารถดำรงตนได้อย่างผาสุก
3. หน้าที่เพื่อสังคม (อุภยัตถะ) คือ การประสานความเกื้อกูลการพัฒนาชีวิตตนเองและผู้อื่น ให้ดำเนินไปด้วยกัน เกิดสังคมที่เป็นสุข ไร้การเบียดเบียน

อีกนัยหนึ่ง คำว่า ศาสนา ในคำว่า ศาสนกิจ นี้ ในปฐมโพธิกาล หลังจากพระบรมศาสดาได้ทรงตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงใช้คำว่า พรหมจรรย์ ในความหมายของศาสนา มีนัยมุ่งถึงระบบการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา หรือหมายถึงตัวพระศาสนาทั้งหมด ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ที่ตรัสว่า พรหมจรรย์จะชื่อว่ารุ่งเรืองได้ ก็ต่อเมื่อบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งฝ่ายสพรหมจารี และฝ่ายกามภักดิ์ รู้และปฏิบัติธรรมด้วยดี (ม.ม. (บาลี) 13/256-259/230-233 ; (ไทย) 13/256-259/252-257) พุทธพจน์ที่ตรัสให้อุปสมบทแก่กุลบุตรมีท่านอัญญาโกณฑัญญะเป็นต้น ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่า ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ (วิ.ม. (บาลี) 4/18/16 ; (ไทย) 4/18/25) และพุทธพจน์ที่ตรัสครวส่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนาว่า จงประกาศพรหมจรรย์ (วิ.ม. (บาลี) 4/32/39 ; (ไทย) 4/32/40) ซึ่งคำว่า พรหมจรรย์ นั้นมาจากคำบาลีว่า พรหมจริยะ เป็นบทสมาสระหว่าง พรหม แปลว่า ประเสริฐ และ จริย แปลว่า การดำเนินชีวิตหรือความประพฤติ เมื่อสมาสรวมกันจึงหมายถึง การดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ การครองชีวิตอย่างประเสริฐ

หรือวิถีชีวิตอันประเสริฐ อันได้แก่ หลักแห่งมัชฌิมาปฏิปทา ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ก็คือผู้ดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทานั่นเอง (พระธรรมปิฎก ประยุทธ์ ปยุตโต. 2546ก : 220) ดังมีพระบาลีรับรองไว้ในสังยุตตนิกาย มหาวรรคว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงพรหมจรรย์และผลแห่งพรหมจรรย์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง พรหมจรรย์เป็นอย่างไร ? คือ อริยมรรคมีองค์ 8 นี้แล ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี้เรียกว่า พรหมจรรย์ ผลแห่งพรหมจรรย์เป็นอย่างไร คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตตผล เหล่านี้เรียกว่า ผลแห่งพรหมจรรย์ (ส.ม. (บาลี) 19/39/20 ; (ไทย) 19/39/37)

ที่เรียกว่า พรหมจรรย์ พรหมจรรย์ ดังนี้ พรหมจรรย์เป็นอย่างไร พรหมจารีเป็นอย่างไร ที่สุดแห่งพรหมจรรย์เป็นอย่างไร ? ... อริยมรรคมีองค์ 8 นี้แล เป็นพรหมจรรย์ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ บุคคลผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 นี้ เรียกว่า พรหมจารี ธรรมเป็นที่สิ้นราคะ โทสะและโมหะ นี้เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ (ส.ม. (บาลี) 19/20/13-14 ; (ไทย) 19/20/22-23)

ศาสนกิจในความหมายนี้ จึงหมายถึง การดำเนินชีวิตตามระบบมัชฌิมาปฏิปทา เพื่อการพัฒนาศักยภาพของตนเองสู่ความเป็นอิสระจากกองกิเลส บรรลุความเจริญองกามของชีวิต และการเผยแผ่หลักมัชฌิมาปฏิปทาไปสู่สังคม เพื่อการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ เพราะโดยที่สุดแล้ว หลักปฏิบัติทุกอย่างในพุทธศาสนานั้น ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของชนเป็นอันมาก

จากการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่า ศาสนกิจในพระพุทธศาสนา หมายถึง หน้าที่อันเหล่าพุทธสาวกทั้งหลายพึงปฏิบัติในพระศาสนา อันได้แก่ การศึกษาและปฏิบัติตามหลักคำสอนขององค์พระบรมศาสดา จนได้ประสบผลคือความสุข หลุดพ้น ตามกำลังความสามารถของตน แล้วแผ่แผ่ แนะนำหลักปฏิบัติเพื่อความสุขนั้นให้แก่สังคมผู้ให้ความอุปถัมภ์ เพื่อความอยู่ผาสุกร่วมกันของคนในสังคม เกิดเป็นสังคมแห่งความสุข ไร้การเบียดเบียน

5.2 วัตถุประสงค์ของศาสนกิจ

พระพุทธดำรัสที่ทรงประทานแก่พระอรหันตสาวก ในคราวส่งออกประกาศพระศาสนาครั้งแรกว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์” (วิ.ม. (บาลี) 4/32/39 ; (ไทย) 4/32/40) แสดงถึงพุทธทัศนะ

เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคมที่ทรงเห็นว่า การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่าง ลุ่มหลงหมกมุ่นปล่อยตัวไปเป็นทาสตามกระแสกิเลสก็ดี การหลีกเลี่ยงออกจากสังคมไปโดยสิ้นเชิง ไม่เกี่ยวข้องรับผิดชอบแต่อย่างใดต่อสังคม อยู่อย่างทรมาณตนก็ดี เป็นการดำเนินชีวิตอย่างเอียงสุด ทั้งสองฝ่าย ไม่สามารถให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีความหมายแท้จริงได้นั้น เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ เมื่อทรงตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว จึงทรงเริ่มงานประกาศพระศาสนา อันเป็นหลักคำสอน เพื่อความพ้นทุกข์ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่สังคมชาวโลกอย่างหนักแน่นจริงจัง ตลอดจนส่งเหล่าพระสาวกที่เข้าร่วมพิสูจน์หลักแห่งความพ้นทุกข์ จนเห็นผลด้วยตนเองแล้ว ออกประกาศพระศาสนาบำเพ็ญกรณียกิจนี้ด้วย โดยพระองค์เองทรงดำเนินพุทฺธิกิจนี้จนตลอด 45 พรรษาแห่งพระชนมชีพพระยะหลัง เป็นแบบอย่างให้เหล่าพระสาวกได้ดำเนินตาม

จุดมุ่งหมายหลักในการบำเพ็ญศาสนกิจทั้งของพระพุทธเจ้าผู้เป็นองค์พระศาสดาและบรรดาเหล่าพระสาวก เมื่อพิจารณาจากพุทฺธพจน์ที่ตรัสแก่เหล่าพระสาวกข้างต้น จะเห็นว่า ทรงมุ่งเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของสังคมเป็นสำคัญ ถึงขั้นเป็นสังคมโลกที่อยู่ร่วมกันอย่างเป็นสันติสุข ไร้การเบียดเบียน (อพฺยาปชฺฌ สฺขี โลกั) ทรงมุ่งให้เกิดการปฏิบัติที่เอื้ออำนวยต่อความดีความสุข และประโยชน์เกื้อกูลต่อความดีความสุข (อตฺถสฺสยฺหิตั)

คำว่า ประโยชน์ มาจากคำบาลีว่า อัดถะ แปลว่า ความเจริญ ความรุ่งเรือง ทรัพย์สมบัติ ประโยชน์ ประโยชน์เกื้อกูล และพระนิพพาน อันเป็นความหมายขั้นสูงสุด (พันธวี ป. หลงสมบุญ. 2540 : 28) ดังนั้น โดยความหมาย คำว่า อัดถะ จึงหมายถึง ความเจริญงอกงามของชีวิต สิ่งที่จะช่วยทำให้ชีวิตดีขึ้น เจริญขึ้น หรือหมายถึง ผลประโยชน์ที่นำมาซึ่งความสุข ทรัพย์สมบัติ รวมถึงคุณธรรมที่ทำให้ชีวิตก้าวหน้า ซึ่งถือเป็นจุดหมายหรือเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้จัดเป็นประเภทไว้ 6 อย่าง (ขุ.จ. (บาลี) 30/673/333 ; 755/389) คือ

1. ประโยชน์ชาตินี้ (ทิฏฐธัมมิกัดถะ) ได้แก่ประโยชน์ในปัจจุบันซึ่งจัดเป็นจุดหมายชีวิตในทางโลกียะ เพราะเกี่ยวเนื่องกับเงินทองและลาภ ยศ สรรเสริญ ฐานะตำแหน่ง หน้าที่ทางสังคมที่สามารถแสวงหาได้ในปัจจุบัน หรือ การที่มนุษย์สามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจและสังคม ถือเป็นประโยชน์ของชาวบ้านที่ต้องบรรลุหรือเข้าถึงให้ได้ อันจะเป็นปัจจัยต่อเนื่องสำหรับการสร้างประโยชน์ในระดับต่อไป

2. ประโยชน์ชาติหน้า (สัมปรายิกัดถะ) ได้แก่ประโยชน์ในชาติหน้า หรือความหวัง ความมั่นใจ ภายหลังจากละโลกนี้ไปแล้ว หรือหมายถึง ประโยชน์ที่เกี่ยวกับคุณค่าของชีวิตและความมีจิตใจที่เจริญงอกงามในคุณธรรม มีศีลธรรม มีความพร้อมที่จะก้าวไปสู่ความสุขที่ตนเองคาดหวังในอนาคต จัดเป็นความเจริญงอกงามของชีวิตในด้านจิตใจ ที่ก้าวหน้าพัฒนาขึ้นด้วยคุณธรรมคือ ศรัทธา ศีล ความเสียสละ และปัญญา จนมั่นใจในความมีชีวิตที่ดีงามของตนเอง ไม่หวั่นกลัวต่อความตายและชีวิตในปรโลก

3. ประโยชน์สูงสุด (ปรมัตถะ) ได้แก่ พระนิพพาน จัดเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ เป็นขั้นที่มนุษย์ได้อิสรภาพ อยู่เหนือโลกมีจิตใจเบิกบานโปร่งใส สามารถแก้ปัญหาในจิตใจได้สิ้นเชิง เพราะเกิดความเข้าใจ รู้แจ้ง หยั่งเห็นความจริงของโลกและชีวิต มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ประสพแต่ความสุขตลอดเวลา

ซึ่งมนุษย์สามารถบรรลุได้ด้วยปัญญาอันตั้งอยู่บนฐานของความไม่ประมาท ดังพระบรมศาสดาทรงบรรลุพระโพธิญาณด้วยปัญญา

4. ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) ได้แก่ประโยชน์ของตนเอง จัดเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตอันดับแรกที่บุคคลควรบำเพ็ญให้บริบูรณ์ในตน แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

4.1 ระดับชาวบ้านธรรมดา หมายถึง สิ่งที่จะทำให้ชีวิตตนเองดีขึ้น เจริญงอกงามขึ้น เอื้อต่อการกระทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น ความมีทรัพย์ มีบริวาร มียศ มีการศึกษา หรือ มีหน้าที่การงาน ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ หรือ การได้ทำบุญทำกุศลสรรสร้างความดี ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในจิตใจให้อย่าง งามขึ้นไป

4.2 ระดับบรรพชิต หมายถึง การได้บรรลุพระอรหันต์ เป็นจุดมุ่งหมายที่ต้องทำให้เกิดมีขึ้น แม้จะทำกิจอื่นให้เสียไปก็สมควร เพราะเมื่อบรรลุประโยชน์ตนเช่นนั้นแล้วก็สามารถที่จะช่วยเหลือสนับสนุนคนอื่นให้ได้รับบรรลุประโยชน์ของเขาบ้าง อีกนัยหนึ่ง ประโยชน์ตน หมายถึง กิจวัตรอันตนพึงกระทำ คือ การเล่าเรียนศึกษา การอุปัฏฐากอุปัชฌาย์อาจารย์ การสำรวมในพระธรรมวินัย

5. ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) ได้แก่ ประโยชน์เพื่อบุคคลอื่น จัดเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตของผู้อื่น ที่อยู่ นอกเหนือจากตัวเรา มี 2 ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม เป็นประโยชน์ที่เขาเอง จะได้รับ หรือจะพึงถึง โดยเราเป็นเหตุปัจจัย ช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนพาให้บรรลุประโยชน์นั้นได้ ซึ่งต้องอาศัยคุณธรรมคือความกรุณาเอื้ออาทรคิดจะช่วยเหลือคนอื่นเป็นฐาน เพราะถ้าขาดกรุณาจะเป็นสิ่งเฉพาะตนเท่านั้น ดังพระบรมศาสดาเมื่อทรงบรรลุประโยชน์ส่วนพระองค์แล้ว ทรงบำเพ็ญพุทธกิจช่วยเหลือสรรพสัตว์ด้วยพระกรุณา

6. ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ) ได้แก่ประโยชน์สุขทั้งสองฝ่าย อันได้แก่ ประโยชน์สุขเพื่อตนเองและประโยชน์สุขเพื่อคนอื่น เป็นการเกื้อกูลประสานประโยชน์สุขร่วมกัน โดยอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 คือ การแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กัน (ทาน) พุดจาไพเราะน่าฟังเป็นสุภาวจิต (ปิยวาจา) การประพฤติประโยชน์ อันเกื้อกูลแก่กันทั้งการกระทำและคำพูด (อัตถจริยา) และ การวางตนให้เสมอต้นเสมอปลายมั่นคงไม่เหลาะแหละตามกระแส (สมานัตตตา) เป็นหลักในการยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน ทำให้เกิดความผาสุกและสวัสดิภาพทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น นำไปสู่ความผาสุกและสันติสุขในสังคม

ประโยชน์ทั้งหมดนี้ ตามทรรคนะของพระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต. 2532 : 131-132) ท่านได้จัดเป็น 2 ชุด ตามลักษณะและความสัมพันธ์ของประโยชน์กับชีวิตและสังคม คือ แนวตั้ง 3 ประการ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และแนวราบ 3 ประการ คือ ประโยชน์ชาตินี้ ประโยชน์ชาติหน้า ประโยชน์สูงสุด วางประโยชน์แนวตั้งเป็นโครงหลัก แล้วจัดเรียงประโยชน์แนวราบตามความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกัน

นอกจากนั้น ยังมีศัพท์อื่นที่เป็นไวพจน์กันกับคำว่า อัตถะ อีก ดังนี้ คือ

1. หิตะ หมายถึง ประโยชน์เกื้อกูล อันได้แก่การบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและผู้อื่นอันจะก่อให้เกิดความสุข ด้วยการให้ความช่วยเหลือ ด้วยความยินดีและเต็มใจ (ที.สี.ฎี. (บาลี) 1/509/478)

เพื่อทำหน้าที่หรือกิจกรรมนั้นให้สำเร็จ (อง.อ. (บาลี) 3/24/247) รวมถึงความมีจิตที่คิดเกื้อกูลช่วยเหลือ โดยการแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์ (ที.สี.อ. (บาลี) 1/277/155 ; ที.ปา.ฎี. (บาลี) 3/277/189) ปรารถนาให้คนอื่นได้รับความสุข

2. สุขะ หมายถึง สิ่งที่เป็นความสุข อันได้แก่ภาวะความสบายทางกายและทางจิต (วิ.อ. (บาลี) 3/366/504) ความสะดวกสบาย ความยินดี ความผาสุก หรือภาวะที่ห้ามความทุกข์ได้ มุ่งถึงสิ่งที่ทำให้ชีวิตดีขึ้น เจริญขึ้น

3. อนุกัมปะ หมายถึง ความอนุเคราะห์ ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือซึ่งเป็นผลอันเนื่องมาจากหิตะ ซึ่งมุ่งถึงการช่วยเหลือเพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลผู้อื่น (หิตานุกัมปิ) ด้วยจิตอันประกอบด้วยเมตตา (ที.สี.ฎี. (บาลี) 1/509/478)

สรุปว่า วัตถุประสงค์หลักในการปฏิบัติศาสนกิจตามพุทธประสงค์นั้น มุ่งเพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูล (หิตาย) เพื่อความผาสุก (สุขายะ) เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความเจริญงอกงาม (อนุกัมปายะ) และเพื่อความเจริญงอกงามของชีวิต (อัตถายะ) ของชนเป็นจำนวนมาก ดังที่พระบรมศาสดาทรงบำเพ็ญเป็นตัวอย่างให้เหล่าพุทธสาวกยึดเป็นแบบอย่างแล้วนั่นเอง

5.3 การส่งพระสาวกออกปฏิบัติศาสนกิจ

ภายในพรรษาแรกหรือหลังตรัสรู้ได้ 5 เดือน การประกาศศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าก็ประสบผลอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ มีพระอรหันตสาวกเกิดขึ้นในพระศาสนาของพระองค์ถึง 60 รูป ซึ่งประกอบด้วย ภิกษุปัญจวัคคีย์ คือ อัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ พระยสะ บุตรเศรษฐีชาวกรุงพาราณสี สหายพระยสะที่เป็นบุตรเศรษฐีในกรุงพาราณสี 4 ท่าน คือ วิมลละ สุพาหุ ปุณณะ และควัมปติ และเพื่อนชาวชนบทอีก 50 ท่าน นับรวมกับพระพุทธองค์ มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก 61 รูป เมื่อพระสาวกมีมากพอจะเป็นกำลังช่วยปฏิบัติศาสนกิจประกาศพระศาสนาได้แล้ว พระพุทธองค์จึงทรงจัดส่งพระสาวกทั้ง 60 รูปนั้น ออกประกาศศาสนธรรม หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ (พรหมจรรย์) เป็นรุ่นแรก ด้วยพระดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ และพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธูลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมไป

เพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม (วิ.ม. (บาลี) 4/32/39 ; (ไทย) 4/32/40)

เหล่าพระอรหันตสาวก ครั้นรับพระดำรัสสั่งแล้ว ต่ งก็แยกย้ายกันจาริกไปตามบ้าน นิคม ชนบท ในถิ่นต่าง ๆ เพื่อแสดงธรรมสั่งสอนมวลชนตามพุทธดำรัสสั่งนั้น ส่วนพระพุทธองค์ก็เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมด้วยพุทธประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อจะทรงเปลื้องปฏิกุญญาที่ไว้กับพระเจ้าพิมพิสาร และเพื่อจะประดิษฐานพระศาสนาให้มั่นคงลงในราชคฤห์มหานคร

ในระหว่างทางเสด็จ พระพุทธองค์ได้ทรงพบกับกุลบุตร 30 คน ที่เรียกกันว่า ภททวัตถีย์ ผู้กำลังติดตามหาหญิงงามเมืองคนหนึ่งที่ตนพามาด้วยซึ่งได้ขโมยของไป พระองค์ได้แสดงอนุบุพพิกขาและอริยสัจจ์ ให้กุลบุตรเหล่านั้นฟัง ยังกุลบุตรเหล่านั้นให้บรรลุมรรคผล สูงสุดเป็นพระอนาคามี ต่ำสุดเป็นพระโสดาบัน และประทานเอหิภิกขุอุปสมบทแก่ท่านเหล่านั้น แล้วมีพระดำรัสสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นออกประกาศพระศาสนา ภิกษุเหล่านั้น ทูลลาจาริกไปยังเมืองปาวา ส่วนพระพุทธองค์ก็เสด็จสู่อุรุเวลาเสนานิคมต่อไป (สิริวัฒน์ คำวันสา. 2545 : 44-46)

การออกประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกนับแต่รุ่นแรก 60 รูป และรุ่นที่สอง 30 รูป ซึ่งพระองค์ทรงส่งไปประกาศหลักพุทธธรรมคำสอนนั้น แม้จะประสบผลสำเร็จด้วยดี หากแต่เป็นการทำงานที่ขาดแนวทางที่ชัดเจน อาศัยความบริสุทธิ์ หลักการและความเห็นอันถูกต้องของแต่ละบุคคล เป็นหลักในการทำงาน รวมทั้งแต่ละท่านต่างดำรงอยู่ในมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลทั้งนั้น การประกาศพระศาสนาในถิ่นต่าง ๆ จึงไม่เกิดปัญหาขึ้น

หลักการ อุดมการณ์ และวิธีการในการประกาศพระศาสนาที่ชัดเจนและถือเป็นแนวทางร่วมกันของเหล่าพุทธสาวกนั้น เกิดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 3 หรือ 9 เดือนหลังตรัสรู้ ท่ามกลางพระอรหันตสาวก 1,250 องค์ ผู้เป็นเอหิภิกษุได้รับการอุปสมบทโดยตรงจากองค์พระบรมศาสดา ณ เวฬุวันมหาวิหาร ใกล้กรุงราชคฤห์ เมืองหลวงแห่งแคว้นมคธ ซึ่งถือเป็นการประชุมครั้งสำคัญในสมัยพุทธกาล เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต

ในมหาประชุมนั้นเอง พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ คือ โอวาทที่เป็นประธาน หรือคำสอนที่เป็นหลักการใหญ่ เป็นหลักการสำคัญของพระศาสนา ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เนื้อหาของโอวาทปาติโมกข์แสดงให้เห็นถึงวิธีสั่งงานของพระพุทธองค์ เพื่อชักจูงในการปฏิบัติ ศาสนกิจของเหล่าพระสาวกที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ได้ทรงแสดงหลักปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน เป็นการระบุชัดเจนลงไปว่า ทำอะไร เพื่ออะไร และทำอย่างไร ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ และงานก็สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ หลักการ อุดมการณ์ และวิธีการ ดังนี้

(หลักการ)

การไม่ทำบาปทั้งปวง
 การทำกุศลให้ถึงพร้อม
 การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
 นี้คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

(อุดมการณ์)

ความอดทนคือความอดกันเป็นตบะอย่างยิ่ง
 พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม
 ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต
 ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ

(วิธีการ)

การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
 ความสำรวมในปาติโมกข์
 ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
 การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
 การประกอบความเพียรในอธิจิต
 นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 (ขุ.ธ. 25/183-185/49-50 ; (ไทย) 25/183-185/90-91)

1. หลักการ เป็นการตรัสสรุปข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนาทั้งหมดลงเป็นหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ
 - 1.1 การไม่ทำบาปทั้งปวง ได้แก่ การละเว้นความชั่วทุกชนิดทุกระดับตั้งต้นแต่ประพฤติดังตามหลักศีล 5 เช่น ไม่ทำลายชีวิต ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติดมิดในกาม เป็นต้น
 - 1.2 การทำกุศลให้ถึงพร้อม ได้แก่ การบำเพ็ญความดีให้บริบูรณ์ เช่น มีเมตตา กรุณา ฝึกจิตให้เข้มแข็ง มีสมาธิ มีความเพียร มีสติรอบคอบ ซื่อสัตย์สุจริต มีความเสียสละ เป็นต้น
 - 1.3 การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ได้แก่ การชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด ให้หลุดพ้นจากกิเลส เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความฟุ้งซ่าน ความหดหู่ซึมเซา เป็นต้น ด้วยการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง จนกิเลสและความทุกข์ครอบงำจิตใจไม่ได้

หลักการ 3 ประการนี้ เป็นทั้งแนวทางและขอบเขตในการปฏิบัติศาสนกิจของพระสาวกทั้งหลายที่จะไปอบรมสั่งสอนประชาชนให้ตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนาและสอนไปในแนวเดียวกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการเผยแผ่
2. อุดมการณ์ เป็นการตรัสเพื่อแสดงแนวทางที่เป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาแตกต่างจากลัทธิศาสนาอื่น มี 3 ประการ คือ

2.1 ความอดทนคือความอดทนเป็นดะบะอย่างยิ่ง ได้แก่ ความอดทน คือทนทานไว้ ยืนหยัด อยู่ได้เป็นดะบะอย่างยิ่ง ดรัสเพื่อแสดงให้เห็นว่า การบำเพ็ญดะบะของนักบวชทั้งหลายที่นิยมทรมานตนเอง ด้วยวิธีการต่าง ๆ นั้น ไม่ใช่วิธีการเผาผลาญบาปที่พระพุทธศาสนายอมรับ ดะบะอันถูกต้องที่พระพุทธศาสนา ยอมรับคือ ขันติธรรม ความอดทนที่จะดำเนินตามมรรคที่ถูกต้องไปจนถึงที่สุด มีความเข้มแข็งทนทาน อยู่ในใจ ดำรงอยู่ในหลักปฏิบัติที่ถูกต้องนั้น ไม่ระย่อท้อถอย

2.1 พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม ดรัสเพื่อชี้ชัดลงไปว่า จุดหมาย ของพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน อันได้แก่ความดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงได้ หรือความเป็นอิสระหลุด พ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ไม่ใช่สวรรค์ ไม่ใช่การเข้าร่วมกับพระพรหม ผู้เป็นเจ้าของ เป็นต้น

2.3 ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ ดรัสเพื่อ แสดงลักษณะของนักบวชในพระพุทธศาสนา ชี้ให้เห็นว่านักบวชในพระพุทธศาสนา คือ พระภิกษุสงฆ์ ต้องเป็นผู้ไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความทุกข์ยากเดือดร้อนแก่ใคร ๆ มีแต่เมตตา กรุณา ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ เพื่อความสงบสุขของคนทั้งปวง รวมความว่า พระภิกษุสงฆ์ต้องเป็นเครื่องหมายแห่งความไม่มีภัย เป็น สัญลักษณ์แห่งความร่มเย็นปลอดภัย ปฏิบัติเพื่อสันติและชี้นำมรรคาแห่งสันติสุข

3. วิธีการ เป็นการตรัสเพื่อเป็นแนวประพฤติและการปฏิบัติตนในการทำงาน ทรงวางระเบียบใน การไปปฏิบัติศาสนกิจประกาศพระศาสนาว่า

3.1 ต้องเป็นผู้ไม่กล่าวร้าย ต้องเป็นผู้ไม่ทำร้าย คือไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ไม่ว่าจะ ด้วยกายหรือวาจา มีกายกรรมและวจีกรรมบริสุทธิ์สะอาด พุดและทำด้วยเมตตา กรุณา

3.2 มีความสำรวมในปาติโมกข์ คือประพฤติเคร่งครัดในระเบียบแบบแผน รู้จักประมาณ ในอาหาร อยู่ในที่นอนที่นั้งอันสงัด เหมาะแก่สมณะ กล่าวคือต้องไม่เห็นแก่กินแก่นอน

3.3 การประกอบความเพียรในอธิจิต คือต้องมีใจแน่วแน่เข้มแข็งไม่ท้อถอย ฝึกรวมใจ ของตนอยู่เสมอ รวมความว่า ไปทำงานจริง ๆ ทำงานเพื่องาน มุ่งประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ ไม่ใช่ไปหาความสุขสนุกสบาย (พระธรรมปิฎก. 2547 : 65-67)

ด้วยพระโอวาทนี้เองถือเป็นการปฐมนิเทศพระสงฆ์ผู้จะออกปฏิบัติศาสนกิจอย่างเป็นทางการลักษณะ เป็นจุดเริ่มแห่งกระบวนการประกาศสังฆธรรมในพระพุทธศาสนาสู่สังคมอย่าง มีหลักการ อุดมการณ์และ วิธีการที่เป็นแบบฉบับเดียวกัน จากจุดนี้หมู่พระอรหันตสาวกต่างได้แยกย้ายกันไปยังทิศทั้งสี่มุ่งจาริกไป ยังบ้าน นิคม และชนบทในแคว้นต่าง ๆ เพื่อประกาศพระศาสนา ผลที่ตามมาก็คือได้จำนวนพระสาวก และพุทธบริษัทเพิ่มขึ้นจากพันเป็นหมื่น และเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ส่งผลให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายกว้าง ใหญ่ไพศาล ปรากฏเจริญตั้งมั่นสืบมาจนปัจจุบัน

เหตุการณ์สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งเกี่ยวกับการจัดส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาก็คือ ในสมัย ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วประมาณ 300 ปี พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็น พระเจ้าแผ่นดินที่มีชื่อเสียงมาก พระองค์หนึ่งของอินเดีย ทรงยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา ภายหลังจากที่

ได้ทรงชำระพระพุทธศาสนาให้เกิดความบริสุทธิ์แล้ว ได้จัดส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาในอาณาเขตนอกประเทศอินเดีย โดยจัดเป็น 9 สาย คือ

สายที่ 1 คณะพระมัชฌันติกะไปเผยแผ่พระศาสนา ณ แคว้นกาสมีระและคันธาระ ปัจจุบันได้แก่ดินแดนแถบตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย จนถึงบางส่วนของอัฟกานิสถาน

สายที่ 2 คณะพระมหาเทวะไปเผยแผ่พระศาสนา ณ แคว้นแคว้นมหิสมณฑล ปัจจุบันได้แก่แคว้นไมซอร์และดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโคธาวารี อยู่ทางภาคใต้ของอินเดีย

สายที่ 3 คณะพระรักขิตไปเผยแผ่พระศาสนา ณ วนวาสีประเทศ ได้แก่ แคว้นแคว้นกนราเหนือทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย ในมหาวังสะ กล่าวว่า ครั้งนั้นมีวัดทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ณ ดินแดนนั้นถึง 500 อาราม

สายที่ 4 คณะพระธรรมรักขิต ท่านผู้นี้เป็นฝรั่งชาติกรีก และดูเหมือนจะเป็นฝรั่งคนแรกที่บวชในพระพุทธศาสนา ได้ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ อปรัตกชนบท มีผู้สันนิษฐานว่า จะเป็นแถบชายทะเลเหนือเมืองบอมเบย์ในปัจจุบัน

สายที่ 5 คณะพระมหาธรรมรักขิต ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ แคว้นมหาธาราษฎร์ ปัจจุบันเป็นดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากเมืองบอมเบย์

สายที่ 6 คณะพระมหารักขิตไปเผยแผ่พระศาสนา ณ โยนกประเทศ ได้แก่ แคว้นแคว้นของพวกฝรั่งชาติกรีกในทวีปเอเชียตอนกลางเหนือประเทศอิหร่าน ต่อขึ้นไปจนถึงเดอกีสถาน

สายที่ 7 คณะพระมัชฌิมและพระมหาเถระอีก 4 รูป คือ พระกัสสปโคตตะ พระมูลกเทวะ พระจุนทภิสสระ และพระเทวะ ไปเผยแผ่พระศาสนา ณ แคว้นดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย

สายที่ 8 คณะพระโสณะและพระอูดตระไปเผยแผ่พระศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งนักโบราณคดีแตกมติเป็น 4 พวก คือ พวกหนึ่งเห็นว่าได้แก่แคว้นแคว้นเล็ก ๆ ในประเทศอินเดียฝ่ายตะวันออกเฉียงใต้ พวกหนึ่งเห็นว่าได้แก่หมู่เกาะชวาสุมาตรา พวกหนึ่งเห็นว่าได้แก่ตอนใต้ของประเทศพม่า และพวกหนึ่งเห็นว่าได้แก่ดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ของประเทศไทย มติของสองพวกหลังนี้มีมากกว่าเพื่อน แต่ปัจจุบันดูเหมือนน้ำหนักจะเอนมาทางสุวรรณภูมิ คือลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามากกว่า

สายที่ 9 คณะพระมหินทระไปเผยแผ่พระศาสนา ณ เกาะลังกาในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเจ้าแผ่นดินลังกาเสวยราชย์ และพระมหินทระชักนำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาสำเร็จ ปักหลักของพระศาสนาได้มั่นคง ณ ประเทศนั้นสืบมาจนถึงทุกวันนี้ (เสถียร โพธิ์นันทะ. 2544 : 153 –154 ; เฉลิมพล โสภอินทร์. 2546 : 49)

ผลจากการจัดส่งพระสงฆ์ไปประกาศศาสนาครั้งนั้น ทำให้พระพุทธศาสนาจรจายเจริญรุ่งเรืองในต่างแดน เช่น ในลังกา ในเอเชียกลาง ในสุวรรณภูมิ เป็นต้น และเมื่อพระพุทธศาสนาได้เกือบจะเสื่อมสูญจากอินเดีย แหล่งที่ได้รับการเผยแผ่พระศาสนาไปดังกล่าว ก็ได้กลายเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนากลับฟื้นฟुरु้งเรืองได้อีก

5.4 การส่งพระนิสิตออกปฏิบัติศาสนกิจ

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชปรีชาญาณ มองเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา ได้ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2432 เพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง สำหรับพระภิกษุสามเณรฝ่ายมหานิกายและประชาชนทั่วไป ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2490 พระเถรานุเถระ นำโดยพระพิมลธรรม (ช้อย ฐานตตเถร) ได้เริ่มเปิดการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้เป็นไปตามพระราชปณิธานขององค์สถาปนา และได้มีผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีรุ่นแรก ในปี พ.ศ. 2598 (มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2540 : 3-9)

บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในแต่ละรุ่น ได้ช่วยสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย โดยออกไปช่วยปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2505 ซึ่งเป็นปีแรกในการออกปฏิบัติศาสนกิจของพระบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วัดโนนขาว อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี พระบัณฑิตส่วนใหญ่ เป็นครูสอนปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี รองลงมาได้แก่ อบรมศีลธรรมแก่ประชาชน เปิดสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน สอนวิปัสสนา จัดอบรมพระสงฆ์ในจังหวัด เป็นผู้ช่วยให้คำปรึกษาแก่ชุมชน พัฒนาหมู่บ้าน สร้างสะพาน ถนน ศาลา บ่อน้ำ สระน้ำ บูรณปฏิสังขรณ์วัด โรงเรียน แนะนำและช่วยเหลือในด้านอนามัย อาชีพ เป็นต้น มาตลอด โดยมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการส่งพระนิสิตออกปฏิบัติศาสนกิจไว้ 5 ประการ คือ

1. เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา
2. เพื่อการสนองงานในกิจการคณะสงฆ์
3. เพื่อพัฒนานิสิตให้มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์
4. เพื่อสงเคราะห์ประชาชน
5. เพื่อสนองนโยบายและงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย (กองกิจการนิสิต. 2547 : 4)

แต่ในระยะเริ่มแรก แม้มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะมีวัตถุประสงค์โดยตรง ในการผลิตพระบัณฑิตเพื่อสนองงานการพระศาสนาในด้านต่างๆ ทั้งแม้จะมีพระสังฆาธิการในระดับต่าง ๆ แจ้งความจำนงขอตัวพระบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษา ไปช่วยปฏิบัติศาสนกิจยังต่างจังหวัด แต่เนื่องจากในระยะแรก ยังมีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวนน้อย จึงยังมิได้ส่งพระบัณฑิตไปช่วยสนองงานพระศาสนาในต่างจังหวัดอย่างจริงจังและเป็นระบบ พระบัณฑิตรุ่นแรก ๆ ส่วนใหญ่ได้รับการบรรจุเข้าเป็นเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย เนื่องจากมหาวิทยาลัยเองยังขาดเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในส่วนงานด้านต่างๆ นอกจากนี้ พระบัณฑิตที่จบการศึกษา ยังต้องรับผิดชอบภารกิจพระศาสนาในสำนักของตนเองด้วย การส่งพระบัณฑิตไปปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาค จึงยังมีอุปสรรคอยู่บ้าง แต่มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับ

กรมการศาสนา และมูลนิธิเอเชีย ก็ได้มีโครงการและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการส่งพระนิสิตออกไปปฏิบัติศาสนกิจ ในส่วนภูมิภาค เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ

พ.ศ. 2506 มูลนิธิเอเชีย ได้จัดสรรงบประมาณ เพื่อช่วยเหลือพระบัณฑิต จำนวน ๖๔ รูป ที่ไปปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาค เพื่อพัฒนาชนบท รูปละ 2 ปี

พ.ศ. 2508 กรมการศาสนาได้อุปถัมภ์ โครงการสัมมนาบัณฑิตที่จะออกปฏิบัติศาสนกิจ ที่กรมการศาสนา เมื่อวันที่ 23-29 มีนาคม จุดเน้นเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชนบทที่ทุรกันดาร เรื่อง การปฏิบัติศาสนกิจส่วนภูมิภาค เพื่อให้พระนิสิตได้มีความรู้ด้านการพัฒนาชนบทเพิ่มมากขึ้น คือ ด้านการอนามัย ส่งเสริมอาชีพ การศึกษา การประชาสัมพันธ์ และศิลปกรรม โครงการนี้ได้รับความอุปถัมภ์งบประมาณทั้งจากมูลนิธิเอเชีย กรมการศาสนา และองค์กรเอกชนอื่น ๆ

พ.ศ. 2509 กรมการศาสนาได้อุปถัมภ์ การจัดสัมมนาโครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น ณ พระอุโบสถ วัดมหาธาตุ ฯ พระสังฆาธิการร่วมประชุมกับพระบัณฑิต เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม และจัดตั้งโครงการอบรมพระภิกษุ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อจัดถวายความรู้และฝึกอบรมทั้งฝ่ายพระศาสนาและวิชาการที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนา แก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่น ได้มีโอกาสรับทราบและเข้าใจการดำเนินงานพัฒนาของรัฐบาล เพื่อจักได้สามารถบำเพ็ญศาสนกิจเป็นผู้นำและที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ช่วยส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติในกิจการอันชอบด้วยพระธรรมวินัย และบำรุงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองมั่นคง

พ.ศ. 2510 กรมการศาสนาได้อุปถัมภ์ การจัดประชุมสัมมนาพระบัณฑิต เรื่องการปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาค ที่กรมการศาสนา เมื่อวันที่ 1-5 พฤษภาคม

พ.ศ. 2512 ได้ตั้งแผนกศาสนกิจส่วนภูมิภาค เพื่อรับผิดชอบภารกิจจัดส่งพระนิสิตไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างจังหวัด รวมถึงงานสรุป วิเคราะห์ และประเมินผลการปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ พร้อมกันนั้น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดให้มีการประชุมสัมมนาโครงการอบรมพระภิกษุ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น โดยได้คัดเลือกพระสงฆ์จากจังหวัดต่าง ๆ มาอบรมพระไตรปิฎก กรรมฐาน ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ รวมทั้งงานพัฒนาประเทศที่เกี่ยวข้อง เช่น งานพัฒนาชนบท การอนามัย ส่งเสริมอาชีพ การศึกษา การประชาสัมพันธ์ และศิลปกรรม เป็นต้น เป็นเวลา 6 เดือน โดยแบ่งเป็นรุ่นที่ 1-3 และอบรมพระบัณฑิตของมหาวิทยาลัย เป็นเวลา 2 เดือน เมื่อจบการอบรมแล้ว ได้ส่งไปปฏิบัติศาสนกิจในเขตพื้นที่ 27 จังหวัด โดยเน้นการพัฒนาท้องถิ่นเป็นหลัก จึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติศาสนกิจของพระบัณฑิต

พ.ศ. 2522 มหาวิทยาลัยได้ประกาศใช้ระเบียบ เรื่องการปฏิบัติศาสนกิจของผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรี ตามระเบียบนี้ พระนิสิตผู้สำเร็จการศึกษาทุกรูปต้องปฏิบัติศาสนกิจเป็นเวลา 1 ปี จึงจะได้รับการรับรองว่าสำเร็จการศึกษา ถ้าหากพระภิกษุรูปใดไม่ได้ปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัย จะออกใบรับรองให้ ภายหลังสำเร็จการศึกษาแล้ว 2 ปี ซึ่งก่อนหน้านั้นนั้น พระภิกษุจะปฏิบัติศาสนกิจหรือไม่ก็ได้ หรืออาจจะไปศึกษาต่อต่างประเทศก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจก็ได้

พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา มีการประชุมสัมมนาพระพุทธศาสนาบัณฑิตที่ผ่านการปฏิบัติศาสนกิจแล้วทั่วประเทศประจำปี เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจ และพัฒนาประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้สูงมากยิ่งขึ้น

นับตั้งแต่เปิดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาในปี 2490 จนถึงปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการกิจการในการผลิตบัณฑิต พัฒนาการ ค้นคว้าวิจัย บริการวิชาการแก่สังคม ส่งเสริมพระพุทธศาสนา และทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม นับเป็นเวลา 58 ปีล่วงแล้ว สามารถผลิตพุทธศาสตรบัณฑิตได้มากกว่า 15,098 รูป ซึ่งผู้สำเร็จการศึกษาเหล่านี้ ได้มีส่วนช่วยสนองงานการคณะสงฆ์อย่างกว้างขวาง ทั้งยังเป็นการสนองพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์สถาปนามหาวิทยาลัย ที่พระองค์ทรงมุ่งหวังที่จะให้มหาวิทยาลัยแห่งนี้ เป็นสถานที่พัฒนาบุคลากรของพระพุทธศาสนา ดำรงพระปริยัติศีลธรรม มุ่งให้บัณฑิตมีความรู้ ความเข้าใจ สามารถประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในชีวิตประจำวัน มีความสามารถในการรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญมั่นคงยิ่งขึ้น (กองแผนงาน. 2541 : 9)

ตาราง 1 สถิติพระพุทธรูปศาสตรบัณฑิต ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปีที่สำเร็จ	จำนวน พระบัณฑิต	ปีที่สำเร็จ	จำนวน พระบัณฑิต	ปีที่สำเร็จ	จำนวน พระบัณฑิต
พ.ศ. 2498	6	พ.ศ. 2515	44	พ.ศ. 2532	362
พ.ศ. 2499	4	พ.ศ. 2516	62	พ.ศ. 2533	386
พ.ศ. 2500	9	พ.ศ. 2517	52	พ.ศ. 2534	440
พ.ศ. 2501	3	พ.ศ. 2518	61	พ.ศ. 2535	448
พ.ศ. 2502	8	พ.ศ. 2519	45	พ.ศ. 2536	338
พ.ศ. 2503	7	พ.ศ. 2520	58	พ.ศ. 2537	623
พ.ศ. 2504	11	พ.ศ. 2521	37	พ.ศ. 2538	368
พ.ศ. 2505	12	พ.ศ. 2522	33	พ.ศ. 2539	623
พ.ศ. 2506	8	พ.ศ. 2523	74	พ.ศ. 2540	595
พ.ศ. 2507	22	พ.ศ. 2524	61	พ.ศ. 2541	639
พ.ศ. 2508	58	พ.ศ. 2525	85	พ.ศ. 2542	765
พ.ศ. 2509	35	พ.ศ. 2526	103	พ.ศ. 2543	799
พ.ศ. 2510	34	พ.ศ. 2527	99	พ.ศ. 2544	935
พ.ศ. 2511	36	พ.ศ. 2528	88	พ.ศ. 2545	938
พ.ศ. 2512	36	พ.ศ. 2529	187	พ.ศ. 2546	1,461
พ.ศ. 2513	36	พ.ศ. 2530	177	พ.ศ. 2547	1,791
พ.ศ. 2514	39	พ.ศ. 2531	149	พ.ศ. 2548	1,808

แหล่งที่มา : กองแผนงาน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จากสถิติผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะพบว่า ผู้สำเร็จการศึกษานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา ได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งย่อมแสดงให้เห็นว่า การที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถผลิตพระพุทธรูปศาสตรบัณฑิตได้มากขึ้น ย่อมส่งผลให้พระนิสิตซึ่งออกปฏิบัติศาสนกิจในที่ต่าง ๆ ทั้งภายในและต่างประเทศมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไปปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาค ซึ่งขาดแคลนบุคลากร มีความต้องการพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน ดังในปี พ.ศ. 2546 มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวน 1,461 รูป จาก 4 คณะ คือ คณะพุทธรูปศาสตร 453 รูป คณะครุศาสตร 447 รูป คณะมนุษยศาสตร์ 207 รูป และคณะสังคมศาสตร์ 354 รูป (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2546 : 11)

ตาราง 2 พระพุทธศาสนตรบัณฑิต ประจำปี พ.ศ. 2546

คณะที่สำเร็จ	จำนวน/รูป
คณะพุทธศาสตร์	453
คณะครุศาสตร์	447
คณะมนุษยศาสตร์	207
คณะสังคมศาสตร์	354

พระพุทธศาสนตรบัณฑิตเหล่านี้ ได้ผ่านการออกปฏิบัติศาสนกิจตามเขตปกครองคณะสงฆ์ทั่วประเทศ ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 หน 18 ภาค โดยมีเจ้าคณะใหญ่หนต่าง ๆ และเจ้าคณะภาคทั้ง 18 ภาค ปฏิบัติหน้าที่ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน (มาณพ พลไพรินทร์. 2531 : 405) แม้บางเขตการปกครองในระดับภาคจะมีพระนิสิตไปปฏิบัติศาสนกิจน้อย ทั้งนี้ ก็เพราะความจำเป็นหรือภาระงานในภาคนั้น ๆ ที่ต้องขอพระนิสิตไปปฏิบัติศาสนกิจยังมีน้อย หรือมีบุคลากรสนองงานเพียงพออยู่แล้ว เช่น ภาค 15 มีพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพียง 11 รูป ภาค 12 มีพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ 18 รูป เป็นต้น แต่หากมองในภาพรวมในเขตการปกครองระดับหน สัดส่วนพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีความแตกต่างกันไม่มากนัก กล่าวคือ ในเขตปกครองคณะสงฆ์หนตะวันออก มีพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมากที่สุด จำนวน 511 รูป รองลงมาคือหนเหนือ จำนวน 395 รูป หนกลาง จำนวน 346 รูป และหนใต้ น้อยที่สุด จำนวน 121 รูป

ในส่วนของพระสังฆาธิการผู้ขอพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งเป็นผู้มีเทศก์งานด้วยนั้น เนื่องจากจำนวนพระนิสิตที่ขอในแต่ละที่นั้นแตกต่างกันตามภาระงานที่มี บางแห่งขอพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพียงรูปเดียว บางแห่งขอหลายรูป เช่น พระกิตติญาณโสภณ วัดศรีนวล จังหวัดขอนแก่น ขอพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จำนวน 11 รูป พระครูสุธรรมจันทคุณ วัดบูรพาภิราม จังหวัดร้อยเอ็ด ขอพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จำนวน 7 รูป เป็นต้น จำนวนพระสังฆาธิการผู้ไม่มีเทศก์งาน จึงมีเพียง 865 รูป ดังตารางแสดงจำนวนพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจและพระสังฆาธิการผู้ไม่มีเทศก์งานตามเขตปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

ตาราง 3 พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจและพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานในเขตปกครองหนกลาง

เขตปกครองคณะสงฆ์	พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน
ภาค 1	235	133
ภาค 2	22	11
ภาค 3	25	18
ภาค 13	25	11
ภาค 14	28	13
ภาค 15	11	7
รวม	346	193

ตาราง 4 พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจและพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานในเขตปกครองหนเหนือ

เขตปกครองคณะสงฆ์	พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน
ภาค 4	96	61
ภาค 5	25	13
ภาค 6	141	95
ภาค 7	133	89
รวม	395	258

ตาราง 5 พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจและพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานในเขตปกครองหนตะวันออก

เขตปกครองคณะสงฆ์	พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน
ภาค 8	128	83
ภาค 9	149	86
ภาค 10	64	51
ภาค 11	152	118
ภาค 12	18	7
รวม	511	345

ตาราง 6 พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจและพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานในเขตปกครองหนใต้

เขตปกครองคณะสงฆ์	พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน
ภาค 16	45	24
ภาค 17	26	12
ภาค 18	50	33
รวม	121	69

ที่มา : กองกิจการนิสิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นอกจากนั้น พระนิสิตส่วนหนึ่ง ได้สมัครเข้าปฏิบัติงานเป็นเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ทั้งในส่วนกลางและวิทยาเขต จำนวน 40 รูป ไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศ จำนวน 20 รูป และพระนิสิตต่างประเทศจำนวน 28 รูป ซึ่งท่านเหล่านี้ แม้จะเป็นกรณียกเว้นไม่ต้องปฏิบัติศาสนกิจ แต่บางท่านก็สมัครใจปฏิบัติศาสนกิจตามที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย เพื่อหาประสบการณ์ หรือบางรูปก็เดินทางกลับไปปฏิบัติศาสนกิจในประเทศของตน และมีพระนิสิตอีก 33 รูป ที่ไม่ปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งมหาวิทยาลัยจะออกไปรับรองให้ภายหลังสำเร็จการศึกษาแล้ว 2 ปี

5.5 ลักษณะการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิต

การออกไปปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตในส่วนภูมิภาคทั่วประเทศนั้น สามารถจะจัดแบ่งการปฏิบัติงานออกได้เป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการจัดการศึกษา นับเป็นงานหลักของพระนิสิตส่วนใหญ่ และก็นับว่าเป็นงานที่สำคัญที่สุดของคณะสงฆ์ด้วย เนื่องจากการศึกษาทางศาสนาเป็นส่วนสำคัญของการดำรงอายุพระพุทธศาสนา การสืบทอดหลักและความเข้าใจในพุทธธรรมอย่างถูกต้อง และเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้การถ่ายทอดพุทธธรรมสู่สังคม เกิดความถูกต้องและเป็นประโยชน์อย่างจริงจังด้วย

ความจำเป็นที่ทำให้งานด้านนี้เป็นงานที่พระนิสิตต้องปฏิบัติ เนื่องจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งคือ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถาบันอุดมศึกษาเพียง 2 แห่งเท่านั้น ที่ทำหน้าที่ผลิตครูสอนวิชาการทางด้านพุทธศาสนาให้แก่สถาบันสงฆ์

งานด้านการจัดการศึกษา แบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ

1.1 การสอนและจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์หรือวิทยาเขต

1.2 การสอนนักธรรม ซึ่งเป็นหลักสูตร 3 ปี คือ นักธรรมชั้นตรี-โท-เอก และเป็นหลักสูตรพื้นฐานสำหรับพระภิกษุสามเณรทุกรูป

1.3 การสอนภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาจารึกพระไตรปิฎก แบ่งเป็น 8 ชั้น คือ ประโยค 1-2 ถึงประโยค ป.ธ. 9

1.4 ด้านการจัดการศึกษาวิชาปริยัติสามัญ ได้แก่โรงเรียนที่จัดขึ้นตามหลักสูตรของกรมการศาสนา เป็นหลักสูตรที่ผสมผสานระหว่างวิชาพระพุทธศาสนากับวิชาสามัญ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่ยากจน และผู้เข้ามาบวชเรียน ได้เรียนรู้ทั้งวิชาด้านศาสนาและมีวุฒิทางสามัญ คือวุฒิ ม. 3 หรือ ม. 6 ด้วย

2. ด้านการเผยแผ่ หมายถึงการนำเอาหลักธรรมไปอบรม แนะนำสั่งสอนประชาชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจหลักทางพุทธศาสนาที่ถูกต้อง เพื่อให้ประชาชนได้นำเอาธรรมไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม ลักษณะงานด้านการเผยแผ่ที่สำคัญ เช่น เป็นครูสอนในโรงเรียนพุทธ-ศาสนาวินยาศาสตร์ สอนธรรมศึกษา สอนวิชาพุทธศาสนาในโรงเรียนประถมและโรงเรียนมัธยมศึกษาของทางราชการ บรรยายธรรมแก่ประชาชนทั่วไป การสอนสมถวิปัสสนากรรมฐาน การส่งเสริมการพัฒนาชุมชน รวมไปถึงการผลิตสิ่งพิมพ์และการสอนผ่านสื่อวีดิทัศน์

3. ด้านการปกครอง แบ่งเป็น 2 ด้าน คือ งานที่ดูแลรับผิดชอบการปกครองคณะสงฆ์โดยตรงที่เรียกว่า เป็นพระสังฆาธิการ และงานเลขานุการของพระสังฆาธิการ โดยความจริงคณะสงฆ์ก็ยังไม่มียุทธภัณฑ์หรือโครงการที่จะผลิตพระสังฆาธิการออกมารับผิดชอบดูแลคณะสงฆ์ พระภิกษุที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะปกครองมักจะได้รับแต่งตั้งเนื่องจากเป็นผู้สูงอายุ มีพรรษามาก เพราะฉะนั้น จึงขาดความเข้าใจในเรื่องการบริหารงานคณะสงฆ์ในสถานการณ์ปัจจุบันมาก

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2536 พระพุทธศาสนตรบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังได้รับความไว้วางใจจากคณะสงฆ์แต่งตั้งเป็นพระสังฆาธิการ ตั้งแต่ระดับรองเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะภาค รวมแล้ว 107 รูป หรือ 3.10% ของพระบัณฑิตที่ยังดำรงสมณเพศอยู่ ซึ่งนับว่า มีจำนวนไม่น้อย และมีแนวโน้มที่จะได้รับการแต่งตั้งเพิ่มมากขึ้นในอนาคต และในปัจจุบัน มหาวิทยาลัยได้ส่งเสริมให้พระสงฆาธิการที่มีวุฒิต่ำกว่าปริญญาตรี เข้ามาศึกษาในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตสำหรับพระสังฆาธิการอีกด้วย ส่วนหน้าที่เป็นเลขานุการพระสังฆาธิการ หรือช่วยเหลืองานวัดวาอารามต่าง ๆ นั้น พระบัณฑิตได้รับความไว้วางใจค่อนข้างสูง เนื่องจากพระสงฆ์ในวัดต่างๆ ยังขาดความสามารถในงานด้านนี้ รวมไปถึงทักษะในการใช้เครื่องพิมพ์และเครื่องคอมพิวเตอร์ด้วย (ศักดิ์ ประสานดี. 2538 : 13 -14)

5.6 ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิต

การปฏิบัติงานของพระนิสิตในแต่ละด้านจะมีปัญหาและอุปสรรคแตกต่างกันไป จากเอกสารหลายชิ้นได้กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคดังนี้

1. ด้านการจัดการศึกษา มีปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาจากหลักสูตร โดยเฉพาะหลักสูตรนักธรรม และหลักสูตรภาษาบาลี ประกาศใช้มานานกว่า 50 ปี ยังไม่มีการปรับปรุงแก้ไข ขาดทุนในการดำเนินการ ขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์การสอน สถานที่ขาดความพร้อม เช่น ห้องเรียน อาคารเรียน เป็นต้น

2. ด้านการเผยแพร่ มีปัญหาด้านการขาดแคลนบุคลากรร่วมงาน ขาดสื่อและอุปกรณ์การสอน ขาดงบประมาณ ขาดประสบการณ์และเทคนิคการสอนแบบต่าง ๆ ความไม่สะดวกในการเดินทาง ภาษาท้องถิ่น ขาดการสนับสนุนจากพระสังฆาธิการและท้องถิ่น ขาดการวิเคราะห์และวางแผนการทำงาน

3. ด้านการปกครองและเลขานุการ ปัญหาและอุปสรรคของงานด้านการปกครองยังไม่เคยมีการสรุปรวบรวมไว้ แต่งานด้านเลขานุการมีการสรุปไว้ว่า มีปัญหาด้านระบบงาน วัสดุครุภัณฑ์สำนักงาน ไม่มีสำนักงาน และขาดการสนับสนุนจากทางคณะสงฆ์

4. ปัญหาอื่น ๆ นอกจากปัญหาเกี่ยวกับภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบโดยตรงแล้ว ยังพบว่า พระนิสิตได้เสนอปัญหาและอุปสรรคส่วนตัว และปัญหาความสัมพันธ์กับมหาวิทยาลัย คือ ขาดขวัญและกำลังใจในการทำงาน ความไม่พร้อมในการปฏิบัติงาน รับผิดชอบงานมากเกินไป ขาดความมั่นใจเกี่ยวกับสถานภาพว่าจะดำรงสมณเพศได้ยาวนานเพียงใด รับผิดชอบงานไม่ตรงกับสาขาวิชาที่เรียน มีกลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์ในสถานที่ที่ไปปฏิบัติศาสนกิจ และขาดการประสานงานกับมหาวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544 : 323 – 376 ; 2545 : 495 - 564)

จากการศึกษาแนวคิดข้างต้น สรุปได้ว่า การส่งพระนิสิตออกปฏิบัติศาสนกิจ เป็นการปฏิบัติตามพุทธประสงค์ขององค์พระศาสดา ที่ทรงมุ่งหวังให้พระสาวกในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องหมายแห่งความร่วมมือเย็นตลอดเวรภัย เป็นสัญลักษณ์แห่งความสุข เมื่อจาริกไปยังสถานที่ใด ย่อมนำความเจริญร่มเย็นและความสุขไปสู่สถานที่นั้น ทั้งการออกปฏิบัติศาสนกิจยังเป็นการประสานประโยชน์ระหว่าง ตัวพระนิสิต พระศาสนา และสังคม กล่าวคือในขณะที่ปฏิบัติศาสนกิจ พระนิสิตได้ฝึกฝนพัฒนาตน เรียนรู้จากประสบการณ์ในการทำงาน พร้อม ๆ กับการทำหน้าที่ศาสนทายาท และเผยแพร่หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐแก่พหุชน มีส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมให้เกิดเป็นสังคมแห่งสันติสุข

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยในประเทศ

เนื่องจากยังไม่เคยมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตผู้ออกปฏิบัติศาสนกิจมาก่อน แต่มีงานวิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาแบ่งเป็น 3 ส่วนคือ งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะด้านต่าง ๆ ของบัณฑิตจากสถาบันอุดมศึกษาของไทย งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและบัณฑิตของมหาวิทยาลัยในด้านต่าง ๆ และงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการทำหน้าที่ในการประกาศพระศาสนาของบุคคลต่าง ๆ ดังนี้

เฉลิมเผ่า อจลณันท์ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับผลผลิตของสถาบันอุดมศึกษาและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต โดยศึกษาจากผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงาน 1,260 คนและบัณฑิต 5,040 คน พบว่าคุณภาพการทำงานของบัณฑิต จากการประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงาน ปรากฏว่า ผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงานประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตโดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างดี ไม่แตกต่างกับการประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตเอง โดยบัณฑิตมีสมรรถภาพการปฏิบัติงานด้านบุคลิกภาพอยู่ในระดับดี ส่วนด้านทักษะในการปฏิบัติงานและด้านความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานของบัณฑิตอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างดี จุดเด่นที่สุดในการปฏิบัติงานของบัณฑิตคือ ความรู้เกี่ยวกับงานที่รับผิดชอบ และจุดด้อยที่สุดคือความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศ

มานพ พรหมมณโชติและคณะ (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา ผลผลิตของมหาวิทยาลัยรามคำแหง และคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า คุณภาพการทำงานของบัณฑิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง ผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงานประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตโดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างดี สูงกว่าการประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตเองเล็กน้อย โดยบัณฑิตมีสมรรถภาพการปฏิบัติงานด้านบุคลิกภาพอยู่ในระดับดี ส่วนด้านทักษะในการปฏิบัติงานและด้านความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานของบัณฑิต อยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างดี และผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงานได้ประเมินความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของบัณฑิตโดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างดี สูงกว่าการประเมินความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของบัณฑิตเองเล็กน้อย จุดเด่นที่สุดในการปฏิบัติงานของบัณฑิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง คือ มีความรู้ความสามารถเฉพาะสาขาวิชาชีพ และจุดด้อยที่สุดในการปฏิบัติงานของบัณฑิต คือ ความสามารถใช้ภาษาต่างประเทศ

มาลี บุษยะมา (2538 : 9) ทำการศึกษาเรื่อง คุณลักษณะที่ต้องการของผู้ปฏิบัติงานในสถานประกอบการเอกชนตามทัศนะของหัวหน้าฝ่ายบุคคล พบว่า คุณลักษณะด้านนิสัย ทัศนคติ บุคลิกภาพ สถานประกอบการเอกชนต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มีความรับผิดชอบต่องานในหน้าที่ และความกระตือรือร้นที่จะทำงานมากที่สุด รองลงมาคือ ความซื่อสัตย์ ความมีวินัย ความรอบคอบ หมั่นเรียนรู้ และพัฒนางานให้ดีขึ้น รักในงาน ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี ใส่ใจเรียนรู้งานในหน้าที่ได้ดี มีมนุษยสัมพันธ์ มีความอดสาหะพากเพียร มีความพยายาม และมีความคิดสร้างสรรค์ คุณลักษณะด้านการปฏิบัติ พบว่า สถานประกอบการ

เอกชนต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มีความคล่องแคล่วว่องไว กระฉับกระเฉง เฉลียวฉลาด ไหวพริบดี เรียนรู้งาน ได้รวดเร็ว รู้จักประยุกต์ความรู้มาใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงาน และสามารถวิเคราะห์ปัญหาและแก้ไขปัญหาได้

พัชรินทร์ เอกจริยวงศ์ (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากสถาบันราชภัฏเทพสตรี พบว่า ผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีภาคปกติคิดว่า ตนเองมีคุณลักษณะพื้นฐานที่น่าพึงพอใจ 5 อันดับแรก คือ ความซื่อสัตย์ ความรักในเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ความเสียสละ ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น และความรับผิดชอบ สำหรับคุณลักษณะที่คิดว่าควรปรับปรุงแก้ไข 5 อันดับแรก คือ ความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศ ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย ความสามารถในการคิดวิเคราะห์เชิงเหตุผล ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และการมีความรู้สึกซึ่งในสาขาวิชาที่เรียน

สถาบันราชภัฏสวนดุสิต (2542 : บทคัดย่อ) ศึกษาความต้องการบัณฑิตและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของบัณฑิตสถาบันราชภัฏตามทัศนะของผู้ประกอบการ พบว่า ผู้ประกอบการต้องการบัณฑิตที่มีคุณลักษณะเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้

1. ด้านความรู้ความสามารถทางวิชาการ ประกอบด้วย มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและพัฒนาความรู้ให้ทันเหตุการณ์ สามารถพัฒนางานให้ทันสมัยอยู่เสมอ นำความรู้ไปใช้กับงานที่ได้รับมอบหมาย มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ ใฝ่หาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ สามารถประยุกต์ทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติ มีความรู้ในวิชาชีพเฉพาะสาขา รู้จักดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และรู้จักการนำผลการวิจัยมาใช้ในการปรับปรุงการทำงาน

2. ด้านความรู้ความสามารถพิเศษ ประกอบด้วย ใช้คอมพิวเตอร์พื้นฐานได้ มีการทำงานเป็นกลุ่ม แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ วางแผนการทำงานเป็น ทำงานเป็นระบบ ใช้ภาษาต่างประเทศได้อย่างน้อย 1 ภาษา สามารถค้นคว้าและเรียนรู้ด้วยตนเอง ใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็น ประยุกต์ใช้งานได้ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันในสังคม

3. ด้านบุคลิกภาพ ประกอบด้วย มีมนุษยสัมพันธ์ดี รับผิดชอบต่อหน้าที่ แต่งกายสะอาดเรียบร้อย ถูกกาลเทศะ ซื่อสัตย์ สุจริต ไม่เกียจงาน เคารพกฎเกณฑ์ขององค์กร กระตือรือร้น มีความคิดสร้างสรรค์ กล้าแสดงความคิดเห็น และมีวิสัยทัศน์กว้างไกล

คันสนีย์ จันทร์สถิตย์พร (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา ความต้องการใช้บัณฑิตของผู้ประกอบการธุรกิจอุตสาหกรรมในเขตพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก : กรณีศึกษาสถานประกอบการในเขตอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง พบว่า ผู้ประกอบการธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดใหญ่มีความต้องการแรงงาน ระดับปริญญาตรี ในด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์มากที่สุด คือ ด้านความประพฤติ และอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านบุคลิกภาพ และด้านความรู้ความสามารถในวิชาชีพ

อุทุมพร แยมสุข และคณะ (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา สถานภาพและคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษาสถาบันราชภัฏธนบุรี ปีการศึกษา 2542-2543 พบว่า ผู้สำเร็จการศึกษาระดับคุณลักษณะของตนเองในระดับมาก 12 คุณลักษณะ 5 อันดับแรก คือ ความขยัน สุจริต ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความ

ซื่อสัตย์ ความมีวินัย และความสนใจแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตน ส่วนคุณลักษณะที่ควรปรับปรุง ได้แก่ ความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศ และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์

สภาสถาบันราชภัฏ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา สถานภาพและคุณลักษณะผู้สำเร็จการศึกษา ช่วงปีการศึกษา 2542-2543 พบว่า บัณฑิตของสถาบันราชภัฏที่สำเร็จการศึกษาโดยรวม เห็นว่า ตนเองมีคุณลักษณะอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจทุกด้าน โดยเฉพาะความซื่อสัตย์ ความรักในเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ความรับผิดชอบ ความขยันสู้งาน ยกเว้นความสามารถทางคอมพิวเตอร์ และการใช้ภาษาต่างประเทศ ในการสื่อสาร

สมศักดิ์ ทางทอง (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี จากสถาบันราชภัฏรำไพพรรณี ปีการศึกษา 2542-2543 พบว่า บัณฑิตภาคปกติ โดยรวมเห็นว่า ตนเองมีคุณลักษณะด้านความซื่อสัตย์สูงเป็นอันดับแรก รองลงมา คือ ความรักในเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ความขยัน สู้งาน และความรับผิดชอบ ส่วนคุณลักษณะที่ประเมินตนเองต่ำสุด คือ ความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์ และความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศในการสื่อสาร

เพ็ญจันทร์ สังข์แก้ว (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาศักยภาพของนักศึกษาสถาบันราชภัฏ พบว่า ศักยภาพนักศึกษาสถาบันราชภัฏในภาพรวมมีคะแนนร้อยละ 79.82 หรือมีค่าเฉลี่ย 229.89 จากคะแนนเต็ม 288 คะแนน โดยศักยภาพด้านทักษะพื้นฐานที่จำเป็น ต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม มีคะแนนมากที่สุด รองลงมาคือ ศักยภาพด้านทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการทำงาน และศักยภาพด้านทักษะพื้นฐานที่จำเป็น ต่อการเรียนรู้ในอนาคต มีคะแนนน้อยที่สุด

สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษา ระดับปริญญาตรี จากสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ปีการศึกษา 2544-2545 พบว่า ผู้สำเร็จการศึกษามีคุณลักษณะที่น่าพึงพอใจ คือ มีความซื่อสัตย์ ขยัน สู้งาน อดทน และมีความรับผิดชอบ ส่วนคุณลักษณะที่เห็นว่าควรปรับปรุง ได้แก่ ความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศในการสื่อสาร ความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์เชิงเหตุผล ความรู้ลึกซึ้งในสาขาวิชาที่เรียน และความสามารถในการประยุกต์ความรู้ไปใช้

พระมหาวิเชียร ปญญาวิโร (2534 : 111-117) ได้ศึกษาบทบาทหน้าและหน้าที่ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงบทบาทในการสนองงานของคณะสงฆ์และประเทศชาติว่า การส่งพระนิสิตไปปฏิบัติศาสนกิจ ในส่วนภูมิภาค ตามสำนักเรียนต่าง ๆ ตามคำขอของจังหวัดนั้น ๆ ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2506 จนถึงปัจจุบัน พบว่า พระนิสิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ช่วยบรรเทาปัญหาของสำนักเรียนในส่วนภูมิภาคหลายแห่งในหลายจังหวัดไม่ให้เกิดจุดเสื่อมเร็วกว่าที่ควร และในหลายกรณี ผลงานของพระนิสิตได้ช่วยทำให้สำนักเรียนที่ซบเซาลงกลับมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น และเป็นผลดีแก่ส่วนรวมอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้น ทางราชการจึงได้ถวายความอุปถัมภ์โดยผ่านกรมการศาสนา หรือมิฉะนั้น ทางสำนักเรียนที่พระนิสิตไปปฏิบัติศาสนกิจอยู่นั้นจัดถวายความอุปถัมภ์เสียเอง

ศักดิ์ ประสานดี (2538 : 31) ที่ศึกษาความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของพระบัณฑิต พบว่า พระบัณฑิตที่ออกไปปฏิบัติศาสนกิจส่วนใหญ่ (ร้อยละ 41.10) สำเร็จการศึกษาจากคณะครุศาสตร์ โดยผู้วิจัยได้ให้เหตุผลว่า น่าจะเนื่องจากว่าคณะครุศาสตร์นั้นมีพระสงฆ์ที่โอนเข้ามาศึกษาชั้นปีที่ 3 จากวิทยาลัยครุศาสตร์ศึกษา (เทียบเท่า ป.กศ.สูง ปัจจุบันได้ยุบไปแล้ว) และอีกประการหนึ่ง คือ พระสงฆ์ที่เข้าศึกษาในคณะครุศาสตร์ มักจะเป็นพระที่มีผลการเรียนในระดับปานกลางลงมา จึงทำให้พระภิกษุเข้าเรียนมากกว่าคณะอื่น ๆ ในด้านความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน พบว่า พระบัณฑิตที่จบจากคณะพุทธศาสตร์มีแนวโน้มความพึงพอใจในการปฏิบัติงานมากที่สุด แม้ว่าจะไม่แตกต่างจากคณะอื่นก็ตาม โดยผู้วิจัยสรุปว่า ตัวแปรแรก คือ งานที่ทำและสภาพแวดล้อมที่ไม่แตกต่างกัน จึงทำให้ความพอใจไม่แตกต่างกันมากนัก ผลตอบแทนในรูปของตัวเงินไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญต่อความพึงพอใจของพระบัณฑิตที่ออกไปปฏิบัติศาสนกิจ คือมีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกันในระหว่างกลุ่ม เนื่องจากการตอบแทนประชาชนที่ได้อุปถัมภ์บำรุงนับตั้งแต่บวชเข้ามาจนกระทั่งจบการศึกษา

พระวันชัย ธนวิโส (2543 : 101-110) ได้วิจัยเรื่อง การสำรวจทัศนคติของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระนิสิตชั้นปีที่ 4 และชั้นปีที่ 1 จำนวน 205 รูป พบว่า ปัจจัยทางชีวสังคมที่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติของพระนิสิตที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทคือ การได้รับการสนับสนุน พระนิสิตที่ได้รับการสนับสนุนสูงจะมีทัศนคติต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทสูงกว่าพระนิสิตที่ได้รับการสนับสนุนต่ำ ส่วนนิสิตที่มีอายุพรรษาสูงหรืออายุพรรษาดำ นิสิตชั้นปีที่ 4 หรือนิสิตชั้นปีที่ 1 และนิสิตที่ศึกษาอยู่ในคณะต่าง ๆ ทั้ง 4 คณะมีทัศนคติต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทไม่แตกต่างกัน ปัจจัยทางจิต คือความเชื่ออำนาจในตน มีความสัมพันธ์กับทัศนคติของพระนิสิตที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท โดยพระนิสิตที่มีความเชื่ออำนาจในตนสูง จะมีทัศนคติต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทสูงกว่านิสิตที่มีความเชื่อในอำนาจในตนต่ำ ส่วนเหตุผลเชิงจริยธรรมไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ และสุดท้าย ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คือความเชื่อในกฎแห่งกรรมและอิทธิบาท 4 โดยพระนิสิตที่มีความเชื่อในกฎแห่งกรรมและอิทธิบาท 4 สูง จะมีทัศนคติต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทสูงกว่าพระนิสิตที่มี 2 ลักษณะดังกล่าว

สิน งามประโคน (2543 : 93-96) ได้วิจัยเกี่ยวกับการศึกษาติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต ปี พ.ศ.2526 โดยสำรวจจากความคิดเห็นของพระบัณฑิตและผู้บังคับบัญชา พบว่า ความคิดเห็นของพุทธศาสตรบัณฑิตเกี่ยวกับคุณภาพในการปฏิบัติงานทั่วไปเปรียบเทียบกับก่อนเข้าศึกษา โดยคะแนนเฉลี่ยภายหลังจบการศึกษา สูงกว่าก่อนเข้าศึกษาทุกข้อ ส่วนความคิดเห็นของผู้บังคับบัญชา เกี่ยวกับประสิทธิภาพของบัณฑิตปฏิบัติงาน พบว่า โดยภาพรวมมีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับดีมาก ยกเว้นข้อที่ว่า กล่าวแสดงความคิดเห็นกับมีความริเริ่มสร้างสรรค์ต้องปรับปรุง

สำหรับคุณลักษณะของพุทธศาสตรบัณฑิต ด้านความรู้ความเข้าใจหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ในภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง ต้องปรับปรุงคุณลักษณะการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ ด้าน

คุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับดีมาก ยกเว้นการเป็นผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต้องปรับปรุงเทคนิควิธีการต่อไป ด้านความรู้สึกรู้สึกต่องานพุทธศาสนาของบัณฑิตมีความคิดเห็นในระดับสูง โดยเฉพาะข้อที่ว่าเป็นงานที่มีความสำคัญต่อสังคมมีความเห็นอยู่ในระดับดีที่สุดในระดับดี

พระมหาสุพัฒน์ กลยาณธมฺโม (2545 : 165) ได้ศึกษาเรื่อง พระพุทธเจ้า : บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู พบว่าพระพุทธเจ้าชื่อว่าเป็นครูผู้เลิศ กล่าวคือ ทรงเป็นพระบิดาแห่งครูทั้งหลาย เพราะพระองค์ทรงมีพระคุณสมบัติทั้งในด้านบุคลิกภาพและคุณธรรม ทรงดำรงอยู่ในฐานะพระบรมครู เป็นจอมศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงมีเทคนิคและวิธีการสอนเป็นเลิศ เพื่อให้ชาวโลกได้บรรลุธรรมซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของพระองค์ที่ทรงกระทำในฐานะบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่มวลมนุษยชาติ

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (2539 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า ในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ท่านมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะพระอัครสาวกเบื้องขวา เป็นพระธรรมเสนาบดี แม่ทัพธรรม กับเหล่าพระสาวกในฐานะเป็นเพื่อสหธรรมิกด้วยกัน เป็นที่ปรึกษาให้ภิกษุ ภิกษุณีเกิดความสามัคคีกลมเกลียวกัน โดยการแสดงธรรมให้ฟัง ซึ่งรวมถึงอุบาสกอุบาสิกาด้วย จะเห็นว่า ท่านมีบทบาทมาก ต้องรับภาระในการประกาศพระศาสนา และมีศาสนกิจในหลาย ๆ ด้าน

ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีวิธีการเผยแผ่ในลักษณะให้คำแนะนำปรึกษา สนทนาธรรม ตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรม จนเป็นที่วางพระทัยของพระพุทธองค์ นับเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติกิจพระศาสนา ดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

พระมหาสุชญา โรจนญาโณ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า พระมหาโมคคัลลานเถระ ถือเป็นแบบอย่างอันเป็นบรรทัดฐานเป็นมาตรฐานแห่งภิกษุทั้งหลาย เป็นพระสาวกที่พุทธบริษัทควรจะประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างและนำไปปฏิบัติข้อวัตรปฏิบัติของท่านมาเป็นเนติแบบอย่างแห่งการประกอบศาสนกิจ การดำเนินชีวิต และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป ท่านมีบทบาทหน้าที่ใน 3 ด้าน คือ

1. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระมหาโมคคัลลานเถระได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะการให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษา การสนทนา การตอบปัญหาข้อข้องใจ การแสดงฤทธิ์โดยรับสนองพุทธบัญชาให้ไปปราบผู้เป็นมิถุนาภิภูริ การเป็นสมณทูตในเทวโลกและยมโลกแล้วนำเรื่องราวเหล่านั้นมาบอกแก่ชาวโลก และการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การบรรยาย การอธิบาย ขยายความ การเปรียบเทียบ การตอบคำถาม

2. ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ พระมหาโมคคัลลานเถระมีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าโดยได้รับตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายและตำแหน่งเอตทัคคะในด้านมีฤทธิ์มาก และท่านยังเป็นผู้ให้คำปรึกษาให้ความอนุเคราะห์ รวมทั้งเป็นผู้ประสานความสามัคคีในหมู่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ และสังคมทั่วไป นอกจากนี้ท่านยังเป็นสมณทูตผู้คอยเชื่อมประสานความสัมพันธ์ในโลกทั้ง 3 คือ มนุษย์โลก เทวโลก และยมโลก

3. ด้านการรักษาพระธรรมวินัย พระมหาโมคคัลลานะได้รักษาพระธรรมวินัยไว้ทั้งในส่วนของคันถธุระและวิปัสสนาธุระ และหลังจากบรรลุโลกุตตรธรรมแล้ว ท่านได้อบรมสั่งสอนศิษย์ทั้งหลายให้ประพฤติปฏิบัติตามธรรมอันสมควรแก่ธรรมจนกระทั่งบรรลุญาณุตถญาณทัสสนะ คือรู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็นตามความเป็นจริง

พระมหาจตุร ญญาวโร (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระมหากัสสปเถระ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า ท่านมีความโดดเด่นในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านความเป็นผู้มักน้อยสันโดษ เป็นแบบอย่างและก่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้ต้องการ มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย

2. ด้านความเป็นผู้คงแก่เรียน แม้บวชเมื่ออายุมาก ท่านก็ไม่ทอดธุระในพระศาสนา มุ่งปฏิบัติจนเกิดความบริบูรณ์ในไตรสิกขา บรรลุถึงจุดหมายคือพระอรหัตผล เป็นผู้แตกฉานในองค์ธรรม อบรมสั่งสอนภิกษุทั้งหลายทั้งทางตรงและทางอ้อม จนเป็นที่เคารพของหมู่ภิกษุ

3. ด้านความเป็นผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ เป็นแบบอย่างของผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจนเป็นที่เคารพยำเกรงของเพื่อนภิกษุ ถือเป็นการสั่งสอนด้วยการปฏิบัติ มีผลมากกว่าการพูดอบรมสั่งสอน

4. ด้านเป็นมหาสังฆปาโมกข์ ท่านเป็นประธานทำปฐมสังคายนาพระธรรมวินัย อันเป็นการรักษาหลักการและหลักปฏิบัติที่ถูกต้องไว้ เป็นต้นแบบของพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทสืบมาจนถึงปัจจุบัน

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (2537 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระอานนท์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า ในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ท่านมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ในฐานะเป็นพุทธอนุชา เป็นพุทธอุปัฏฐาก กับภิกษุสงฆ์ในฐานะเป็นเพื่อสหธรรมิก เป็นที่ปรึกษาและเป็นผู้ประสานหมู่สงฆ์ให้เกิดความสามัคคี กับภิกษุณีสงฆ์ในฐานะเป็นผู้สนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ให้โอวาทแก่อุบาสกอุบาสิกาในหน้าที่ปฏิบัติและที่ปรึกษา กับบุคคลนอกศาสนาในการช่วยตอบปัญหาข้อข้องใจ

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีบทบาทในลักษณะการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา สนทนาธรรม ตอบปัญหาข้อข้องใจและแสดงธรรม โดยวิธีการบรรยาย การอธิบายขยายความ เปรียบเทียบและถามตอบ เป็นต้น นับเป็นตัวอย่างของการประกอบศาสนกิจ ดำเนินชีวิตและเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี

ด้านการรักษาพระสังฆธรรมให้คงอยู่ ท่านเป็นผู้ได้ศึกษาและทรงจำพระสังฆธรรมไว้มาก ในปฐมสังคายนา ท่านจึงได้รับเลือกเป็นผู้วิสันหาพระธรรม ซึ่งกลายมาเป็นพระสูตรและพระอภิธรรมในปัจจุบัน

ด้านการสร้างศาสนทายาท ท่านได้รับศิษย์ที่มีบทบาทในพระพุทธศาสนาหลายท่าน เช่น พระสัพพกามี พระสพพะ พระเววตะ พระชุษชโสภิตะ พระสาณวาสีสัมภุตะ และพระยสกาภินตบุตร เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นพหูสูต มีบทบาทสำคัญในการทำทุติยสังคายนา

พระมหาสนธิ์ สนฺติกโร (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระมหากัจจายนเถระ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า พระมหากัจจายนเถระเกินในตระกูลพราหมณ์ปุโรหิต ออกบวชพร้อม

บริวาร 7 คน ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าและเจริญวิปัสสนาตามกระแสธรรมจนบรรลุอรหัตผลพร้อมด้วย ปฏิสัมภิกา เป็นผู้ที่มีผิวพรรณงดงาม ส้ารวมอินทรีย์ ยกย่องการฟังธรรม ชอบความสงบ อยู่คนเดียว

ด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ท่านมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้ทำหน้าที่แทนพระพุทธเจ้าในการประกาศพระศาสนา เป็นผู้กราบทูลผ่อนผันสิกขาบท กับภิกษุสงฆ์ในฐานะพระอุปัชฌาย์ เป็นผู้อธิบาย แสดงธรรม และให้โอวาท กับอุบาสกอุบาสิกาในฐานะเป็นผู้อธิบายเนื้อความแห่งพุทธภาษิต แสดงธรรม เป็นที่ปรึกษาและอนุเคราะห์ กับบุคคลนอกพระพุทธศาสนา ในฐานะผู้แก้ปัญหาข้อสงสัย สนทนาธรรมและปราบปรามปวาท

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยวิธีการสอน 4 อย่าง คือ สันทัสสนา สมาทปนา สมุดเตชนา และสัมปหังสนา และมีรูปแบบการสอน 4 แบบ คือ สากัจฉาหรือสนทนาธรรม บรรยาย ตอบปัญหา และการวางกฎระเบียบ โดยอธิบายพุทธพจน์ได้อย่างลึกซึ้งเหมือนพระพุทธเจ้า แสดงเอง มีผู้มานับถือเลื่อมใสจำนวนมาก และท่านยังได้ประพันธ์คัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์ จุฬนirutติ มหานirutติ เนตติ เปฏโกปเทส และวันณนิตติ

นฤมล เรียงสารวิน. (2533 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ลักษณะของพระสงฆ์ไทยที่ฟังประสงค์ในปัจจุบัน ศึกษากรณีกรุงเทพมหานครและชัยภูมิ พบว่า ประชากรกลุ่มตัวอย่างในกรุงเทพมหานคร ต้องการลักษณะของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีศีลธรรมและสม่าเสมอ ต้องการให้พระภิกษุมีความรู้ทางโลก และทางธรรมเพิ่มขึ้น เพื่อสามารถปรับตนเองให้เข้ากับสภาพสังคมในปัจจุบัน ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วได้ โดยไม่มีปัญหา ทำให้การเทศนาสั่งสอน เผยแผ่ธรรมะมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และทันต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระสงฆ์มากขึ้น

ประชากรกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดชัยภูมิต้องการพระสงฆ์ที่เป็นนักปฏิบัติ เคร่งครัดในวินัยสงฆ์ สงบ ส้ารวม มีศีลมีธรรม ปฏิบัติตามประเพณีของสงฆ์ในสมัยพุทธกาล คือ ปฏิบัติวิปัสสนาให้มาก ถือปฏิบัติเคร่งครัดอย่างพระอรหันต์และนำเอาหลักการปฏิบัติวิปัสสนามาอบรมสั่งสอนประชาชน ให้ได้รับความสงบสุขเป็นที่พึงพอใจของเขาได้

พระพิรุณ วุฑฒิมุขโม (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา พบว่า บุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา หมายถึง บุคลิกลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลผู้แสดงพฤติกรรมเป็นพุทธหรือสุจริต ตามแรงจูงใจหรือแรงผลักดันภายในจิต มี 2 อย่าง คือ บุคลิกภาพภายในและบุคลิกภาพภายนอก บุคคลผู้ที่ได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักพระพุทธศาสนาจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเกิดเป็นผล 3 ทาง ดังนี้

1. ด้านศีล คือ พฤติกรรมที่เป็นกายทุจริตและวจีทุจริต ปรับเปลี่ยนเป็นกายสุจริตและวจีสุจริต
2. ด้านสมาธิ คือ พฤติกรรมที่เป็นมโนทุจริต ปรับเปลี่ยนเป็นมโนสุจริต มีจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรมที่มากกระทบ
3. ด้านปัญญา คือ โลกีย์ปัญญา ปรับเปลี่ยนเป็นโลกุตระปัญญาที่สามารถกำจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง และทำให้บรรลุถึงจุดหมายในพระพุทธศาสนาคือพระนิพพานได้

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) พบว่า พระโพธิญาณเถระได้ใช้หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับฝึกอบรมบุคลากรทั้งฝ่ายบรรพชิต คฤหัสถ์ และการฝึกอบรมผู้นำ

ในส่วนบรรพชิต ท่านใช้หลักไตรสิกขา มุ่งให้พระภิกษุสามเณรรักษาพระวินัยโดยเคร่งครัด ฝึกฝนสมาธิ และให้มีความคิดถูกต้อง โดยการออกกฎระเบียบและฝึกอานาปานสติ หลักชุตงควัตร เน้นให้ปฏิบัติด้วยศรัทธา สนับสนุนหลักไตรสิกขา โดยการฉันในบาตร ฉันหนเดียว และอยู่เสนาสนะที่เขาจัดให้ และหลักวัตร 14 มุ่งให้ปฏิบัติตนถูกต้อง และเหมาะสมต่อบุคคล สถานที่ ตามกาลเทศะ ด้วยการปฏิบัติจริง คอยพรั่ำสอนแนะนำ ออกเป็นกฎระเบียบ เช่น มารยาทในการบิณฑบาต การฉัน การรักษาเสนาสนะ การใช้บริหารและการอุปัฏฐากครูบาอาจารย์

ในส่วนคฤหัสถ์ ท่านใช้หลักบุญกิริยาวัตถุ 10 เน้นการให้ด้วยปัญญา เสียสละกิเลส ฟังธรรมด้วยความเคารพ และทำความเห็นให้ถูกต้อง โดยวิธีแสดงธรรมในวันธรรมสวนะและวันสำคัญ ขรวาสธรรม 4 เน้นการรักษาศีลเว้นอบายมุข โดยการแสดงธรรม แนะนำให้ข้อคิดและอนุพัพพิภภา เน้นการรักษาศีลที่ถูกต้อง เห็นโทษของกิเลส ปฏิบัติสมาธิ และเจริญวิปัสสนา โดยการฝึกอบรม

ในส่วนผู้นำสาขา ท่านใช้หลักการวะ 6 และกัลยาณมิตตธรรม 7 เป็นหลักในการอบรม โดยวิธีการแนะนำ การให้โอกาสฝึกฝนปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ จนมีความมั่นคง

พระมหานิมิตร สิขรสุนฺโด (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระศรีศีลปิสุนทรวาทิ (ศีลปี่ สิขฺขาสโร) พบว่า พระศรีศีลปิสุนทรวาทิประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพราะมีปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ มีเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีอุดมการณ์ และมีบุคลิกภาพ เป็นเครื่องสนับสนุนให้ประสบความสำเร็จและไม่ใช่เฉพาะพระศรีศีลปิสุนทรวาทิเท่านั้น ผู้ใดก็ตามหากมีปัจจัยเหล่านี้บริบูรณ์แล้ว ย่อมจะประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างแน่นอน

สุจิต แสงวิโรจนพัฒน์ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง ศาสนาและเทคโนโลยีสารสนเทศ การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนและทัศนคติการนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ในการศึกษาและเผยแผ่หลักคำสอนของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาและนักบวชในคริสต์ศาสนา ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พบว่า การศึกษาหลักกรรมในพระพุทธศาสนาเป็นการฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือความหลุดพ้น ตามหลักไตรสิกขา หลักการและวิธีการสำหรับผู้เผยแผ่ธรรมะ ยึดหลักโอวาทปาติโมกข์เป็นหลัก พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนายอมรับและสนับสนุนการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยในการศึกษาหลักคำสอนและการเผยแผ่ศาสนา และไม่ขัดต่อพุทธบัญญัติ เพราะเป็นการประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัย ใช้งานเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การศึกษาและการเผยแผ่ศาสนา

6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

สำหรับงานวิจัยต่างประเทศที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจโดยตรงนั้น ยังไม่มีผู้ทำการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้ศึกษางานวิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของนักศึกษาฝึกงาน ของสถาบันต่าง ๆ ดังนี้

เฮิร์ต (Hued. 1978 : 1491-A) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาความคิดเห็นของหัวหน้าสถาบัน การศึกษาต่าง ๆ ที่มีต่อโครงการฝึกสอนของมหาวิทยาลัยเท็กซัส โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 3 กลุ่ม คือ 1. ผู้อำนวยการวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย 2. ผู้บริหารโรงเรียนชุมชนที่ได้รับการส่งเสริม และ 3. ครูใหญ่ โรงเรียนชนบทที่อยู่ในโครงการฝึกสอนของมหาวิทยาลัยเท็กซัส โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความสำคัญ ตามลำดับก่อน – หลัง ที่เกี่ยวกับการฝึกสอน จากการศึกษาพบว่า หัวหน้าสถานศึกษาเหล่านั้นได้แสดง ความคิดเห็นถึงความสำคัญตามลำดับ ดังนี้

1. ความสามารถในการสอนและควมมีมนุษยสัมพันธ์ของนักศึกษาฝึกสอน
2. อาจารย์ที่เลี้ยงเต็มใจและยอมรับความสามารถของนักศึกษาฝึกสอน
3. อาจารย์นิเทศก์มีความรู้ความสามารถในการนิเทศและมีประสบการณ์ในการเป็นผู้นำ

ในโรงเรียน

สไปรวี (นิรมล แจ่มจำรัส. 2545 : 51 ; อ้างอิงจาก Sprivey. 1973) ได้ศึกษาการทำนายผลสำเร็จ ที่นักศึกษาฝึกสอนได้รับจากโครงการฝึกสอน ระหว่างปี ค.ศ. 1900 – ค.ศ. 1971 พบว่า นักศึกษาฝึกสอน ไม่ได้ประสบผลสำเร็จในทุกด้าน แต่การฝึกสอน ทำให้นักศึกษาลดลง และสามารถปรับปรุงบุคลิกภาพ ดีขึ้น สามารถควบคุมอารมณ์ จิตใจ และเป็นคนรู้จักสังเกต องค์ประกอบที่มีผลต่อความสำเร็จของนักศึกษา ฝึกสอน คือ การมีโอกาสเลือกสถานที่ฝึกสอน อาจารย์ที่เลี้ยง ระยะเวลาของการฝึกสอน สภาพทางอารมณ์ ขณะฝึกสอน บรรยากาศภายในโรงเรียน ความสัมพันธ์อันดีระหว่างนักศึกษาฝึกสอนกับนักเรียนในห้อง

โอลสัน (Olson. 1977 : 2717-A) ได้ศึกษาความคิดเห็นของหัวหน้านักศึกษาที่มีต่อการฝึกสอน ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษาฝึกสอนจะเคร่งครัดในระเบียบวินัยและคุณลักษณะด้านต่าง ๆ นักศึกษาปี สุดท้ายและก่อนปีสุดท้าย มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันในเรื่องคุณลักษณะด้านต่าง ๆ แต่มีความคิดเห็น แตกต่างกันในเรื่องคุณลักษณะประจำตัว ความสามารถในการพัฒนาการเรียน ความสัมพันธ์กับวิชาชีพ ระเบียบวินัย บทบาทและความรับผิดชอบของครู และได้แสดงความเห็นว่า นักศึกษาฝึกสอนต้องการที่จะ ได้รับการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองให้มากขึ้น มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่น ๆ มีเทคนิคในการทำงาน ร่วมกับเด็ก และมีเทคนิคในการประเมินผลงาน

แพนเนล (Pannell. 1985 : 1254 - A) ได้ประเมินผลกระทบของการจัดการฝึกประสบการณ์วิชาชีพ ของมหาวิทยาลัยเท็กซัส โดยประเมินเกี่ยวกับ 1. ทศนคติของบุคคลต่าง ๆ คือ อาจารย์นิเทศก์ ผู้บริหาร ผู้ปกครองและนักศึกษาฝึกงาน 2. เวลาที่ใช้ในการฝึกประสบการณ์วิชาชีพ และ 3. งบประมาณดำเนินการ จากการศึกษาพบว่า การฝึกประสบการณ์วิชาชีพของนักศึกษามีส่วนทำให้นักศึกษามีความรู้ความสามารถ เพิ่มขึ้น การได้รับการช่วยเหลือจากบุคลากรในสถานฝึกประสบการณ์ทำให้การฝึกประสบการณ์ได้ผลดี

ยิ่งขึ้น เวลาที่ใช้ในการฝึกงานไม่ควรน้อยเกินไป และงบประมาณในการดำเนินงานมีผลต่อประสิทธิภาพของการฝึกประสบการณ์

แอปเพล (อรรถพล สังขาสี. 2544 : 35 ; อ้างอิงจาก Apple. 1967) ได้ศึกษาโครงการฝึกหัดครูมัธยมศึกษาของมหาวิทยาลัยนอร์ทปาร์ค เพื่อศึกษาทัศนคติของผู้บังคับบัญชาที่มีต่อครูระดับมัธยมศึกษาที่สำเร็จการศึกษา และประเมินตนเองของผู้สำเร็จการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า โครงการจัดการศึกษาวิชาสามัญมีความเหมาะสม ผู้สำเร็จการศึกษามีศรัทธาในการสอน แต่มีข้อบกพร่องบ้างในด้านวิธีการสอน ซึ่งมหาวิทยาลัยควรเพิ่มหลักสูตรวิธีการสอนเฉพาะทางให้มากขึ้นและเตรียมการฝึกสอนให้ดีขึ้น ปรับปรุงนิสัยการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมของผู้สำเร็จการศึกษาแต่ละคนให้มากขึ้นกว่าเดิมด้วย

วิสเวสวาเรน วันส์และ ชมิดท์ (เบญจวรรณ ทิมสุวรรณ. 2546 : 44 ; อ้างอิงจาก Viswesvaran, Ones & Schmidt. 1996) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเครื่องมือประเมินผลการปฏิบัติงาน พบว่า คุณลักษณะที่ควรนำมาใช้ในการประเมินผลการปฏิบัติงานมี 10 คุณลักษณะ ดังนี้

1. ภาวะการปฏิบัติงานทั้งหมด (Overall of job performance)
2. ภาระงานหรือผลงานที่ได้ (Job performance or productivity)
3. คุณภาพของงาน (Quality)
4. ภาวะผู้นำ (Leadership)
5. สมรรถภาพในการติดต่อสื่อสาร (Communication competent)
6. สมรรถภาพในการบริหาร (Administrative competent)
7. ความพยายาม (Effort)
8. สมรรถภาพในการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Interpersonal of authority)
9. ความรู้เกี่ยวกับงาน (Job knowledge)
10. การยอมรับในอำนาจการบังคับบัญชา (Acceptance of authority)

ปีเตอร์ เจมส์ จอห์นสัน (ยาวลักษณ์ คงคาสุวรรณ. 2526 : 49 ; อ้างอิงจาก Peter James Johnson. 1972) ได้ศึกษาบุคลิกลักษณะของนักศึกษาฝึกสอนที่ไม่ประสบผลสำเร็จในการฝึกสอน เพื่อศึกษาสาเหตุที่ทำให้นักศึกษาขาดประสิทธิภาพในการฝึกสอน องค์ประกอบทางบุคลิกภาพที่เป็นข้อจำกัดในการปฏิบัติงานและหาเกณฑ์ที่จะใช้วัดศักยภาพของนักศึกษาฝึกสอนที่ไม่ประสบผลสำเร็จ ผลการศึกษาพบว่า การเตรียมครูประกอบด้วยกระบวนการที่สำคัญ 2 ประการ คือ พื้นฐานทางวิธีการสอนที่ดี และการจัดประสบการณ์ทางการสอน การคัดเลือกบุคคลเข้ามาเรียนในสถาบันฝึกหัดครูเป็นสิ่งสำคัญ การคัดเลือกบุคคลให้ได้ทำงานได้ผลสำเร็จควรประกอบด้วยเกณฑ์ ดังนี้ คือ ความสามารถในการอ่าน การเขียน สุขภาพทางกายและทางจิต ความมั่นคงทางอารมณ์ ความสามารถและความสำเร็จทางวิชาการ และยิ่งพบอีกว่า นักศึกษาฝึกสอนที่ไม่ประสบผลสำเร็จนั้น เป็นผู้ที่มีข้อบกพร่องทางด้านการติดต่อสื่อสาร ด้านการวางแผน และด้านมนุษยสัมพันธ์กับบุคคลทั่วไป

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด สรุปได้ว่า พระสงฆ์ผู้ที่จะทำหน้าที่ประกาศพระศาสนา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 ประการ คือ 1. ด้านความรู้ความสามารถ ซึ่งเป็นคุณลักษณะด้านปัญญา จะต้องมีความรู้พื้นฐานทั่วไปทั้งเกี่ยวกับสังคมที่จะเข้าไปทำงานและบุคคลที่จะเข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้อง ตลอดจนสภาพปัญหาและความต้องการ มีความรู้ในหลักพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง กว้างขวาง และสามารถประยุกต์หลักธรรมเหล่านั้นในการทำงาน แก้ปัญหาของคน สามารถสื่อสารทำความเข้าใจและให้คำปรึกษาแนะนำ เลือกสรรหลักปฏิบัติให้แก่ผู้ขอคำแนะนำได้ อย่างเหมาะสม ถูกต้อง ทันการณ์ พร้อมทั้งสามารถบริหารจัดการหมู่คณะให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน 2. ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน เป็นคุณลักษณะที่เกิดจากการฝึกฝนจนชำนาญ จะต้องมีทักษะในการใช้วัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีต่างๆ ในการทำงานได้อย่างเหมาะสม คุ่มค่า เกิดประโยชน์สูงสุด มีทักษะในการเผยแพร่ด้วยการบรรยาย อธิบาย ขยายความ เปรียบเทียบและตอบคำถามข้อข้องใจในหลักธรรม แก้ข้อปรับปวาทที่จ้วงจาบพระธรรมวินัย สร้างความเข้าใจอันถูกต้องให้แก่สังคม 3. ด้านความประพฤติ เป็นคุณลักษณะด้านจริยวัตร จะต้องมีความเคร่งครัดในหลักวินัยสงฆ์ สรรวมอินทรีย์ สงัดสันโดษ เป็นแบบอย่างของผู้ประพฤติดี มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ประสานสามัคคีในหมู่คณะ ตลอดจนการประพฤติวางตัวในการสัมพันธ์กับบุคคลในระดับต่าง ๆ อย่างเหมาะสม และ 4. ด้านบุคลิกภาพ เป็นคุณลักษณะด้านจิตใจ ที่ได้รับการฝึกฝนจนมีคุณภาพ คือประกอบด้วยคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความมีเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น มีสมรรถภาพ คือความเข้มแข็งมั่นคง กล้าหาญอดทน รับผิดชอบ เป็นต้น และมีสุขภาพ คือความเบิกบานผ่องใส เป็นสุขปราศจากกิเลสเครื่องมัวหมอง เป็นต้น คุณลักษณะทั้ง 4 ประการนี้ พระนิสิตผู้จะออกปฏิบัติศาสนกิจ จะต้องพัฒนาให้เกิดมีขึ้นในตน อย่างน้อยเพื่อให้การทำหน้าที่ศาสนทายาทสนองงานพระศาสนาในช่วงระยะเวลาหนึ่งปี ที่ออกปฏิบัติงาน ประสบผลตามความมุ่งหมายของมหาวิทยาลัย

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Study) เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปี พ.ศ. 2547 ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. การกำหนดประชากร และการเลือกกลุ่มตัวอย่าง
2. การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การจัดกระทำข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล
6. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปี พ.ศ. 2547 จำนวน 2,603 รูป จำแนกเป็นพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน จำนวน 1,034 รูป และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จำนวน 1,569 รูป

1.2 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปี พ.ศ. 2547 โดยการสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) ตามเขตการปกครองคณะสงฆ์ มีขั้นตอนดังนี้ คือ กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้สูตรของยามานะ (Yamane, 1967 : 886) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 607 รูป จำแนกเป็นพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน จำนวน 288 รูป และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จำนวน 319 รูป จากนั้นใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) เลือกกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ทั้ง 4 เขต ดังแสดงในตาราง 7

ตาราง 7 จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

เขตการปกครอง คณะสงฆ์	พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน		พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	
	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง
หนกลาง	177	49	298	60
หนเหนือ	286	80	477	97
หนตะวันออก	527	147	722	147
หนใต้	44	12	72	15
รวม	1,034	288	1,569	319

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเอง โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยข้อคำถามจำนวน 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อคำถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งจำแนกเป็นพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

ตอนที่ 2 ข้อคำถามเกี่ยวกับคุณลักษณะพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจใน 4 ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ จำนวน 10 ข้อ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน จำนวน 10 ข้อ ด้านความประพฤติ จำนวน 10 ข้อ และด้านบุคลิกภาพ จำนวน 15 ข้อ ทุกข้อมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) กำหนดน้ำหนักคะแนนเป็น 5 ระดับ

ตอนที่ 3 ข้อคำถามชนิดปลายเปิด (Open form) เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ในแต่ละด้านอย่างอิสระ

2. การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยได้สร้างและหาคุณภาพเครื่องมือตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร ตำรา วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ใน 4 ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ เพื่อนำมาเป็นแนวทางกำหนดกรอบและขอบเขตเนื้อหาในการสร้างแบบสอบถาม

2. ศึกษาวิธีการสร้างแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Five-Rating Scale) ตามวิธีของไลเคิร์ต (Likert) จากหลักการสร้างและวิเคราะห์เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยของ ล้วน สายยศ และ อังคณา

สายยศ (2538 : 215-217) และวิญญา วิชาสารณ์ (2540 : 109-116) เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

3. สร้างข้อคำถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ให้ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจใน 4 ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ จำนวน 20 ข้อ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน จำนวน 16 ข้อ ด้านความประพฤติ จำนวน 18 ข้อ และด้านบุคลิกภาพ จำนวน 27 ข้อ รวม 81 ข้อ และนำเสนอคณะกรรมการที่ปรึกษาปริญญาโท เพื่อปรับปรุงแก้ไข

4. นำข้อคำถามที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขจากคณะกรรมการที่ปรึกษาปริญญาโทแล้ว เสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน (ภาคผนวก ก.) เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และพิจารณาความสอดคล้องของข้อคำถามกับคุณลักษณะที่ใช้ในการศึกษา และนำผลมาวิเคราะห์ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency : IOC) ตามสูตรของโรวินเนลลีและแฮมเบลตัน จากนั้นคัดเลือกข้อคำถามที่มีค่าดัชนีความสอดคล้องมากกว่า 0.75 ซึ่งถือว่ามีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา เพื่อใช้เป็นแบบสอบถาม (ล้วน สายยศ และ อังคณา สายยศ. 2539 : 248 - 249 ; อ้างอิงจาก Rovineli & Hamblelton. 1977)

การวิเคราะห์ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ ดังนี้

ค่า IOC	ความหมาย
มากกว่า 0.75	ข้อคำถามมีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา
น้อยกว่า 0.75	ข้อคำถามไม่มีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา

5. นำเสนอแบบสอบถามที่สร้างจากข้อคำถามที่ผ่านเกณฑ์และปรับแก้ภาษาตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเสร็จแล้ว ต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาปริญญาโท เพื่อตรวจสอบความสมบูรณ์

6. นำแบบสอบถามที่แก้ไขปรับปรุงเสร็จสมบูรณ์แล้ว ไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มพระสังฆาธิการผู้แทนท้องถิ่น จำนวน 25 รูป และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จำนวน 25 รูป รวมจำนวน 50 รูป เพื่อหาค่าอำนาจจำแนก (Discrimination Power) ของแบบสอบถามเป็นรายข้อ โดยใช้เทคนิคการหาค่าร้อยละ 25 ของกลุ่มสูงและกลุ่มต่ำ แล้วใช้การทดสอบที่ วิเคราะห์ค่าอำนาจจำแนก เลือกข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนกตั้งแต่ 1.71 ขึ้นไปไว้ใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัย ได้ข้อคำถามรวมทั้งสิ้น 65 ข้อ (ภาคผนวก ข.)

7. หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามทั้งฉบับ โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ของครอนบาค (Cronbach. 1980 : 160) ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ .978

8. เมื่อตรวจสอบคุณภาพของแบบสอบถามเรียบร้อยแล้ว นำเสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาปริญญาโท เพื่อพิจารณาปรับปรุงก่อนนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

เกณฑ์การให้คะแนนและการแปลความหมายเครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การให้คะแนนน้ำหนักตัวเลือกตั้งแต่ 1 ถึง 5 และการแปลความหมายของค่าคะแนนเฉลี่ย ซึ่งมีความหมาย ดังนี้

เกณฑ์การให้คะแนน

ดีมาก	มีค่าคะแนน	5 คะแนน
ดี	มีค่าคะแนน	4 คะแนน
พอใช้	มีค่าคะแนน	3 คะแนน
ต้องปรับปรุง	มีค่าคะแนน	2 คะแนน
ต้องปรับปรุงอย่างมาก	มีค่าคะแนน	1 คะแนน

เกณฑ์การแปลความหมายค่าคะแนนเฉลี่ย

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.00 - 1.80 หมายความว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในระดับต้องปรับปรุงอย่างมาก

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.81 - 2.60 หมายความว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในระดับต้องปรับปรุง

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 2.61 - 3.40 หมายความว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในระดับพอใช้

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 3.41 - 4.20 หมายความว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในระดับดี

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง 4.21 - 5.00 หมายความว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในระดับดีมาก

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยดำเนินงานตามขั้นตอน ดังนี้

1. ขออนุญาตแนะนำตัวผู้วิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อนำไปขออนุญาตอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อดำเนินข้อมูลสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ประจำปี พ.ศ. 2547 และให้พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เป็นกลุ่มตัวอย่าง ในการตอบแบบสอบถาม

2. ติดต่อขอความร่วมมือจากพระสังฆาธิการผู้แทนเขตกิจงานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยส่งแบบสอบถาม พร้อมหนังสือแนะนำตัวจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ไปให้กลุ่มตัวอย่าง ทางไปรษณีย์ จำนวน 607 ฉบับ ได้รับกลับคืนมาที่มีความสมบูรณ์จำนวนทั้งสิ้น 578 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 95.22

4. การจัดการกระทำข้อมูล

1. ตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่ได้รับคืนทั้งหมด แล้วเลือกแบบสอบถาม ที่กลุ่มตัวอย่างได้ตอบครบถ้วนสมบูรณ์
2. นำแบบสอบถามที่สมบูรณ์ทั้งหมดมาตรวจให้คะแนนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และนำไปวิเคราะห์ค่าสถิติ
3. การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดใช้วิธีการทางสถิติ โดยใช้เครื่องคอมพิวเตอร์
4. นำแบบสอบถามส่วนที่เป็นปลายเปิด เสนอข้อมูลเชิงบรรยาย เพื่อใช้ประกอบการอภิปรายผลการวิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการ ดังนี้

1. แจกแจงความถี่ และหาค่าร้อยละข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม
2. ศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้านตามความมุ่งหมายข้อ 1 และข้อ 2 ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์โดยการหาค่าคะแนนเฉลี่ย (Arithmetic Mean) (Ferguson. 1981 : 49) และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (Ferguson. 1981 : 68)
3. ศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้าน โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ ตามความมุ่งหมายข้อ 3 โดยใช้การทดสอบที (t-test) (Ferguson. 1981 : 178)
4. เปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามความมุ่งหมายข้อ 4 โดยใช้การทดสอบที (t-test)
5. นำแบบสอบถามที่เป็นคำถามปลายเปิดมาตรวจจัดกลุ่มของคำตอบและแจกแจงความถี่ตามจำนวนของคำตอบ นำไปวิเคราะห์ และเสนอข้อมูลเชิงบรรยาย เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการอภิปรายผลการวิจัย

6. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

1. สถิติพื้นฐาน

1.1 ค่าร้อยละ (Percentage)

1.2 ค่าคะแนนเฉลี่ย (Arithmetic Mean)

1.3 ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2. สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพของแบบสอบถาม

2.1 ค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถามเป็นรายข้อ โดยใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) และวิเคราะห์ค่าอำนาจจำแนก (Discrimination Power) ของแบบสอบถาม โดยการหาค่าร้อยละ 25 ของกลุ่มสูง และกลุ่มต่ำ แล้วใช้การทดสอบที (t-test) (Edwards. 1957 : 152-154) วิเคราะห์ค่าอำนาจจำแนก

2.2 ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach. 1980 : 160)

3. สถิติที่ใช้ในการทดสอบสมมติฐาน

การทดสอบความแตกต่างของค่าคะแนนเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างกับเกณฑ์ ใช้การทดสอบที (t-test) และการทดสอบความแตกต่างของค่าคะแนนเฉลี่ยของระหว่างกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม ใช้การทดสอบที (t-test) (Ferguson. 1981 : 178)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาและเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติหน้าที่ และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อความเข้าใจที่ตรงกัน ผู้วิจัยได้กำหนดสัญลักษณ์และอักษรย่อต่างๆ ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

n	แทน	จำนวนคนในกลุ่มตัวอย่าง
\bar{X}	แทน	ค่าคะแนนเฉลี่ย (Mean)
S.D.	แทน	ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคะแนน (Standard Deviation)
t	แทน	ค่าสถิติที่ใช้พิจารณาใน t - distribution
p	แทน	ค่าความน่าจะเป็นที่ค่าสถิติที่ใช้ทดสอบจะตกอยู่ในช่วงปฏิเสธสมมติฐาน

การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยการแจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ

ตอนที่ 2 ศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติหน้าที่ และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยการหาค่าเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตอนที่ 3 เปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติหน้าที่ และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจกับเกณฑ์ โดยการทดสอบที (t-test)

ตอนที่ 4 การเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติหน้าที่ และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยการทดสอบที (t-test)

ตอนที่ 5 การแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จากแบบสอบถามปลายเปิด โดยหาค่าความถี่และค่าร้อยละ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยการแจกแจงความถี่และค่าร้อยละ ดังแสดงในตาราง 8

ตาราง 8 จำนวนและค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามตัวแปรที่ศึกษา

สถานภาพ	จำนวนที่ส่งแบบสอบถาม	จำนวนที่ได้รับแบบสอบถามคืน	ร้อยละ
พระสังฆาธิการผู้เฒ่าแก่	288	273	44.97
พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	319	305	50.25
รวม	607	578	95.22

จากตาราง 8 ผลการวิเคราะห์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 607 รูป ได้รับแบบสอบถามคืนที่มีความสมบูรณ์ 578 รูป คิดเป็นร้อยละ 95.22 โดยจำแนกเป็นพระสังฆาธิการผู้เฒ่าแก่ จำนวน 273 รูป คิดเป็นร้อยละ 44.97 และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จำนวน 305 รูป คิดเป็นร้อยละ 50.25

ตอนที่ 2 ศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้าน โดยการหาค่าคะแนนเฉลี่ย และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน ดังแสดงในตาราง 9-13

ตาราง 9 ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้าน

คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	พระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน (n = 273)			พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ (n = 305)		
	\bar{X}	S.D	แปลผล	\bar{X}	S.D	แปลผล
ด้านความรู้ความสามารถ	4.02	.50	ดี	3.89	.47	ดี
ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน	3.94	.56	ดี	3.81	.54	ดี
ด้านความประพฤติ	4.22	.51	ดีมาก	4.18	.47	ดี
ด้านบุคลิกภาพ	4.27	.49	ดีมาก	4.29	.41	ดีมาก
รวม	4.11	.46	ดี	4.04	.41	ดี

จากตาราง 9 แสดงว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน โดยรวมมีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี ($\bar{X} = 4.11$, S.D.= 0.46) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่าคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ และด้านทักษะในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับดี ($\bar{X} = 4.02$, S.D.= 0.50 และ $\bar{X} = 3.94$, S.D.= 0.56) ตามลำดับ ส่วนคุณลักษณะด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ อยู่ในระดับดีมาก ($\bar{X} = 4.22$, S.D.= 0.51 และ $\bar{X} = 4.27$, S.D.= 0.49)

ส่วนคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจโดยรวม มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี ($\bar{X} = 4.04$, S.D.= 0.41) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติ และด้านความประพฤติ อยู่ในระดับดี ($\bar{X} = 3.89$, S.D.= 0.47, $\bar{X} = 3.81$, S.D.= 0.54 และ $\bar{X} = 4.18$, S.D.= 0.47) ตามลำดับ ส่วนด้านบุคลิกภาพ อยู่ในระดับดีมาก ($\bar{X} = 4.29$, S.D.= 0.41)

ตาราง 10 ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ เป็นรายข้อ

คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ	พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน (n = 273)			พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ (n = 305)		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล	\bar{X}	S.D.	แปลผล
1. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักวิชาการทั่วไป	4.02	.67	ดี	3.81	.59	ดี
2. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และหลักธรรม	4.25	.67	ดีมาก	4.13	.60	ดี
3. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการเผยแผ่ พระศาสนา	4.11	.75	ดี	3.89	.72	ดี
4. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายคณะสงฆ์ และระเบียบปฏิบัติ	3.81	.79	ดี	3.59	.78	ดี
5. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายและ แนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์	3.77	.78	ดี	3.50	.79	ดี
6. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนกิจที่ รับผิดชอบ	4.25	.67	ดีมาก	4.14	.65	ดี
7. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติ ศาสนกิจ	4.34	.67	ดีมาก	4.28	.57	ดีมาก
8. มีความรู้รอบตัวเกี่ยวกับชุมชนและสังคมที่อยู่ ร่วมและคอยติดตามความเปลี่ยนแปลงของ สังคมอยู่เสมอ	4.06	.73	ดี	4.05	.76	ดี
9. มีความสามารถในการแสวงหาความรู้ที่ทันสมัย และประยุกต์ใช้กับเทคโนโลยีใหม่ๆ	4.08	.77	ดี	3.88	.81	ดี
10. มีความสามารถในการวิเคราะห์และการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้	3.89	.78	ดี	3.85	.72	ดี
11. มีความสามารถในการวางแผนการทำงาน อย่างเป็นระบบก่อนลงมือปฏิบัติ	3.95	.79	ดี	3.80	.72	ดี
12. มีความสามารถในการบริหารจัดการและ ทำงานเป็นทีม	3.93	.73	ดี	3.86	.72	ดี
13. มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมี หลักการและเหตุผล	4.04	.70	ดี	3.93	.66	ดี

ตาราง 10 (ต่อ)

คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ	พระสังฆาธิการผู้นิเทศงาน (n = 273)			พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ (n = 305)		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล	\bar{X}	S.D.	แปลผล
14. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ พัฒนาวิธีการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น	4.04	.77	ดี	3.94	.69	ดี
15. มีความสามารถในการให้คำปรึกษา แนะนำในการแก้ปัญหาแก่ผู้ร่วมงานและบุคคลทั่วไป	3.99	.75	ดี	3.92	.72	ดี
16. มีความสามารถในการวิเคราะห์และประเมินผลการปฏิบัติงาน	3.80	.75	ดี	3.77	.71	ดี
รวม	4.02	.50	ดี	3.89	.47	ดี

จากตาราง 10 แสดงว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน โดยรวมมีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี ($\bar{X} = 4.02$, S.D.= 0.50) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ส่วนใหญ่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี ยกเว้นข้อ 2 , 6 และ 7 ที่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีมาก

ส่วนคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมมีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี ($\bar{X} = 3.89$, S.D.= 0.47) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี ยกเว้นข้อ 7 ที่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีมาก

ตาราง 11 ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน เป็นรายข้อ

คุณลักษณะด้านทักษะในการปฏิบัติงาน	พระสังฆาธิการผู้นิเทศงาน (n = 273)			พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ (n = 305)		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล	\bar{X}	S.D.	แปลผล
1. มีทักษะและประสบการณ์ในการปฏิบัติศาสนกิจที่รับผิดชอบ	4.12	.80	ดี	3.98	.76	ดี
2. มีทักษะในการเทศนา และบรรยายธรรม	3.92	.83	ดี	3.64	.84	ดี
3. มีทักษะในการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี	3.84	.83	ดี	3.74	.85	ดี
4. มีทักษะในการฝึกอบรมกรรมฐานเจริญสมาธิภาวนา	3.75	.80	ดี	3.61	.81	ดี
5. มีทักษะในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในงานที่รับผิดชอบ	4.14	.70	ดี	4.07	.65	ดี
6. มีทักษะในการปรับการทำงานให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม	4.04	.72	ดี	4.00	.67	ดี
7. มีทักษะในการเลือกใช้อุปกรณ์และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการทำงาน	3.89	.83	ดี	3.80	.78	ดี
8. มีทักษะในการใช้คอมพิวเตอร์ในการทำงาน	3.94	.97	ดี	3.77	.97	ดี
9. มีทักษะในการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์เต็มที่	3.98	.84	ดี	3.98	.78	ดี
10. มีทักษะในการสื่อสารกับบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	3.89	.81	ดี	3.77	.76	ดี
11. มีทักษะในงานประชาสัมพันธ์และแสดงออกในที่ชุมชน	3.85	.83	ดี	3.70	.88	ดี
12. มีทักษะในการประสานงานกับบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	3.94	.77	ดี	3.71	.75	ดี
รวม	3.94	.56	ดี	3.81	.54	ดี

จากตาราง 11 แสดงว่า คุณลักษณะด้านทักษะในการปฏิบัติงานของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศงาน โดยรวม อยู่ในระดับดี ($\bar{X}=3.94$, S.D.= 0.56) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี ทุกข้อ

ส่วนคุณลักษณะด้านทักษะในการปฏิบัติงานของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวม อยู่ในระดับดี ($\bar{X} = 3.81$, S.D.= 0.54) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีทุกข้อ

ตาราง 12 ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศกงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความประพฤติ เป็นรายข้อ

คุณลักษณะด้านความประพฤติ	พระสังฆาธิการผู้แทนเทศกงาน (n = 273)			พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ (n = 305)		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล	\bar{X}	S.D.	แปลผล
1. มีความเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย	4.41	.64	ดีมาก	4.27	.66	ดีมาก
2. เข้าร่วมกิจวัตรของสงฆ์ เช่น ทำวัตรสวดมนต์ เฝ้า-เย็นอย่างสม่ำเสมอ	4.34	.71	ดีมาก	4.37	.77	ดีมาก
3. ปฏิบัติกรรมฐาน เจริญสมาธิภาวนาเป็นประจำ	3.93	.80	ดี	3.78	.82	ดี
4. สำรวมอินทรีย์มีกิริยามารยาทเรียบร้อย	4.17	.76	ดี	4.03	.72	ดี
5. ปฏิบัติตามกฎระเบียบของวัดหรือหน่วยงาน	4.37	.67	ดีมาก	4.31	.64	ดี
6. นุ่งห่มเรียบร้อยเป็นปริมณฑลเหมาะสมกับสมณภาวะ	4.40	.66	ดีมาก	4.40	.64	ดีมาก
7. วางตัวเป็นผู้วางายไม่ถือทิฐิมานะ	4.30	.68	ดีมาก	4.33	.66	ดีมาก
8. ประพฤติตนเป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา	4.17	.66	ดี	4.13	.66	ดี
9. วางตัวเป็นแบบอย่างที่ดีของหมู่คณะและบุคคลทั่วไป	4.17	.68	ดี	4.12	.66	ดี
10. ปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งขึ้น เมื่อได้รับการบอกกล่าว	4.16	.69	ดี	4.19	.65	ดี
11. รู้จักยับยั้งชั่งใจไม่ให้หลงไปในทางที่ผิด	4.14	.69	ดี	4.17	.64	ดี
12. แนะนำตักเตือน คอยให้สติเพื่อนสหธรรมิกที่ประพฤติไม่ดี	4.15	.74	ดี	4.10	.71	ดี
13. มีบุคลิกลักษณะเหมาะสมกับสมณเพศ ควรแก่การเคารพยกย่อง	4.32	.68	ดีมาก	4.19	.68	ดี
14. เข้าใจถึงความพร้อมและความแตกต่างระหว่างบุคคลของเพื่อนร่วมงาน	4.08	.72	ดี	4.17	.67	ดี
รวม	4.22	.51	ดีมาก	4.18	.47	ดี

จากตาราง 12 แสดงว่า คุณลักษณะด้านความประพฤติของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน โดยรวมมีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{X} = 4.22$, S.D.= 0.51) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี ยกเว้นข้อ 1, 2, 5, 6, 7 และ 13 ที่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีมาก

ส่วนคุณลักษณะด้านความประพฤติของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมมีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี ($\bar{X} = 4.18$, S.D.= 0.47) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี ยกเว้นข้อ 1, 2, 6 และ 7 ที่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีมาก

ตาราง 13 ค่าคะแนนเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้รับผิดชอบงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านบุคลิกภาพ เป็นรายชื่อ

คุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ	พระสังฆาธิการผู้รับผิดชอบงาน (n = 273)			พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ (n = 305)		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล	\bar{X}	S.D.	แปลผล
1. มีความซื่อสัตย์สุจริตและซื่อตรงต่องานที่ปฏิบัติ	4.44	.64	ดีมาก	4.52	.55	ดีมาก
2. มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น	4.35	.64	ดีมาก	4.43	.54	ดีมาก
3. มีความสุภาพอ่อนโยนทางกายและวาจา	4.36	.67	ดีมาก	4.30	.67	ดีมาก
4. มีความอ่อนน้อมต่อมตต่อผู้ใหญ่	4.47	.65	ดีมาก	4.48	.62	ดีมาก
5. มีระเบียบวินัยในการทำงาน	4.25	.73	ดีมาก	4.25	.63	ดีมาก
6. มีความตรงต่อเวลาในการทำงาน	4.22	.75	ดีมาก	4.26	.67	ดีมาก
7. ทำงานด้วยความเที่ยงตรง ยึดความถูกต้องเป็นหลัก	4.30	.66	ดีมาก	4.37	.60	ดีมาก
8. มีน้ำใจช่วยเหลือในกิจที่เกิดขึ้นของวัดและเพื่อสหธรรมิก	4.31	.71	ดีมาก	4.38	.63	ดีมาก
9. มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระศาสนา	4.27	.69	ดีมาก	4.22	.74	ดีมาก
10. มีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย	4.36	.64	ดีมาก	4.41	.61	ดีมาก
11. มีความมุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียร และอดทนในการทำงาน	4.30	.68	ดีมาก	4.30	.66	ดีมาก
12. มีความกระตือรือร้น และพัฒนาตนเองในการทำงาน	4.22	.74	ดีมาก	4.17	.70	ดี
13. มีความถูกต้อง ประณีต ละเอียดยรอบครอบในงานที่ปฏิบัติ	4.12	.74	ดี	3.98	.75	ดี
14. กล้าคิด กล้าทำและกล้าเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ อย่างรู้ทัน	4.14	.75	ดี	3.97	.73	ดี
15. สามารถควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมของตนได้ดี	4.13	.75	ดี	4.06	.74	ดี
16. มีความสุขุมรอบคอบและมีสมาธิในการทำงาน	4.13	.67	ดี	4.03	.67	ดี
17. สามารถปรับตัวและมีมนุษยสัมพันธ์กับหมู่คณะและบุคคลทั่วไป	4.26	.69	ดีมาก	4.27	.67	ดีมาก

ตาราง 13 (ต่อ)

คุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ	พระสังฆาธิการผู้นิเทศงาน (n = 273)			พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ (n = 305)		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล	\bar{X}	S.D.	แปลผล
18. มีความพอใจในภาระงานที่รับผิดชอบ	4.16	.75	ดี	4.15	.68	ดี
19. มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง	4.32	.71	ดีมาก	4.31	.71	ดีมาก
20. ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นและให้ความร่วมมือ	4.26	.65	ดีมาก	4.36	.60	ดีมาก
21. พยายามดีขึ้นชมกับความสำเร็จของบุคคลอื่น	4.29	.65	ดีมาก	4.45	.57	ดีมาก
22. มีความกตัญญูทักท้วงต่อผู้มีอุปการะกับตน	4.46	.63	ดีมาก	4.64	.52	ดีมาก
23. ให้เกียรติและยกย่องผู้ร่วมงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง	4.24	.66	ดีมาก	4.49	.56	ดีมาก
รวม	4.27	.49	ดีมาก	4.29	.41	ดีมาก

จากตาราง 13 แสดงว่า คุณลักษณะด้านบุคลิกภาพของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน โดยรวมมีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{X} = 4.27$, S.D.= 0.49) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีมาก ยกเว้นข้อ 13 , 14, 15, 16 และ 18 ที่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี

ส่วนคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะขอพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมมีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{X} = 4.29$, S.D.= 0.41) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ส่วนใหญ่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีมาก ยกเว้นข้อ 12 , 13 , 14, 15, 16 และ 18 ที่มีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี

ตอนที่ 3 การเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจกับเกณฑ์ โดยการทดสอบที (t-test) ดังแสดงในตาราง 14-15

ตาราง 14 การเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานกับเกณฑ์

คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน (n=273)		t	p
	\bar{X}	S.D		
ด้านความรู้ความสามารถ	4.02	.50	33.19	.000
ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน	3.94	.56	27.35	.000
ด้านความประพฤติ	4.22	.51	39.49	.000
ด้านบุคลิกภาพ	4.27	.49	42.43	.000
รวม	4.11	.46	39.57	.000

จากตาราง 14 แสดงว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน โดยรวมและแต่ละด้านสูงกว่าเกณฑ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตาราง 15 การเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ กับเกณฑ์

คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ (n=273)		t	p
	\bar{X}	S.D		
ด้านความรู้ความสามารถ	3.89	.47	32.86	.000
ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน	3.81	.54	26.33	.000
ด้านความประพฤติ	4.18	.47	43.70	.000
ด้านบุคลิกภาพ	4.29	.41	55.04	.000
รวม	4.04	.41	43.62	.000

จากตาราง 15 แสดงว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้านสูงกว่าเกณฑ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตอนที่ 4 การเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยการทดสอบที (t-test) ดังแสดงในตาราง 16

ตาราง 16 การเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน		พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ		t	p
	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D		
ด้านความรู้ความสามารถ	4.02	.50	3.89	.47	3.082	.002
ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน	3.94	.56	3.81	.54	2.719	.007
ด้านความประพฤติ	4.22	.51	4.18	.47	.953	.341
ด้านบุคลิกภาพ	4.27	.49	4.29	.41	-.516	.606
รวม	4.11	.46	4.04	.41	1.843	.066

จากตาราง 16 แสดงว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่าคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ และด้านทักษะในการปฏิบัติงาน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพไม่แตกต่างกัน

ตอนที่ 5 การแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านต่าง ๆ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จากแบบสอบถาม ปลายเปิด

จากแบบสอบถามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ พบว่า พระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ จำนวนรวมทั้งสิ้น 208 ฉบับ ดังแสดงในตาราง 17-20

ตาราง 17 ความถี่และค่าร้อยละของความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจด้านความรู้ความสามารถ

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	ความถี่
<u>ด้านความรู้ความสามารถ</u>	
1. ควรศึกษาพระไตรปิฎกให้มีความแม่นยำในหลักพุทธศาสนา	80
2. ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียมและประเพณีท้องถิ่น	54
3. ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	43
4. ให้คำแนะนำและแก้ข้อขัดถกเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้	31
รวม	208

จากตาราง 17 พบว่า พระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มีความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ตามลำดับ ดังนี้ คือ ควรศึกษาพระไตรปิฎกให้มีความแม่นยำในหลักพุทธศาสนา ($f = 80$) รองลงมา คือ ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียมและประเพณีท้องถิ่น ($f = 54$) ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ($f = 43$) และให้คำแนะนำและแก้ข้อขัดถกเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้ ($f = 31$)

ตาราง 18 ความถี่และค่าร้อยละของความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	ความถี่
ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน	
1. เลือกสรรหลักธรรมในการแก้ปัญหาของบุคคลและสังคมได้สมสมัย	66
2. มีเทคนิคในการจูงใจและทักษะในการอบรมเยาวชน	43
3. มีทักษะในงานด้านสาธารณูปการ	41
4. มีทักษะในงานเลขานุการ เช่น ทำบัญชีนักธรรม-บาลี	39
5. สามารถสร้างสื่อการสอนพระพุทธศาสนาได้	19
รวม	208

จากตาราง 18 พบว่า พระสังฆาธิการผู้นิเทศงานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มีความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ตามลำดับดังนี้ คือ เลือกสรรหลักธรรมในการแก้ปัญหาของบุคคลและสังคมได้สมสมัย ($f = 66$) รองลงมา คือ มีเทคนิคในการจูงใจและทักษะในการอบรมเยาวชน ($f = 43$) มีทักษะในงานด้านสาธารณูปการ ($f = 41$) มีทักษะในงานเลขานุการ เช่น ทำบัญชีนักธรรม-บาลี ($f = 39$) และสามารถสร้างสื่อการสอนพระพุทธศาสนา ($f = 19$)

ตาราง 19 ความถี่และค่าร้อยละของความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเขตกิจงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความประพฤติ

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	ความถี่
<u>ด้านความประพฤติ</u>	
1. ใช้อุปกรณ์สื่อสาร เช่น โทรศัพท์ โดยอาการสำรวมและเป็นประโยชน์	82
2. ควรใช้สมณวัตรในการสื่อสาร	65
3. มีความสันโดษ สงบสันติและเป็นอยู่อย่างสมณะ	52
4. ไม่ควรเสพสิ่งเสพติด เช่น สูบบุหรี่ เป็นต้น	9
รวม	208

จากตาราง 19 พบว่า พระสังฆาธิการผู้แทนเขตกิจงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มีความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความประพฤติ ตามลำดับ ดังนี้ คือ ใช้อุปกรณ์สื่อสาร เช่น โทรศัพท์ โดยอาการสำรวมและเป็นประโยชน์ ($f = 82$) รองลงมา คือ ควรใช้สมณวัตรในการสื่อสาร ($f = 65$) มีความสันโดษ สงบสันติและเป็นอยู่อย่างสมณะ ($f = 52$) และไม่ควรถูเสพสิ่งเสพติด เช่น สูบบุหรี่ เป็นต้น ($f = 9$)

ตาราง 20 ความถี่และค่าร้อยละของความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของพระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติหน้าที่ และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านบุคลิกภาพ

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	ความถี่
<u>ด้านบุคลิกภาพ</u>	
1. ฉลาดในการปฏิสังขารภิกษุอาคันตุกะและบุคคลทั่วไป	60
2. สะอาดเรียบร้อย แต่งตัวเหมาะสมกับสมณสาธูป	49
3. เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	43
4. ให้ความยำเกรงและสร้างสัมพันธภาพอันดีกับผู้ปกครอง	34
5. มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมองประโยชน์พระศาสนามากกว่าประโยชน์ตน	22
รวม	208

จากตาราง 20 พบว่า พระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติหน้าที่ และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มีความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านบุคลิกภาพ ตามลำดับ ดังนี้ คือ ฉลาดในการปฏิสังขารภิกษุอาคันตุกะและบุคคลทั่วไป ($f = 60$) รองลงมา คือ สะอาดเรียบร้อย แต่งตัวเหมาะสมกับสมณสาธูป ($f = 49$) เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ($f = 43$) ให้ความยำเกรงและสร้างสัมพันธภาพอันดีกับผู้ปกครอง ($f = 34$) และมีวิสัยทัศน์กว้างไกลมองประโยชน์พระศาสนา มากกว่าประโยชน์ตน ($f = 22$)

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มีความมุ่งหมายและวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ

1. ศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน
2. ศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ
3. เปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้านกับเกณฑ์
4. เปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ประจำปี พ.ศ. 2547 ประกอบด้วย พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน 273 รูป และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ 305 รูป รวมทั้งสิ้น 578 รูป
2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Five-rating Scale) เพื่อสอบถามคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ
ตอนที่ 1 เป็นแบบถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งจำแนกเป็นพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ
ตอนที่ 2 เป็นแบบถามเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจใน 4 ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ จำนวน 16 ข้อ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน จำนวน 12 ข้อ ด้านความประพฤติ จำนวน 14 ข้อ และด้านบุคลิกภาพ จำนวน 23 ข้อ รวมทั้งสิ้นจำนวน 65 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.978
ตอนที่ 3 เป็นแบบถามชนิดปลายเปิด (Open form) เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็น และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละด้านอย่างอิสระ

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. แจกแจงความถี่ และหาค่าร้อยละข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม
2. ศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยการหาค่าคะแนนเฉลี่ย (\bar{X}) และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)
3. เปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้าน กับเกณฑ์ โดยการทดสอบที
4. เปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยการทดสอบที
5. นำแบบสอบถามที่เป็นคำถามปลายเปิดมาตรวจจัดกลุ่มของคำตอบและแจกแจงความถี่ตามจำนวนของคำตอบ นำไปวิเคราะห์ และเสนอข้อมูลเชิงบรรยาย

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาและเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ใน 4 ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ พบว่า

1. ผลการศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ พิจารณาโดยรวมและในแต่ละด้าน

1.1 คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน โดยรวมมีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ และด้านทักษะในการปฏิบัติอยู่ในระดับดี ส่วนคุณลักษณะด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพอยู่ในระดับดีมาก

1.2 คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมมีคุณลักษณะอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน และด้านความประพฤติ อยู่ในระดับดี ส่วนคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพอยู่ในระดับดีมาก

2. ผลการศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน โดยเปรียบเทียบเกณฑ์ค่าเฉลี่ย 3.00 พบว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ โดยรวมและในแต่ละด้านสูงกว่าเกณฑ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. ผลการศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยเปรียบเทียบเกณฑ์ค่าเฉลี่ย 3.00 พบว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ โดยรวมและในแต่ละด้านสูงกว่าเกณฑ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. ผลการเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ พบว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ และด้านทักษะในการปฏิบัติงาน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านความประพฤติและด้านบุคลิกภาพ ไม่แตกต่างกัน

อภิปรายผล

1. ผลการศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการ ผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ พิจารณาโดยรวมและในแต่ละด้าน

1.1 จากการศึกษาค้นคว้า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการ ผู้นิเทศก์งาน โดยรวมอยู่ในระดับดี ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะตลอดระยะเวลา ที่พระนิสิตเข้ารับการศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้น พระนิสิตได้รับการพัฒนาคุณลักษณะทั้ง 4 ด้าน เป็นอย่างดี ซึ่งส่งผลให้สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับของ พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน ซึ่งนับเป็นจุดมุ่งหมายหลักของสถาบันอุดมศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ให้มีความรู้ความคิด ความสามารถ และทักษะที่จำเป็นต่าง ๆ เป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อสังคม เสริมสร้างบุคลิกภาพและความสามารถทางสติปัญญาของบุคคลควบคู่กันไป สอดคล้องกับแนวคิดของแอสติน (Astin. 1993 : 143) ที่กล่าวว่า สถาบันอุดมศึกษามีจุดมุ่งหมายหลัก เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้นิสิตมีความเปลี่ยนแปลงที่เป็นพัฒนาการในการเรียนรู้ 2 ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย (cognitive outcomes) ได้แก่ ความสามารถทางสติปัญญา และด้านจิตพิสัย หรือด้านที่ไม่เกี่ยวกับสติปัญญา (affective or non- cognitive outcomes) ได้แก่ ความเข้าใจตนเอง เจตคติ ค่านิยม ความประพฤติและบุคลิกภาพเป็นต้น ทำนองเดียวกับแนวคิดของมาณพ พรหมณโชติและคณะที่กล่าวว่า คุณภาพของการอุดมศึกษา หมายถึง การศึกษาที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ทางปัญญา (intellectual) มีความเป็นเลิศทางวิชาการและวิชาชีพ เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ และหน้าที่ของแต่ละสาขาวิชา และมีความสัมพันธ์ระหว่างการแสวงหาความเป็นเลิศทางวิชาการและความสามารถในการใช้วิชาการเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมและมนุษยชาติ (academic relevance)

และจากผลการวิจัยเรื่องผลผลิตของมหาวิทยาลัยรามคำแหงและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า ผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงาน ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตโดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างดี (มาณพ พรหมณโชติและคณะ. 2547 : 84-85 ; บทคัดย่อ) สอดคล้องกับผลการวิจัยของเฉลิมเผ่า อจละนันท์ และคณะ (2545 : 270) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของสถาบันอุดมศึกษาและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า ผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงาน ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตโดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างดี ทำนองเดียวกับผลการวิจัยของสิน งามประโคน (2543 : บทคัดย่อ) ที่ศึกษาติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษา พุทธศาสตร์บัณฑิตปี พ.ศ.2526 พบว่า ความคิดเห็นของผู้บังคับบัญชาเกี่ยวกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิตปฏิบัติงาน มีคะแนนเฉลี่ยภาพรวมอยู่ในระดับดีมาก

และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถและคุณลักษณะด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนศกงานอยู่ในระดับดี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโดยทั่วไป ภาระงานที่เป็นหน้าที่หลัก ๆ ของคณะสงฆ์ ซึ่งมี 4 ประการ คือ หน้าที่ด้านการศึกษา ทั้งในด้านการสอน และการจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณร หน้าที่ด้านการเผยแผ่ คือการนำหลักคำสอนของพระบรมศาสดามาเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชน หน้าที่ด้านการบริหารการคณะสงฆ์ และประการสุดท้ายหน้าที่ด้านการสาธารณูปการ คือ การพัฒนา ก่อสร้างศาสนวัตถุและ ศาสนสถานต่าง ๆ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฆมฺมจิตฺโต). 2539 : 44) ภาระงานเหล่านี้ พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจส่วนใหญ่ต่างมีประสบการณ์ ได้ปฏิบัติเป็นนิจอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาระงานด้านการจัดการศึกษาและการเผยแผ่พระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระศาสนามัน ถือเป็นหน้าที่ที่พระสงฆ์โดยทั่วไปต้องปฏิบัติ แต่ในขณะที่เดียวกันสถาบันสงฆ์ ยังขาดบุคลากรพระภิกษุสามเณร ที่มีความรู้ความสามารถและทักษะในการปฏิบัติศาสนกิจเหล่านี้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจที่ได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีนโยบายหลักในการผลิตพระบัณฑิตให้มีคุณลักษณะเพื่อสนองงานคณะสงฆ์ในภาระงานเหล่านี้ จึงสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้ง การผลิตพระบัณฑิตที่มีคุณลักษณะที่พร้อมจะสนองงานคณะสงฆ์และทำงานเพื่อสังคม ถือเป็นพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัย ดังที่พระเทพโสภณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แสดงวิสัยทัศน์ไว้ว่า มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ออกแบบหลักสูตรเพื่อผลิตพระสงฆ์ที่มีความสามารถสอนพุทธธรรมได้อย่างถูกต้อง และบรรยายธรรมอย่างมีเหตุผล สอดคล้องกับเหตุการณ์ร่วมสมัยและเรื่องราวปัจจุบัน สามารถจัดการปัญหาของชุมชนได้ (Phra Thepsophon. 2004 : 9) สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ศักดิ์ ประสานดี (2538 : 25) ที่ศึกษาความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของพระบัณฑิต ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่า พระบัณฑิตส่วนใหญ่ได้มีส่วนช่วยเหลือ ปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจของสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาระงานด้านการศึกษา ซึ่งนับเป็นความเชี่ยวชาญโดยตรงของพระบัณฑิต ทำนองเดียวกับผลการวิจัยของเฉลิมเผ่า อจละนันท์และคณะ (2545 : 270) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของสถาบันอุดมศึกษาและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า ผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงาน ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิต ด้านความรู้ความสามารถและด้านทักษะในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างดี และงานวิจัยของมาณพ พรหมณโชติและคณะ (2547 : บทคัดย่อ) ที่วิจัย

เรื่องผลิตผลของมหาวิทยาลัยรามคำแหงและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า ผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงาน ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิต ด้านความรู้ความสามารถและด้านทักษะในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างดี

ส่วนคุณลักษณะด้านความประพฤติและคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการ ผู้มีเทศก์งาน พบว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีคุณลักษณะอยู่ในระดับดีมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจดำรงสถานภาพเป็นทั้งพระสงฆ์และพระนิสิตของมหาวิทยาลัย ในฐานะพระสงฆ์ พระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจ ย่อมต้องประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา เป็นที่ยอมรับทั้ง แก่พระภิกษุสามเณรในสังคมสงฆ์และประชาชนทั่วไป และในฐานะพระนิสิตจากสถาบันอุดมศึกษาของสงฆ์ ถือเป็นตัวแทนของมหาวิทยาลัย ที่ชี้วัดถึงคุณภาพทางการศึกษาของสถาบัน ที่เหล่าพระเถรานุเถระต่าง มุ่งหวังว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์จะสามารถผลิตบัณฑิตที่ถึงพร้อมด้วยวิชา อันได้แก่ความเป็นเลิศทางวิชาการ และจรรยา อันได้แก่ ความประพฤติอันดีงาม สมกับคำว่า บัณฑิต หรือหากจะมีส่วนที่ยังบกพร่อง ซึ่งอยู่ใน วิสัยแห่งบุุชชน เช่น การใช้โทรศัพท์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ในที่สาธารณะ อันไม่เหมาะสมกับสมณวิสัย หรือ เจริญปราศรัยโดยไม่ใช้สมณโวหาร เป็นต้น ก็มีเพียงเป็นส่วนน้อยเท่านั้น ดังที่พระสังฆาธิการผู้มีเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ได้กรุณาให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงแก้ไขว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ควรใช้ อุปกรณ์สื่อสาร เช่น โทรศัพท์ โดยอาการสำรวมและเป็นประโยชน์ ควรใช้สมณโวหารในการสื่อสารทั้งระหว่าง พระสงฆ์ด้วยกันและกับบุคคลทั่วไป มีความสันโดษ สงบสันติและเป็นอยู่อย่างสมณะ และไม่ควรเสพสิ่งเสพติด เช่น สูบบุหรี่ เป็นต้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจส่วนนี้ เป็นภิกษุหนุ่ม อยู่ในช่วงวัยรุ่นตอน ปลาย เพิ่งบวชมาจากสามเณร หรือบวชเข้ามาในพระศาสนาได้ไม่นาน ก็ต้องห่างพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ไปศึกษาในต่างถิ่น ไม่ได้รับคำแนะนำอย่างเพียงพอ ทำให้การควบคุมตนเองอาจยังไม่สมบูรณ์ ขาดความ สำรวมระวังในบางขณะ หรือ อาจทำไปเพราะความเคยชินที่เคยปฏิบัติในขณะที่เป็นคฤหัสถ์ หรือเป็นสามเณร โดยขาดการพิจารณาโดยแยบคายถึงความเหมาะสม แต่พระนิสิตทุกรูป ในฐานะพระสงฆ์ ต่างก็มุ่งหวัง ที่จะดำรงความบริสุทธิ์ดีงาม ในชีวิตพรหมจรรย์ และพยายามปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้น เมื่อได้รับคำแนะนำ หรือตักเตือน ดังนั้น เมื่อพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจต่างตระหนักในฐานะทั้งสองนี้ ส่วนใหญ่จึงมีความเคร่งครัด ในการแสดงออกและการประพฤติตนทั้งในสังคมหมู่สงฆ์และสังคมโลกให้มีความเรียบร้อยกว่าพระสงฆ์ โดยทั่วไป ซึ่งเป็นปัจจัยส่งผลให้การปฏิบัติศาสนกิจ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้รับความร่วมมือจาก ทุกฝ่าย อันถือเป็นการประพฤติและปฏิบัติตามหลักแห่งไตรสิกขา เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทของ พระศาสดาและบรรดาเหล่าพระมหาสาวกที่ได้ปฏิบัติจนเห็นผลด้วยตนและเผยแผ่สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่พระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ว่า พระสงฆ์ต้องมีศีล เป็นกรอบในการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม สุจริต และเกื้อหนุนสังคัม ต้องฝึกสมาธิเพื่อพัฒนาคุณสมบัติภายในจิต มีความสงบเยือกเย็น เข้มแข็งมั่นคง เจริญ งามในคุณธรรม และต้องฝึกปัญญา คือ การพิจารณาวิเคราะห์เรื่องราวอย่างมีเหตุผล มีความสามารถ เข้าถึงความจริงระดับต่าง ๆ เพื่อเป็นศาสนทายาททำหน้าที่เผยแผ่สั่งสอนหลักไตรสิกขาให้ประชาชนทั่วไป (พระธรรมปิฎก. 2539ข : 18) ดังบทบาทของพระมหากัสสปเถระในผลการวิจัยของพระมหาจรัญ ปัญญาโร

ที่ศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า ท่านเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ถือเป็นแบบอย่างของผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จนเป็นที่เคารพยำเกรงของเพื่อนภิกษุ นับเป็นการสั่งสอนด้วยการปฏิบัติ มีผลมากกว่าการพูดอบรมสั่งสอน ทำนองเดียวกับผลการวิจัยของ ศักดิ์ ประสานดี (2538 : 26) ที่ศึกษาความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของพระภิกษุ ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ พบว่า การที่พระภิกษุที่ปฏิบัติศาสนกิจในที่ต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จในการทำงาน เป็นเพราะพระสงฆ์ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนทั่วไปมากอยู่แล้วในฐานะของผู้ที่บำเพ็ญศีลประพฤติธรรมและเป็นครูผู้แนะนำสั่งสอนประชาชน และยังพระภิกษุที่ได้รับการศึกษาอบรมมาเป็นอย่างดี และมุ่งทำงานบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชนอย่างเต็มที่ ยิ่งได้รับการยอมรับให้ความช่วยเหลือจากสังคมทั่วไปมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับผลการวิจัยของเฉลิมเผ่า อจละนันท์และคณะ (2545 : 270) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของสถาบันอุดมศึกษา และคุณภาพการทำงานของภิกษุ พบว่า ผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงาน ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของภิกษุ ด้านบุคลิกภาพ อยู่ในระดับดี และงานวิจัยของมาณฑิลา พรหมณโชติและคณะ (2547 : บทคัดย่อ) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของมหาวิทยาลัยรามคำแหงและคุณภาพการทำงานของภิกษุ พบว่า ผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงาน ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของภิกษุ ด้านบุคลิกภาพ อยู่ในระดับดี

1.2 จากการศึกษาพบว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมอยู่ในระดับดี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ คือ ศาสนทายาท ผู้ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ต่างย่อมมุ่งหวังที่จะได้ทำหน้าที่ตามอุดมการณ์ของพระศาสนาที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้ว่า เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ท้าวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาและนโยบายในการผลิตพระภิกษุของมหาวิทยาลัยที่ต้องการให้พระภิกษุอุทิศตนเพื่อพระศาสนาและเสียสละเพื่อส่วนรวม ประกอบกับพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์หนุ่ม ก่อนเข้ามีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ต้องการหาประสบการณ์ในการทำงาน อยากทดลองปฏิบัติในทฤษฎีและหลักการที่ได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประยุกต์ใช้วิชาการสมัยใหม่ในการปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้จะมีมากขึ้นเมื่อพระนิสิตอยู่ในชั้นปีที่สูงขึ้น เพราะมีความรู้สึกว่าคุณมีความรู้ใหม่ ๆ มากมายที่จะสามารถทำงานพระศาสนาได้ สอดคล้องกับที่วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2543 : 12) กล่าวไว้ว่า นิสิตปีที่ 4 ก่อนเข้ามีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ชอบแสดงความคิดเห็น แสดงลักษณะที่อยากรู้อยากเห็นและซักถามเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนประสบการณ์ทำงานในอนาคต จากเหตุปัจจัยเหล่านี้ จึงเกิดเป็นแรงจูงใจ ทำให้พระนิสิตเมื่อออกปฏิบัติศาสนกิจ จึงทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญาในการทำงานอย่างเต็มที่ ซึ่งแม้แต่ ร็อบบิ้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2537 : 217 ; อ้างอิงจาก Robbin. 1983) ยังยอมรับว่า บุคคลที่มีความพอใจในการทำงานมากเท่าใด ย่อมมีทัศนคติต่อการทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นมากเท่านั้น ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบคุณลักษณะเหล่านี้กับพระสงฆ์ทั่วไป พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจจึงมีความเห็นว่า ตนมีคุณลักษณะโดยรวมอยู่ในระดับดี สอดคล้องกับผลการวิจัยของสิน งามประโคน (2543 : 93) ที่

ศึกษาติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิตปี พ.ศ.2526 พบว่า ความคิดเห็นของพุทธศาสตรบัณฑิตต่อคุณภาพในการปฏิบัติงานโดยภาพรวมอยู่ในระดับเกณฑ์สูง คือ คะแนนเฉลี่ยอยู่ที่ระดับคุณภาพในการทำงานดีมาก ทำนองเดียวกับผลการวิจัยของเฉลิมเผ่า อจละนันท์และคณะ, (2545 : 267) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของสถาบันอุดมศึกษาและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า บัณฑิตได้ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของตนเอง อยู่ในระดับค่อนข้างดี และงานวิจัยของมาณพ พราหมณ์โชติและคณะ (2547 : บทคัดย่อ) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของมหาวิทยาลัยรามคำแหงและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า บัณฑิตได้ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของตนเอง อยู่ในระดับค่อนข้างดี

เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน และด้านความประพฤติ อยู่ในระดับดี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ นอกจากได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยแล้ว ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำงานพระศาสนาทั้งก่อนเข้าศึกษาและขณะกำลังศึกษาในมหาวิทยาลัย จึงมีพื้นฐาน ความรู้ความสามารถ และทักษะความชำนาญในการปฏิบัติงานเป็นอย่างดี หากแต่ในขณะที่กำลังศึกษาอยู่นั้น การปฏิบัติศาสนกิจยังเป็นไปไม่เต็มที่ เพราะยังมีภาระต้องศึกษาทั้งภายในวัดและในมหาวิทยาลัย แต่เมื่อสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรแล้ว ในขณะที่ปฏิบัติศาสนกิจตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย จึงถือเป็นโอกาสในการสนองคุณพระศาสนาและสังคมอย่างเต็มที่ สามารถประยุกต์ความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ที่ได้อบรมสั่งสมมาใช้ในการปฏิบัติงาน มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ที่ประสบปัญหาในการปฏิบัติงาน เพราะมีความลึกซึ้งไม่เพียงพอในการประยุกต์ใช้หลักธรรม การแก้สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งพระสังฆาธิการ ผู้นำท้องถิ่น และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ควรได้ศึกษาพระไตรปิฎกให้มีความแม่นยำในหลักพุทธศาสนาและหัวข้อธรรมต่าง มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียมและประเพณีท้องถิ่น ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสามารถให้คำแนะนำและแก้ข้อขัดถกมเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้ และในด้านความประพฤติ ในฐานะพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ นอกจากสืลาจารวัตรที่แสดงออกจำต้องมีความเคร่งครัดระมัดระวังแล้ว มหาวิทยาลัยสงฆ์เอง ก็มีระเบียบข้อบังคับว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อให้พระนิสิตได้ถือปฏิบัติในขณะที่ปฏิบัติศาสนกิจอีกด้วย ทำให้เมื่อเปรียบเทียบกับพระสงฆ์โดยทั่วไปที่ทำงานร่วมกัน พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจจึงประเมินคุณลักษณะทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับดี สอดคล้องกับผลการวิจัยของลัดดา ไหม่มมงคล และคณะ (2543 :59) ที่ศึกษาการติดตามผลการปฏิบัติงานของบัณฑิตสถาบันราชภัฏธนบุรี พบว่า บัณฑิตปฏิบัติงาน ประเมินตนเองว่ามีคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถทางวิชาการในระดับมาก และผลการวิจัยของพรณี แผงกุลและอารีย์ วชิราการ (2542 : 59) ที่ศึกษาการติดตามผลการปฏิบัติงานของบัณฑิตสถาบันราชภัฏ พบว่า บัณฑิตปฏิบัติงานประเมินตนเองว่ามีคุณลักษณะด้านความสามารถในการทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ และด้านคุณธรรมในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับมาก ทำนองเดียวกับผลการวิจัยของเฉลิมเผ่า อจละ- นันท์และคณะ (2545 : 267) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของสถาบันอุดมศึกษาและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า บัณฑิตได้ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของตนเอง ด้านความรู้ความสามารถ

และด้านทักษะในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างดี และงานวิจัยของมาณฑ พราหมณ์โชติ และคณะ (2547 : บทคัดย่อ) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของมหาวิทยาลัยรามคำแหงและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า บัณฑิตได้ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของตนเอง ด้านความรู้ความสามารถและด้านทักษะในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างดี

ส่วนคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เห็นว่า อยู่ในระดับดีมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในการปฏิบัติศาสนกิจนั้น พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจจะต้องมีบุคลิกภาพเป็นที่ยอมรับนับถือทั้งจากหมู่สงฆ์และประชาชนทั่วไป จึงจะได้รับการสนับสนุน ช่วยเหลือ และให้ความร่วมมือจากทุกฝ่าย อันจะส่งผลต่อการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ บุคลิกภาพที่แสดงออกต่อสังคมจึงต้องระมัดระวังและต้องเป็นแบบอย่างแก่บุคคลอื่นได้ ทำให้พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีความเห็นว่า ตนมีคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ อยู่ในระดับดีมาก ดังที่มานี ไชยธีรานวัฒน์ศิริ และคณะ (2541 : 1) กล่าวว่า จุดแข็งของสังคมไทยอยู่ที่การให้ความเคารพศรัทธาต่อพระสงฆ์ที่มีจริยวัตรตรงตามพร้อมที่จะเชื่อถือในคำสอนและพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำสอนนั้น ดังนั้น สอดคล้องกับผลการวิจัยของลัดดา ไหม่มมงคลและคณะ (2543 :59) ที่ศึกษาการติดตามผลการปฏิบัติงานของบัณฑิตสถาบันราชภัฏธนบุรี พบว่า บัณฑิตปฏิบัติงานประเมินตนเองว่ามีคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพในระดับมาก ผลการวิจัยของเฉลิมเผ่า อจละนันท์ และคณะ (2545 : 267) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของสถาบันอุดมศึกษาและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า บัณฑิตได้ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของตนเอง ด้านบุคลิกภาพ อยู่ในระดับดี และงานวิจัยของมาณฑ พราหมณ์โชติและคณะ (2547 : บทคัดย่อ) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของมหาวิทยาลัยรามคำแหงและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า บัณฑิตได้ประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของตนเอง ด้านบุคลิกภาพ อยู่ในระดับดี

2. ผลจากการศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ค่าเฉลี่ย 3.00 พบว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ โดยรวมและในแต่ละด้านสูงกว่าเกณฑ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะภาระงานที่พระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานรับผิดชอบ ทั้งภายในวัดและในตำแหน่งทางการปกครอง คณะสงฆ์ มีจำนวนมาก และภาระงานเหล่านี้ ก็มีความซับซ้อนตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม ประกอบกับการเข้ามามีบทบาทในทุก ๆ ด้านของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ในขณะที่พระสังฆาธิการเองยังขาดความพร้อมและมีข้อจำกัดหลาย ๆ ด้าน ทำให้บางครั้ง การปฏิบัติหน้าที่มีอุปสรรค เกิดความล่าช้า ไม่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย การขอพระนิสิตไปปฏิบัติศาสนกิจจึงช่วยลดภาระงานพระศาสนาได้มาก ทั้งการปฏิบัติงานของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจก็มีประสิทธิภาพเป็นอย่างมาก มีเพียงบางรูปที่มีทักษะในการปฏิบัติงานน้อย เพราะเข้าศึกษาในขณะที่ยังเป็นสามเณร โอกาสในการทำงานพระศาสนาจึงมีน้อย ทำให้เมื่อเริ่มปฏิบัติศาสนกิจต้องเรียนรู้ตั้งแต่พื้นฐานของงาน ในระยะแรกของการปฏิบัติจึงประสบปัญหาและเกิดความล่าช้า ในบางภาระงานที่ต้องการทักษะความชำนาญในการปฏิบัติเป็นพิเศษ เช่น งานให้คำปรึกษา งานอบรม

เยาวชน งานช่างและงานบัญชี เป็นต้น ในกรณีนี้ พระสังฆาธิการผู้แทนเขตงานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ควรสามารถเลือกสรรหลักธรรมในการแก้ปัญหาของบุคคล และสังคมได้สมสมัย มีเทคนิคในการจูงใจและให้การอบรมศีลธรรมแก่เยาวชน มีทักษะในงานนวัตกรรม เช่น งานก่อสร้าง งานช่าง งานฝีมือต่าง ๆ มีทักษะในงานเลขานุการ เช่น ทำบัญชีนักธรรม-บาลี และสามารถสร้างสื่อการสอนพระพุทธศาสนาได้ นอกจากนี้ บุคลากรพระภิกษุสามเณรภายในวัดที่มีความรู้ความเข้าใจ ทั้งในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและวิชาการทางโลก มีทักษะในการใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติศาสนกิจ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ที่จะช่วยสนองงาน พระศาสนาเหล่านี้ โดยเฉพาะด้านการศึกษา ของคณะสงฆ์แล้ว นับว่ายังมีจำนวนน้อย และโดยมากก็มีเฉพาะในเมือง ในชนบทที่ขาดแคลนหาได้ยากมาก ทำให้เกิดปัญหาเรื่องบุคลากรเป็นอย่างมาก และเมื่อพิจารณาถึงระบบการศึกษาพื้นฐานของคณะสงฆ์ คือ พระปริยัติธรรมนั้น ยังไม่ทั่วถึงและไม่สามารถสร้างบุคลากรที่พร้อมจะทำงานพระศาสนาที่สอดคล้องกับสภาพ สังคมปัจจุบันได้ ดังที่พระไพศาล วิสาโล (2546 : 291-294) ได้สรุปปัญหาการศึกษาพระปริยัติธรรมของ สงฆ์ไว้ว่า นอกจากขาดบุคลากรที่จะทำงานด้านนี้อย่างเต็มที่แล้ว สาเหตุสำคัญประการแรก คือ ความคิด แบบอนุรักษนิยม ไม่ยอมปรับหลักสูตร แบบเรียน วิธีการสอนและการจัดการศึกษา ให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพของผู้เรียนตามบริบทของสังคมปัจจุบัน ประการต่อมา คือ การละเลยคำสอนด้านปรมัตถ ธรรม ทำให้ขาดความลุ่มลึกด้านจิตใจ เน้นการท่องจำและแปลภาษาบาลีได้เท่านั้น ทำให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจ พุทธธรรม คับแคบ ขาดความเข้าใจอย่างถูกต้องตามความหมายของหลักธรรม ไม่รู้จักเลือกสรรหลักธรรม ไปใช้ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาของบุคคลหรือสังคม และประการสุดท้าย คือ การตัดขาดจากวิชาการ ทางโลกแทบจะสิ้นเชิง นอกจากวิชาการทางโลกอย่างเก่า เช่น วิชาช่าง วิชาสมุนไพรร และศิลปด้านต่าง ๆ ที่วัดเคยเป็นผู้ถ่ายทอด จะถูกละเลยและห้ามเรียนห้ามสอนแล้ว วิชาการทางโลกอย่างใหม่ยังไม่ได้มีการ เล่าเรียนหรือบรรจุไว้ในหลักสูตรพระปริยัติธรรมด้วย สอดคล้องกับเสฐียรพงษ์ วรรณปก (2541 : 6) ที่กล่าวว่า การศึกษาของสงฆ์ในปัจจุบันมีปัญหา 3 ประการ คือ 1. มิได้ผลิตผู้นำท้องถิ่นที่มีคุณภาพในสังคมไทย 2. ไม่สามารถธำรงพระศาสนาไว้ได้ และ 3. ไม่สามารถสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพ ผลที่ตามมาคือพระสงฆ์ ไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำทางด้านการศึกษา ไม่เพียงแต่วิชาการทางโลกเท่านั้นที่ถอยห่างจากฆราวาส ไปมากขึ้น หากแต่วิชาความรู้ทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังมีข้อจำกัด จนไม่สามารถชักนำ พุทธศาสนิกให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในทางพระพุทธศาสนาได้ นอกจากนี้ จากการศึกษาของพระไพศาล วิสาโล (2546 : 286) ยังพบว่า พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ ในระดับผู้ช่วยเจ้าอาวาสจนถึงระดับเจ้าคณะตำบล เป็นอย่างน้อย มีระดับการศึกษาที่ค่อนข้างต่ำ เมื่อปี 2531 พบว่า เจ้าอาวาสร้อยละ 95 สำเร็จการศึกษา ระดับประถมศึกษาและมีวุฒิการศึกษาระดับนักธรรมเท่านั้น และส่วนน้อยเท่านั้นที่มีวุฒิปริญญาตรีเอก สอดคล้องกับพระราชวรมนู (ป.อ. ปยุตโต. 2529ข : 140-141) ที่กล่าวว่า เจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส ทุกวันนี้ จำนวนมากไม่มีวุฒินักธรรมตรี ในขณะที่แผนกบาลี มีผู้เรียนและสำเร็จจำนวนน้อยมาก ดังผลการวิจัย ของสมสุดา ผู้พัฒนาและอัจฉรา ชนะมัย (2542 : 98) ที่ศึกษาสภาวะความเป็นอยู่และการศึกษาของพระภิกษุ สามเณรในยุคไอ เอ็ม เอฟ พบว่า เจ้าอาวาสร้อยละ 45.9 ไม่ได้ศึกษามหาวิทยาลัย ร้อยละ 9.5 กำลังศึกษาประโยค 1-2

ร้อยละ 6.8 กำลังศึกษาประโยค ป.ศ. 4 และ 5 และมีเจ้าอาวาสร้อยละ 1.4 ที่สำเร็จการศึกษา ประโยค ป.ศ. 9 สอดคล้องกับที่พระมหาวิเชียร ปญฺญาวชิโร (2534 : 111) กล่าวไว้ว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ช่วยสนับสนุนและบรรเทาปัญหาการขาดแคลนบุคลากรของสำนักเรียนในส่วนภูมิภาคหลายแห่งในหลายจังหวัดให้สามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และในหลายกรณีผลงานของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจได้ช่วยให้สำนักเรียนมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม และชาย โสธิตา (2522 : 89) ได้กล่าวถึงภาระงานที่พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจว่า งานที่พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจช่วยจัดดำเนินการกล่าวโดยย่อ คือ การสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี การจัดตั้งและดำเนินงานโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย การสอนศีลธรรมประจำโรงเรียนต่างๆ การออกจาริก-ธรรม การจัดโครงการอบรมครูปริยัติธรรมในจังหวัดและงานสายการปกครองคณะสงฆ์ เป็นต้น นับว่าครอบคลุมภาระงานทุกด้านของคณะสงฆ์

3. จากผลการศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ค่าเฉลี่ย 3.00 พบว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ โดยรวมและในแต่ละด้านสูงกว่าเกณฑ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ในขณะที่ศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้น ได้รับการพัฒนาคุณลักษณะทั้ง 4 ด้าน โดยได้รับการศึกษาในวิชาศึกษาทั่วไปและวิชาชีพเฉพาะสาขา ทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติควบคู่กัน ทำให้สามารถนำความรู้ความสามารถไปใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจ ทำงานเพื่อพระศาสนา และสร้างสรรค์สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ส่วนมากเป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในต่างจังหวัด ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์จนได้สำเร็จเป็นพระบัณฑิต จึงต่างมีความสำนึกและมุ่งหวังที่จะกลับไปสนองงานพระอุปัชฌาย์อาจารย์ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการในต่างจังหวัด อีกทั้งการได้ทำงานในท้องถิ่นอันเป็นภูมิลำเนาของตน ทำให้พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจรู้สึกถึงปัญหาและความต้องการของสังคม ประกอบกับการได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากพระสังฆาธิการผู้เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นอย่างดี จึงทำให้พระนิสิตได้ทำงานเต็มศักยภาพและมีโอกาสได้ประยุกต์ความรู้ความสามารถที่มีกับภาระงานที่ได้รับมอบหมาย เกิดเป็นแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ตามทฤษฎีของกิลฟอร์ด (Guilford, 1968 ; อ้างใน เฉลิมเผ่า อจลนันทน์และคณะ, 2546 : 73) คือ 1. มีความทะเยอทะยานปรารถนาที่จะทำกิจการนั้นให้สำเร็จ 2. มีความพยายาม อดทน ที่จะทำงานนั้นให้ประสบผล และ 3. มีความเต็มใจจะลำบาก แม้งานจะยากเพียงใดก็มุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ ทำให้งานที่ปฏิบัติประสบความสำเร็จ

นอกจากนี้ ภายในวัดที่ขอพระนิสิตไปปฏิบัติศาสนกิจนั้น ก็มักจะมีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้พระนิสิต ได้ใช้และพัฒนาคุณลักษณะทั้ง 4 ด้าน ในหลายลักษณะ ทำให้พระนิสิต นอกจากจะได้ใช้คุณลักษณะที่มีอยู่ อย่างเต็มที่แล้ว ยังเป็นการต่อยอดคุณลักษณะด้านต่าง ๆ ให้พัฒนายิ่งขึ้นอีกด้วย ทำให้พระนิสิตมีความเห็นว่าตนมีคุณลักษณะทั้ง 4 ด้าน โดยรวมและในแต่ละด้านสูงกว่าเกณฑ์ ดังที่ ทินพันธ์ นาคะตะ (2531 : 22) กล่าว

ถึงภาระงานของพระสงฆ์ไว้ว่า พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา เป็นที่ปรึกษา เป็นที่พึ่งทางใจ ตลอดถึงเป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนาในทุกวงจรของชาวบ้านและในพิธีของทางราชการ สอดคล้องกับผลการวิจัยของสมสุดา ผู้พัฒนาและอัจฉรา ฐนะมัย (2542 : 94-96) ที่ศึกษาสภาวะความเป็นอยู่และการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในยุคไอ เอ็ม เอฟ พบว่า นอกจากการเปิดสำนักเรียน พระปริยัติธรรมและการศึกษาแผนกสามัญแล้ว วัดต่าง ๆ ยังจัดกิจกรรมการเทศน์สอน การถือศีล นั่งสมาธิ การสงเคราะห์คนยากจน การบำบัดรักษาโรค และศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนอีกด้วย ทำนองเดียวกับผลการวิจัยของภัทรพร สิริกาญจน (2536: 21-29) ที่ศึกษาหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวัฒน์ไฉน ในการพัฒนาชุมชน พบว่า พระสงฆ์มีได้ทำหน้าที่จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการสั่งสอนศาสนธรรมภายในวัด และการปฏิบัติธรรมเท่านั้น หากแต่ยังได้ทำหน้าที่ช่วยเหลือประชาชนทั้งทางวัตถุและการแก้ปัญหาพัฒนาชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนการปลุกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยของสมคิด เฟิงอุดม (2535 : 34) ที่ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงหลักระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสาคร พบว่า พระสงฆ์ได้ปรับเปลี่ยนความเชื่อและค่านิยมของชาวบ้านในด้านสังคมและค่านิยม เช่น การอบรมสั่งสอนแนะนำชาวบ้านว่า การทำความสะอาดบ้านหรือชุมชนไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงแม่น้ำลำคลองก็คือการทำบุญอย่างหนึ่ง เป็นต้น และผลการวิจัยของศักดิ์ ประสานดี (2538 : 26) ที่ศึกษาความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของพระบัณฑิต ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงพบว่า พระบัณฑิตประเมินผลงานของตนเองว่ามีความสำเร็จมากกว่าร้อยละ 50 มีจำนวนมากถึงร้อยละ 66.3 ของพระบัณฑิตที่ตอบแบบสอบถาม

4. ผลการเปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ พบว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจต่างมีอุดมการณ์ในการทำงานพระศาสนาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ท้าวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อีกทั้งพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานได้เห็นถึงความพร้อมในคุณลักษณะทั้ง 4 ด้าน ของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจที่สามารถสนองงานพระศาสนาในฐานะศาสนทายาทได้เป็นอย่างดี ซึ่งปรากฏผลเป็นรูปธรรมผ่านงานที่มอบหมายให้พระนิสิตได้ปฏิบัติ ทั้งพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเอง เมื่อได้รับความไว้วางใจจากพระสังฆาธิการก็รับสนองงานเต็มความสามารถจนได้รับความไว้วางใจ และการยอมรับนับถือจาก พระสังฆาธิการและเพื่อนร่วมงานเป็นอย่างดี และมีสัมพันธภาพอันดีระหว่างกัน ทำให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จึงมีทัศนะต่อคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจโดยรวมไม่แตกต่างกัน สอดคล้องกับหลักการที่ฟิดเลอร์และการ์เซีย (Fiedler and Garcia. 1987 : 52) กล่าวไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารกับผู้ร่วมงานมีความสำคัญมากที่สุดต่อทัศนะของผู้ร่วมงานที่มีต่อการปฏิบัติงาน หากผู้ร่วมงานมีความศรัทธาในตัวผู้บริหารและให้การยอมรับ การให้ความสนับสนุนในการ

ปฏิบัติงานก็จะเป็นไปด้วยดี และบาร์นาร์ด (Barnard. 1974 : 197-199) ที่กล่าวว่า ความสัมพันธ์ฉันท์มิตรกับผู้ร่วมงานในองค์กร ถ้าเป็นไปด้วยดี จะทำให้เกิดความผูกพันและความพอใจร่วมกับองค์กร ทำนองเดียวกับบุศรา เตียรบรรจง (2546 : 4) ที่กล่าวว่า การได้รับการยอมรับนับถือจากผู้บังคับบัญชา และเพื่อนร่วมงาน ในเรื่องผลงาน ความคิด เรื่องส่วนตัว เป็นต้น จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกภูมิใจในฐานะหน้าที่ของตนเอง และผลการวิจัยของอุบล ภัศระ (2535 : 77-80) ที่ศึกษาตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม การปฏิบัติงานของครูมัธยมศึกษา พบว่า ตัวแปรย่อยของปัจจัยจิตใจ คือ การได้รับการยอมรับและปัจจัยย่อยของปัจจัยสุขศาสตร์ คือ ความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน เป็นตัวแปรที่พยากรณ์พฤติกรรมปฏิบัติงานของครูได้ ทำนองเดียวกับผลการวิจัยของสิน งามประโคน (2543 : 93) ที่ศึกษาติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิตปี พ.ศ.2526 พบว่า การประเมินผลการปฏิบัติงานที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คิดเห็นทั้งสองกลุ่ม (บัณฑิตและผู้บังคับบัญชา) ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยเฉลี่ยในภาพรวมอยู่ในระดับดีมาก สอดคล้องกับผลการวิจัยของเฉลิมเผ่า อจละนันท์และคณะ (2545 : 271) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของสถาบันอุดมศึกษาและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า การประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิต จากการประเมินของผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงานกับการประเมินของตัวบัณฑิตเอง อยู่ในระดับดีไม่แตกต่างกันมากนัก และงานวิจัยของมานพ พรหมณโชติและคณะ (2547 : บทคัดย่อ) ที่วิจัยเรื่องผลผลิตของมหาวิทยาลัยรามคำแหงและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต พบว่า การประเมินสมรรถภาพการปฏิบัติงานของบัณฑิต จากการประเมินของผู้บังคับบัญชา/ผู้จ้างงานกับการประเมินของตัวบัณฑิตเอง อยู่ในระดับดีไม่แตกต่างกันมากนัก

เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ และด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประสบการณ์ในการทำงานพระศาสนาของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจที่แตกต่างกัน ทำให้มีทัศนะต่อคุณลักษณะทั้งสองด้านแตกต่างกัน โดยพระนิสิตอาจเห็นว่า ความรู้ความสามารถ และทักษะในการปฏิบัติงานบางอย่าง ยังไม่พร้อมในการปฏิบัติ หรือไม่สามารถปฏิบัติให้สมบูรณ์ตามที่คาดหวังได้ ในขณะที่พระสังฆาธิการ อาจเห็นว่า ในฐานะพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งเริ่มก้าวเข้ามารับผิดชอบงานพระศาสนา ถือว่าสามารถทำได้ดีแล้ว ซึ่งหากได้รับการฝึกฝนพัฒนาต่อไป ก็จะสามารถพัฒนาคุณลักษณะด้านต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ พร้อมทั้งจะทำงานพระศาสนาได้ ในอนาคตอย่างแน่นอน และเมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ ในเรื่องเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนาและหลักธรรม และศาสนกิจที่รับผิดชอบ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานเห็นว่าอยู่ในระดับดีมาก ในขณะที่ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเห็นว่าอยู่ในระดับดี ทั้งนี้ก็เพราะการขาดประสบการณ์ในการทำงานนั่นเอง เพราะถึงพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจจะได้รับการอบรมสั่งสอนภาคทฤษฎีมากมาย แต่เมื่อต้องลงมือปฏิบัติจริงแล้ว ก็ยังไม่สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ได้เต็มที่ ทำให้พระนิสิตมีความรู้สึกว่ายังขาดความรู้ที่จำเป็นบางอย่างในการทำงาน อีกทั้งภาระงานที่พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจต้องรับผิดชอบก็มีเป็นจำนวน

มาก ดังที่เกษสุตา ดันชุน (2545 : 32) กล่าวไว้ว่า ประสบการณ์ในการปฏิบัติงานมีอิทธิพลต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานแตกต่างกัน ผู้ที่มีประสบการณ์มากน้อยต่างกัน ก็อาจมีทักษะความสามารถแตกต่างกัน ซึ่งทำให้ปฏิบัติงานได้แตกต่างกัน และผลการวิจัยของศักดิ์ ประสานดี (2538 : 47) ที่ศึกษาความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของพระภิกษุผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่าในการออกปฏิบัติศาสนกิจนั้น พระภิกษุผู้สำเร็จการศึกษาจะได้รับมอบหมายงานมากเกินไป ทั้งการสอน การเทศนา บรรยายธรรม การดูแลบริหารพระภิกษุสามเณรภายในวัด หรือได้รับมอบหมายงานไม่ถนัด ยังไม่พร้อมในการปฏิบัติ

ส่วนคุณลักษณะด้านความประพฤติและด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติหน้าที่งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ พบว่า ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจก็คือพระสงฆ์ ซึ่งจะต้องปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยที่องค์พระศาสดาทรงบัญญัติไว้ เป็นแบบอย่างในการครองตนไม่หลงไหลไปตามกระแสสังคมโลกที่เปลี่ยนไป อีกทั้งพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจยังได้รับการฝึกอบรมคุณลักษณะด้านความประพฤติและบุคลิกภาพจากมหาวิทยาลัย มาพอสมควร และพระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติหน้าที่งานเอง เมื่อพิจารณาในมิติของการปกครอง อาจเห็นว่า ความประพฤติของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีความเรียบร้อย ปกครองง่าย และสามารถช่วยศาสนิกภายในวัด และเป็นแบบอย่างของหมู่คณะได้ หรือหากพระภิกษุทุกรูป ที่อยู่ในปกครองของตน มีความประพฤติในระดับนี้ การปกครองก็จะเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม อีกทั้งพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจทุกรูป ต่างได้รับการปลูกฝังให้ยึดหลักปฏิบัติและจริยาวัตรขององค์พระศาสดาและบรรดาอรหันตสาวก ซึ่งถือเป็นปูชนียบุคคลชั้นสูงสุด และเป็นอุดมคติเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต เพื่อให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมแห่งสันติสุขตามพุทธประสงค์ และเป็นแบบอย่างแก่ชาวโลกได้ และเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในคุณลักษณะดังกล่าว อันจะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติศาสนกิจในอนาคต พระสังฆาธิการผู้ปฏิบัติหน้าที่งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ควรเป็นผู้ฉลาดในการปฏิสนธิการปฏิบัติศาสนกิจอย่างถูกต้องและถูกต้องไป มีความสะอาดเรียบร้อย แต่งตัวเหมาะสมกับสมณสาธูป เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ให้ความยำเกรงและสร้างสัมพันธภาพอันดีกับผู้ปกครอง และมีวิสัยทัศน์กว้างไกลมองประโยชน์พระศาสนามากกว่าประโยชน์ตน สอดคล้องกับผลการวิจัยของมานี ไชยธีรานุวัณศิริและคณะ (2541 : 55) ที่พบว่า ไม่ว่าสังคมโลกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร พระสงฆ์พึงถือบทบาทหน้าที่ตามข้อกำหนดของพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดในการครองตนอย่างบริสุทธิ์ สงบเรียบง่าย มีความรู้ธรรมะลึกซึ้ง มีเมตตาให้ข้อคิดข้อชี้แนะในการแก้ปัญหาชีวิตทางเดินที่ดั่งงามให้กับประชาชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลการศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ใน ๔ ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ด้านความรู้ความสามารถ พบว่า พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีความเห็นว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ อยู่ในระดับดี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะบางประเด็น ดังนี้

1.1 ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรมุ่งเน้นให้พระนิสิตมีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง โดยปรับปรุงหลักสูตร การเรียนการสอน และแหล่งการเรียนรู้ เช่น ห้องสมุด ให้เอื้อต่อการศึกษาพระไตรปิฎกเชิงวิเคราะห์ ฝึกให้พระนิสิตรู้จักคิดอย่างถูกต้องตามหลักธรรม มีความแม่นยำในหลักพระพุทธศาสนา เข้าใจในเนื้อหาพระพุทธรูป พจน์ ทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ สามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมให้เกิดคุณค่าและความหมายต่อสังคมและชีวิตของผู้คนในปัจจุบัน ในขณะที่พระนิสิตเองควรเป็นผู้สนใจใฝ่รู้ ค้นคว้าศึกษา ตำรา เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ต่อยอดความรู้ที่ศึกษาจากมหาวิทยาลัย เนื่องจากผลการวิจัย พบว่า พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มีข้อเสนอแนะว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจควรศึกษาพระไตรปิฎกให้มีความแม่นยำในหลักพุทธศาสนา มากที่สุด ร้อยละ 38 ของผู้แสดงความคิดเห็นทั้งหมด

1.2 ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเชิงวิทยากรที่มีความรู้ความเข้าใจและมีส่วนรับผิดชอบกิจการพระศาสนา มาถวายความรู้แก่พระนิสิตเกี่ยวกับกฎหมายคณะสงฆ์และระเบียบปฏิบัติ ตลอดถึงเปิดอภิปรายแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายและแนวโน้มในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ในขณะที่พระนิสิต ควรติดตามข่าวสารความเคลื่อนไหวในวงการคณะสงฆ์ รวมถึงแถลงการณ์คณะสงฆ์ และมติมหาเถรสมาคมอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะจากผลการวิจัย พบว่า พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเห็นว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ ข้อว่ามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายคณะสงฆ์และระเบียบปฏิบัติ และมีความรู้ความเข้าใจในเกี่ยวกับนโยบายและแนวโน้มการบริหารคณะสงฆ์ อยู่ในระดับดี แต่มีค่าคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด

2. ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน พบว่า พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีความเห็นว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีคุณด้านทักษะในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับดี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะบางประเด็น ดังนี้

2.1 ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้พระนิสิตในมหาวิทยาลัยได้มีโอกาสฝึกทักษะในการทำงานพระศาสนา เช่น จัดโครงการครูสอนพุทธศาสนา

ในโรงเรียน อบรมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน เป็นต้น และพัฒนาทักษะในการประยุกต์หลักธรรมในการแก้ปัญหาของบุคคลและสังคมในยุคปัจจุบันได้อย่างสอดคล้อง เช่น จัดประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้พุทธธรรมในการแก้ปัญหาสังคม เป็นต้น ในขณะที่ พระนิสิต ควณฺโณกิจกรรม นิสิต เข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ที่จะพัฒนาทักษะในด้านต่าง ๆ ที่มหาวิทยาลัยจัด ปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่ยังบกพร่อง ฝึกการทำงานร่วมกับผู้อื่น รับฟังความคิดเห็น แลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพราะจากผลการวิจัย พบว่า พระสังฆาธิการผู้นิเทศงาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มีข้อเสนอแนะว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจควรเลือกสรรหลักธรรมในการแก้ปัญหาของบุคคลและสังคมได้สมสมัย มากที่สุด ร้อยละ 32 ของผู้แสดงความคิดเห็นทั้งหมด

2.2 ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรจัดอบรมถวายความรู้เกี่ยวกับหลักการ วิธีการในการเทศนาและบรรยายธรรม ตลอดจนจัดให้มีสถานที่ปฏิบัติจริง เช่น แสดงธรรมเทศนาในวันธรรมมัสสวณะ บรรยายธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียง เป็นต้น และส่งเสริมสนับสนุนให้พระนิสิตออกเผยแผ่ธรรมะ อบรมจริยธรรมแก่ประชาชนทั่วไป เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน กระตุ้นให้พระนิสิตมีความสนใจและมีใจรักในการทำงานเพื่อพระศาสนาและสังคม ในขณะที่พระนิสิต ควรที่จะใส่ใจแสวงหาความรู้เพิ่มเติม จากแหล่งอื่น ๆ เช่น เข้ารับการอบรมการเทศนาและบรรยายธรรมจากวัดต่าง ๆ ที่จัดขึ้นตามนโยบายของคณะสงฆ์ และเข้าร่วมปฏิบัติธรรมเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ที่คณะสงฆ์และทางราชการจัดขึ้น เพื่อเพิ่มทักษะในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ ควรมีการศึกษาและวางแผนก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ โดยศึกษาภาระงานและความต้องการของสังคมในเขตปกครองที่จะไปปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อเตรียมความรู้ และทักษะความชำนาญเฉพาะด้าน ทั้งนี้เพราะจากผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เห็นว่า คุณลักษณะด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ข้อว่า มีทักษะในการเทศนาและบรรยายธรรม และมีทักษะในการฝึกอบรมกรรมฐาน เจริญสมาธิภาวนา อยู่ในระดับดี แต่มีค่าคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด

3. ด้านความประพฤติ พบว่า พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีความเห็นว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีคุณลักษณะด้านความประพฤติ อยู่ในระดับดี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะบางประเด็น ดังนี้

3.1 ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรพิจารณาความสำคัญในคุณลักษณะด้านความประพฤติของพระนิสิตให้มาก โดยจัดการเรียนการสอน กิจกรรมเสริมหลักสูตร และฝึกอบรม ให้มีการสอดแทรกและปลูกฝังค่านิยมในการบริโภควัตถุอย่างถูกต้องและเหมาะสมต่อสมณสาธูป รวมถึงการให้ความหมายในหลักปฏิบัติตามพุทธบัญญัติที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะฝึกให้พระนิสิตนำหลักปาริสุทธิศีล 4 มาปฏิบัติในการครองตน เนื่องจากผลจากการวิจัย พบว่า พระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มีข้อเสนอแนะว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจควรใช้อุปกรณ์สื่อสาร เช่น โทรศัพท์ โดยอาการที่สำรวมและเป็นประโยชน์ มากที่สุด ร้อยละ 4 ของผู้แสดงความคิดเห็นทั้งหมด

3.2 ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรจัดให้มีโครงการอบรมสมาธิและวิปัสสนากรรมฐานแก่พระนิสิตในโอกาสต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้พระนิสิตได้เห็นคุณค่า และได้ฝึกจิตใจของตนให้เข้มแข็ง มีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม ดำรงตนอยู่ในสมณเพศได้อย่างปลอดภัย และมีความเข้าใจถึงการปฏิบัติกรรมฐานในระดับต่าง ๆ ทั้งนี้ เนื่องจากผลการวิจัย พบว่า พระสังฆาธิการผู้ใกล้ชิดทำงานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เห็นว่า คุณลักษณะด้านความประพฤติ ข้อว่า ปฏิบัติกรรมฐาน เจริญสมาธิภาวนาเป็นประจำ อยู่ในระดับดี แต่มีค่าคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด

4. ด้านบุคลิกภาพ พบว่า พระสังฆาธิการผู้ใกล้ชิดทำงานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีความเห็นว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ อยู่ในระดับดี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะบางประเด็น ดังนี้

4.1 ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาบุคลิกภาพของพระนิสิตให้เป็นผู้มีอัธยาศัยไมตรีอ่อนน้อมงาม มีปฏิภาณในการปฏิคมต้อนรับ เจริญปราศรัยกับบุคคลระดับต่าง ๆ รู้หลักปฏิสันถารทั้งในส่วนอาวาสปฏิสันถารและฆัมมปฏิสันถารตามควรแก่สมณภาวะ โดยการสอดแทรกเข้าในวิชาที่สอนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพื่อให้เกิดศรัทธาปสาทะแก่เพื่อนสหธรรมิก และบุคคลทั่วไปที่พบเห็น เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการผู้ใกล้ชิดทำงานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ มีข้อเสนอแนะว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจควรเป็นผู้ฉลาดในการปฏิสันถารภิกษุอาคันตุกะและบุคคลทั่วไป มากที่สุด ร้อยละ 29 ของผู้แสดงความคิดเห็นทั้งหมด

4.2 ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรจัดให้มีกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ส่งเสริมการแสดงออกในด้านต่าง ๆ แก่พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจที่เหมาะสมแก่สมณสาธูป เช่น การอภิปรายธรรม การสัมมนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างพระนิสิตในสถาบันและต่างสถาบัน และจัดโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมกับชุมชน เช่น อบรมจริยธรรม ค่ายคุณธรรม เพื่อให้พระนิสิตได้รู้จักการทำงานเป็นกลุ่มทั้งกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ ฝึกอุปนิสัยละเอียดรอบคอบ กล้าคิดกล้าทำ และกล้าเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการผู้ใกล้ชิดทำงานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เห็นว่า พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ ข้อว่า มีความถูกต้อง ประณีต ละเอียดยรอบคอบในงานที่ปฏิบัติ และกล้าคิด กล้าทำ และกล้าเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ อย่างรู้ทัน อยู่ในระดับดี แต่มีค่าคะแนนเฉลี่ยน้อยที่สุด

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เป็นการฉายภาพรวมคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้เห็นความแตกต่างในคุณลักษณะด้านต่าง ๆ ของ พระนิสิตของแต่ละคณะ หรือแต่ละวิทยาเขต ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ควรมีการศึกษาลักษณะนี้อีก โดยศึกษาแยกย่อยในแต่ละคณะหรือวิทยาเขต จะทำให้ได้ผลการศึกษาที่เจาะจงมากขึ้น

2. ควรศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เฉพาะเจาะจงในแต่ละเขต การปกครองคณะสงฆ์ เพื่อทราบถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ในการสนองงานพระศาสนาในแต่ละเขต การปกครอง อันจะเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย ปรับปรุงหลักสูตรและการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัย ให้สามารถผลิตบุคลากรพระศาสนาที่มีศักยภาพ สนองงานคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3. ควรมีการศึกษาติดตามประเมินผลการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิต เพื่อทราบถึงภาระงานที่ปฏิบัติ อุปสรรค และปัญหา ตลอดจนคุณภาพของงานโดยรวม อันจะเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาให้การนิเทศ ติดตามช่วยเหลือการทำงานของพระนิสิตอย่างทั่วถึงและตรงจุด อีกทั้งเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายและเป้าหมายการปฏิบัติศาสนกิจที่ชัดเจน และการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัย เพื่อเตรียมความพร้อมของพระนิสิตให้มากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กองกิจการนิสิต. (2544). *ปฏิสัมพันธ์พระพุทธศาสนากับจิตทดลองปฏิบัติงาน รุ่นที่ 47*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2547). *คู่มือปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรี*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กองแผนงาน, สำนักงานอธิการบดี. (2541). *รายงานประจำปี 2541*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เกษสุตา ดันขุน. (2545). *ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของพยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลสมิติเวช สุขุมวิท กรุงเทพมหานคร*. สารนิพนธ์ กศ.ม. (จิตวิทยาการศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- จรัส สุวรรณเวลา. (2545). *อุดมศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จารุพงษ์ เรืองสุวรรณ. (2547). "สารจากผู้เคยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานการศึกษา" ใน 30 ปี *สำนักงานการศึกษา กทม.* หน้า 15-29. กรุงเทพฯ : สำนักงานการศึกษา.
- เฉลิมเผ่า อจละนันท์และคณะ. (2545). *ผลผลิตของสถาบันอุดมศึกษาและคุณภาพการทำงาน ของบัณฑิต*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เฉลิมพล โสมอินทร์. (2546). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุทรไพศาล.
- ชาย โสธิตา. (2522). *มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย*. ธนบุรี : โรงพิมพ์สหประชาพานิชย์.
- ทบวงมหาวิทยาลัย. (2543ก). *รายงานการวิจัยเอกสารเรื่อง หลักเกณฑ์และรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรที่พึงประสงค์ในระดับปริญญาตรี*. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์.
- ทบวงมหาวิทยาลัย, สำนักงานปลัดทบวง. (2543ข). *วิสัยทัศน์การพัฒนาอุดมศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549)*. กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย.
- ทินพันธ์ นาคะตะ. (2531). *คู่มือสมภาร*. กรุงเทพฯ : มังกรการพิมพ์และโฆษณา.
- นรินทร์ บุญชู. (2545, 10-16 มิถุนายน). "การพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์" ใน *ข่าวรามคำแหง*. หน้า 6-7. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นิรมล แจ่มจรัส. (2545). *ความพึงพอใจของอาจารย์ที่เลี้ยงและนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่มีต่อคุณลักษณะของนิสิตฝึกสอนและฝึกงาน โรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม)*. กรุงเทพฯ : โรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (ฝ่ายมัธยม).
- นฤมล เรียงสารวิน. (2533). *ลักษณะของพระสงฆ์ไทยที่พึงประสงค์ในปัจจุบัน: ศึกษากรณีกรุงเทพมหานครและชัยภูมิ*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ). นครปฐม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล (ศาลยา). ถ่ายเอกสาร.

- บุศรา เตียรบรรจง. (2546). แรงจูงใจที่มีผลต่อขวัญในการปฏิบัติงานของพยาบาลโรงพยาบาลสิงห์บุรี. สารนิพนธ์ บธ.ม. (การจัดการ). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- เบญจวรรณ ทิมสุวรรณ. (2546). การสร้างและพัฒนาเครื่องมือประเมินผลการปฏิบัติงานของอาจารย์พยาบาล. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ด. (การอุดมศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ภัทรพร สิริกาญจน. (2536). รายงานการวิจัย หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- พัชรินทร์ เอกจริยวงศ์. (2542). รายงานการวิจัยเรื่อง การติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากสถาบันราชภัฏเทพสตรี. ลพบุรี : สถาบันราชภัฏเทพสตรี.
- พันตรี ป. หลงสมบุญ. (2540). พจนานุกรมมคธ -ไทย. กรุงเทพฯ : สำนักเรียนวัดปากน้ำ.
- เพ็ญจันทร์ สังข์แก้ว. (2545). รายงานการวิจัยเรื่อง ศักยภาพของนักศึกษาสถาบันราชภัฏ. เพชรบูรณ์ : สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์.
- พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร. (2539). การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระครูสุวรรณโพธิบาล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาถาวร กระภูไชย เป็นผู้สัมภาษณ์ที่วัดโพธิ์ร้อยต้น จังหวัดร้อยเอ็ด, เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2547
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2545). คำวัด 3. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2539ก). การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- _____. (2539ข). ปฏิรูปการศึกษา : การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2541). "การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต" ใน รวมบทความทางวิชาการพระพุทธศาสนาและปรัชญา. หน้า 1-40. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2546ก). พุทธธรรม (ฉบับเต็ม). กรุงเทพฯ : บริษัท ธรรมสาร จำกัด.
- _____. (2546ข). แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : บริษัท สี่ตะวัน จำกัด.
- _____. (2546ค). คิดถูกคิดเป็น (โยนิโสมนสิการ) ตอน ๑. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.
- _____. (2547). "วันมาฆบูชา" ในหนังสือประจำวันมาฆบูชา ปี 2547. หน้า 65-69. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.

- พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). (2531). *ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2532). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรู๊ป จำกัด.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2543). *กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2546). *ทิศทางการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระบรมราชาบาท. (2546). http://www.ch7.com/king01_46.htm.
- พระพิรุณ วุฑฒิชโม. (2545). *การพัฒนาบุคลิกภาพในพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระไพศาล วิสาโล. (2546). *พระพุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- พระมหาจรรยา ปญญาโว. (2540). *การศึกษามหาบทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม. (2537). *การศึกษามหาบทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหานิมิตร สีขรสุณฺโณ. (2545). *ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระศรีตีสุนทรวาท (ศิลา ปิณฑาสโร)*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาวิชาญ สุวิชาโน. (2543). *ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ธรรมนิเทศ). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาวิเชาว์ ปญญาวิชโร. (2534). *บทบาทและหน้าที่ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมณฺ์ สุนฺติโกโร. (2544). *การศึกษามหาบทของพระมหากัจจายนเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาสุชญา โรจนญาโณ. (2540). *การศึกษามหาบทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- พระมหาสุพัฒน์ กลยาณธมโม. (2545). *พระพุทธเจ้า: บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู*.
 วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาสมศักดิ์ สิริภทโท เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระมหาถาวร กระจุกไชย เป็นผู้สัมภาษณ์
 ที่วัดโพธิ์ร้อยต้น จังหวัดร้อยเอ็ด, เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2547.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ :
 มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2529ก). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงขยายความ)*. กรุงเทพฯ :
 บริษัท ด้านสหราชอาณาจักร จำกัด.
- _____. (2529ข). *การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- _____. (2530). *การศึกษา : เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระวันชัย ธนวิโส. (2543). *การสำรวจทัศนคติของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต
 (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 ถ่ายเอกสาร.
- พรธณี แผงกุล และอารีย์ วชิราการ. (2542). *การติดตามผลการปฏิบัติงานของบัณฑิตสถาบันราชภัฏ*.
 กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- ภัทรพร สิริกาญจน. (2536). *รายงานการวิจัย หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิด และบทบาท
 ของพระคำเขียน สุวัฒน์ ในการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2500). *วินยปิฎก มหาวคคปาติ เล่มที่ 4*. กรุงเทพฯ :
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุดตุนตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขุททคคปาติ เล่มที่ 9*. กรุงเทพฯ :
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุดตุนตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคคปาติ เล่มที่ 11*. กรุงเทพฯ :
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุดตุนตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ เล่มที่ 12*. กรุงเทพฯ :
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุดตุนตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาติ เล่มที่ 13*. กรุงเทพฯ :
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุดตุนตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาติ เล่มที่ 14*. กรุงเทพฯ :
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก สัมมุตตนิคาย สคาถวคคปาสิ* เล่มที่ 15. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก สัมมุตตนิคาย สพายตนวคคปาสิ* เล่มที่ 18. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก สัมมุตตนิคาย มหาวารวคคปาสิ* เล่มที่ 19. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก องคุดตริคาย ติกนิปาดปาสิ* เล่มที่ 20. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก องคุดตริคาย จตุกุกนิปาดปาสิ* เล่มที่ 21. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก องคุดตริคาย ปญจกนิปาดปาสิ* เล่มที่ 22. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก องคุดตริคาย ฉกุกนิปาดปาสิ* เล่มที่ 22. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก องคุดตริคาย สุตตกนิปาดปาสิ* เล่มที่ 23. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก องคุดตริคาย อฏฐกนิปาดปาสิ* เล่มที่ 23. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก องคุดตริคาย ทสกนิปาดปาสิ* เล่มที่ 24. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก ชุททกนิคาย ฐมมปทปาสิ* เล่มที่ 25. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก ชุททกนิคาย อิติวุตตคปาสิ* เล่มที่ 25. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก ชุททกนิคาย ชาตคปาสิ* เล่มที่ 27. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *สุตตนต์ปิฎก ชุททกนิคาย จุฬนิตุเทศปาสิ* เล่มที่ 30. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2500). *อภิธรรมปิฎก วิภังคปาสิ* เล่มที่ 35. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2532). *วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกา ปาราชิกกณต-สัฆาทีเสสาที-มหาวคคาทีอฏฐกกา* ภาคที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน.

- _____. (2532). *ทีฆนิกาย สมุจฺจลวิลาสินี สิลกฺขนฺธวคฺคอุฏฺฐกา ภาคที่ 1*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน.
- _____. (2532). *ทีฆนิกาย สมุจฺจลวิลาสินี มหาวคฺคอุฏฺฐกา ภาคที่ 2*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน.
- _____. (2532). *ขุทฺทกนิกาย อุฏฺฐกา มโนรตฺปนฺน ภาคที่ 3*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน.
- _____. (2532). *ทีฆนิกาย สีนฺตถปฺปกาสนี สิลกฺขนฺธวคฺคฎีกา ภาคที่ 1*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน.
- _____. (2532). *ทีฆนิกาย สีนฺตถปฺปกาสนี ปาฎิกวคฺคฎีกา ภาคที่ 3*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2540). *50ปีอุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2542). *จากนาลันทาถึงมหาจุฬาฯ*. กรุงเทพฯ : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์.
- _____. (2544). *สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ 46*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2545). *สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ 47*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2546). *พิธีประสาทปริญญา ประจำปี 2546*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *ขุทฺทกนิกาย ธรรมปทอุฏฺฐกา ภาคที่ 1*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มาณพ พรหมณโชติและคณะ. (2547). *ผลิตผลของมหาวิทยาลัยรามคำแหงและคุณภาพการทำงานของบัณฑิต*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- มาณพ พลไพรินทร์. (2531). *คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ : ชูติมาการพิมพ์.
- มานี ไชยธีรานุวัตร และคณะ. (2541). *บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและภาคใต้*. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ : อุดหนุนทุนวิจัยจากกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- มาลี บุษยะมา. (2538: 9) *รายงานการวิจัยเรื่อง คุณลักษณะที่ต้องการของผู้ปฏิบัติงานในสถานประกอบการเอกชนตามทัศนะของหัวหน้าฝ่ายบุคคล*. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- เยาวลักษณ์ คงคาสุวรรณ. (2526). *ความคิดเห็นของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นเกี่ยวกับนิสัยฝึกสอนวิชาสังคม คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต (มัธยมศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- ลัดดา ใหม่มงคล และคณะ. (2543). การติดตามผลการปฏิบัติงานของบัณฑิตสถาบันราชภัฏธนบุรี. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- ล้วน สายยศ และ อังคณา สายยศ. (2538). เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา. ภาควิชาการวัดผลและวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- _____. (2539). เทคนิคการวัดผลการเรียนรู้. ภาควิชาการวัดผลและวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- วิญญา วิศาลาภรณ์. (2540). การวิจัยทางการศึกษา:หลักการและแนวทางการปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา. (2543). การพัฒนานิสิตนักศึกษา. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศักดิ์ ประสานดี. (2538). ความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของพระบัณฑิต: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม). กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- คันสนีย์ จันท์สถิตย์พร. (2543). รายงานการวิจัยเรื่อง ความต้องการใช้บัณฑิตของผู้ประกอบการธุรกิจอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง. ฉะเชิงเทรา : สถาบันราชภัฏนครินทร์.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2528). จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ อักษรบัณฑิต.
- สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. (2546). รายงาน การติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี จากสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ปีการศึกษา 2544-2545. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. (2542). รายงานการวิจัยเรื่อง ความต้องการบัณฑิตและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของบัณฑิตสถาบันราชภัฏตามทัศนะของผู้ประกอบการ. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- สมัคร ธัญญามาสรัดน์ และ ประกิต วิริโยทัย. (2532). คุณสมบัติที่นายจ้างต้องการ. กรุงเทพฯ : ภาควิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิต แสงวิโรจน์พัฒน์. (2544). ศาสนาและเทคโนโลยีสารสนเทศ : การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนและทัศนคติการนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ในการศึกษาและเผยแพร่หลักคำสอนของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาและนักบวชในคริสต์ศาสนา ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ). นครปฐม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล (ศาลายา). ถ่ายเอกสาร.
- สุนทร โคตรบรรเทา. (2544). ปรัชญาการศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดบรรจบระหว่างพุทธศาสนา กับประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สุริยวิทยาสาส์น.
- สมคิด เฟ็งอุดม. (2535). การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (การศึกษาผู้ใหญ่). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

- สมศักดิ์ ทางทอง. (2544). รายงานการวิจัยเรื่อง การติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจาก
สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี ปีการศึกษา 2542-2543. จันทบุรี : สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี.
- สมสุดา ผู้พัฒนา และอัจฉรา ชนะมัย. (2542). รายงานการวิจัย สภาวะความเป็นอยู่และการศึกษาของ
พระภิกษุสามเณรในยุคไอ เอ็ม เอฟ. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุวัฒน์ ช่างเหล็ก. (2542, เมษายน-พฤษภาคม). "การศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์," ใน *สีมาจารย์*.
13 (26) : 22-28 . นครราชสีมา : สถาบันราชภัฏนครราชสีมา.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2537). รายงานการวิจัยเรื่อง ภาวะการมีงานทำและ
คุณภาพในการทำงานของผู้จบอุดมศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ. (2544). สถานภาพและคุณลักษณะผู้สำเร็จการศึกษา ช่วงปีการศึกษา
2542-2543. กรุงเทพฯ : สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ.
- สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. (2542). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ
พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สิน งามประโคน. (2543). การศึกษาติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาศาสตรบัณฑิตปี พ.ศ.2526.
กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. (2545). พุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2541, 8 มีนาคม). "การศึกษาพระพุทธรูปศาสนา (2)" ใน *มติชนรายวัน*. หน้า 6
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2544). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- อุทุมพร แยมสุข และคณะ. (2543). รายงานการวิจัยเรื่อง สถานภาพและคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษ
สถาบันราชภัฏธนบุรี ปีการศึกษา 2542-2543. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- อุบล ภัศระ. (2535). ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการปฏิบัติงานของครูมัธยมศึกษา. ปรินญาณิพนธ์
วท.ม. (วิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
ถ่ายเอกสาร.
- อรรถพล สังขวาสี. (2544). การศึกษาติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษิตตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ
อาชีวศึกษาาระบบทวิภาคี รุ่นที่ 1 ปีการศึกษา 2538 ของสถานศึกษาสังกัดกองวิทยาลัยเทคนิค
กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ในเขตกรุงเทพมหานคร. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ม.
(อุตสาหกรรมการศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- Astin Alexander W. (1993). *What Matters in College? Four Critical Years Revisited*.
San Francisco : Jossey-Bass.
- Barnard, Chester I. (1974). *The Functions of the Execution. 30th Anniversary ed*.
Cambridge, Harerd University.
- Childer, Robert Caesar. (1879). *Dictionary of the Pali Language*. London : Trubner & Co,
95 Ludgate Hill.

- Cronbach, Lee Joseph. (1971). *Essentials of Psychology Testing*. 3rd.ed. New York: Harper and Row.
- Edwards, Allens Louis. (1957). *Statistical Analysis*. 2nd ed. New York ; Rinehart.
- Ferguson, George A. (1981). *Statistical Analysis in Psychology and Education*. 5th.ed. Tokyo : McGraw – Hill.
- Fiedler, Fred E. and Garcia, J.E. (1987). *New Approaches to Effective Leadership, Cognitive Resources and Organization Performance*. New York : John Wiley and Sons.
- Hurd, Joe Clayton. (1978, September). "Priorities for the Governance of Texas Student Teaching Programs". *Dissertation Abstracts International*. 39 (3) : 1491 – A.
- Olson, Dorothy Fae Kundel. (1977, November). "Study of Anticipated Concerns of Students Prior to Student Teaching". *Dissertation Abstracts International*. 38 (5) : 2717-A.
- Pannell, Mary Sue. (1985, November). "A Model to Asses The Impact of Program of Educational Field Experience Upon Cooperrating Schools (Student Teaching)". *Dissertation Abstracts International*. 46 (4) : 1254 – A.
- Phra Thepsophon. (2004). *Buddhism in Contemporary Thailand*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Yamane, Taro. (1967). *Statistics : An Introductory Analysis*. New York : Harper and Row.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญและหนังสือเชิญ

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

1. ชื่อ-สกุล พระมหาไสว โชติโก
ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักวิจัยพุทธศาสตร์
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2. ชื่อ-สกุล พระมหาพล อากาศโร
ตำแหน่ง ผู้ช่วยรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3. ชื่อ-สกุล อาจารย์อิทธิพล แก้วพิลา
ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4. ชื่อ-สกุล รองศาสตราจารย์ นิภา ศรีไพโรจน์
ตำแหน่ง อาจารย์ประจำสาขาวิชาการวัดผลและวิจัยทางการศึกษา
 คณะศึกษาศาสตร์
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

5. ชื่อ-สกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อัจฉรา วัฒนานรงค์
ตำแหน่ง อาจารย์ประจำสาขาวิชาการอุดมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
สถานที่ทำงาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุมนวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

ที่ ศธ 0519.12/8424

3 กันยายน 2547

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผู้อำนวยการสำนักวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย พระมหาดาว กระจุกไชย นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ คามที่สนะของพระสังฆาธิการ ผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ” โดยมี อาจารย์จรรจรณ สกุลคู และ อาจารย์อรรณพ โหฬสุข เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์ ในกรณีนี้ บัณฑิตวิทยาลัย ขอเรียนเชิญ พระมหาไสว โชติโก เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแบบสอบถามคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ คามที่สนะของพระสังฆาธิการ ผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาให้ พระมหาไสว โชติโก เป็นผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบแบบสอบถามให้ พระมหาดาว กระจุกไชย และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เพ็ญศิริ จีระเชษฐกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 02-664-1000 ต่อ 5618, 5731

หมายเหตุ : ต้องการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 02-8483234 กด 1

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

3 กันยายน 2547

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผู้ช่วยรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย พระมหาดาว กระจุกไชย นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ความทันสมัยของพระสังฆาธิการ ผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ” โดยมี อาจารย์จรรุวรรณ สกุลคู และ อาจารย์อรรณพ โพธิสุข เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์ ในกรณีนี้ บัณฑิตวิทยาลัย ขอเรียนเชิญ พระมหาพล อากาศโร เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสอบถามคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ความทันสมัยของพระสังฆาธิการ ผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาให้ พระมหาพล อากาศโร เป็นผู้เชี่ยวชาญ ตรวจแบบสอบถามให้ พระมหาดาว กระจุกไชย และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทัศนีย์ จีระเดชากุล)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 02-664-1000 ต่อ 5618, 5731

หมายเหตุ : ต้องการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 02-8483234 กค 1

ที่ ศธ 0519.12/๖๔๖ ๗

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

3 กันยายน 2547

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน รองผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย พระมหาดาว กระจุกไชย นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญาโท เรื่อง “คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทศนะของพระสังฆาธิการ ผู้มีเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ” โดยมี อาจารย์จรรจรณ สกฤต และ อาจารย์อรณพ โทธิสุข เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญาโท ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย ขอเรียนเชิญ อาจารย์อิทธิพล แก้วพิลา เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแบบสอบถามคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทศนะของพระสังฆาธิการ ผู้มีเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาให้ อาจารย์อิทธิพล แก้วพิลา เป็นผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบแบบสอบถามให้ พระมหาดาว กระจุกไชย และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เกียรติวีร์ จีระเชชากุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 02-664-1000 ต่อ 5618, 5731

หมายเหตุ : ต้องการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 02-8483234 กค 1

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ บัณฑิตวิทยาลัย มศว โทร. 5731, 5618

ที่ ศธ 0519.12/8425

วันที่ 3 กันยายน 2547

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

เนื่องด้วย พระมหาดาว กระจุกไชย นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญาโท เรื่อง “คุณลักษณะของพระนิตยปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการ ผู้มีเทศก์งานและพระนิตยปฏิบัติศาสนกิจ” โดยมี อาจารย์จรรุวรรณ สกุลคู และ อาจารย์อรรณพ โทธิสุข เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญาโท ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย ขอเรียนเชิญ รองศาสตราจารย์นิภา ศรีไพโรจน์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อัจฉรา วัฒนามรงค์ เป็นผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบสอบถามคุณลักษณะของพระนิตยปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการ ผู้มีเทศก์งานและพระนิตยปฏิบัติศาสนกิจ

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาให้ข้าราชการในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแบบสอบถามให้ พระมหาดาว กระจุกไชย และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์เพ็ญศิริ จีระเชชากุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและหนังสือนำ

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง

คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศกงาน
และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

คำชี้แจง

1. แบบสอบถามฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อสอบถามคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศกงานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในทางวิชาการเท่านั้น จะไม่มีผลกระทบต่อท่าน ผู้วิจัยจะสงวนคำตอบของท่านเป็นความลับ จึงขอความกรุณาจากท่าน โปรดได้ตอบคำถามให้ครบทุกข้อ ตามความคิดเห็นที่ท่านต้องการมากที่สุด
2. แบบสอบถามทั้งหมดมี 3 ตอน คือ
ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม
ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ
ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ
3. โปรดขีดตอบหรือทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

ตอนที่ 1 สอบถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ที่ตรงกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

1.1 สถานภาพผู้ตอบแบบสอบถาม

- พระสังฆาธิการผู้แทนเทศกงาน
- พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

ตอนที่ 2 แบบสอบถามคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

คำชี้แจง โปรดอ่านและทำเครื่องหมาย ลงในช่องว่างด้านขวามือ ที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด ซึ่งแบ่งเป็น 5 ระดับ ได้แก่

ดีมาก	หมายถึง	คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในระดับดีมาก
ดี	หมายถึง	คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในระดับดี
พอใช้	หมายถึง	คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในระดับพอใช้
ต้องปรับปรุง	หมายถึง	คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในระดับต้องปรับปรุง
ต้องปรับปรุงอย่างมาก	หมายถึง	คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ อยู่ในระดับต้องปรับปรุงอย่างมาก

ข้อที่	คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	ระดับคุณลักษณะ				
		ดีมาก	ดี	พอใช้	ต้องปรับปรุง	ต้องปรับปรุง อย่างมาก
1	ด้านความรู้ความสามารถ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักวิชาการทั่วไป					
2.	มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและหลักธรรม					
3.	มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการเผยแผ่พระศาสนา					
4.	มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายคณะสงฆ์และระเบียบปฏิบัติ					
5	มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายและแนวโน้มการบริหารกิจการคณะสงฆ์					
6.	มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนกิจที่รับผิดชอบ					
7.	มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติศาสนกิจ					
8.	มีความรู้รอบตัวเกี่ยวกับชุมชนและสังคมที่อยู่ร่วมและคอยติดตาม ความเปลี่ยนแปลงของสังคมอยู่เสมอ					
9.	มีความสามารถในการแสวงหาความรู้ที่ทันสมัยและประยุกต์ใช้กับ เทคโนโลยีใหม่ๆ					
10.	มีความสามารถในการวิเคราะห์และการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้					

11.	มีความสามารถในการวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบก่อนลงมือปฏิบัติ					
12.	มีความสามารถในการบริหารจัดการและทำงานเป็นทีม					
13.	มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีหลักการและเหตุผล					
14.	มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ พัฒนารูปแบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น					
15.	มีความสามารถในการให้คำปรึกษา แนะนำในการแก้ปัญหาแก่ผู้ร่วมงานและบุคคลทั่วไป					
16.	มีความสามารถในการวิเคราะห์และประเมินผลการปฏิบัติงาน					
	ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน					
1.	มีทักษะและประสบการณ์ในการปฏิบัติศาสนกิจที่รับผิดชอบ					
2.	มีทักษะในการเทศนา และบรรยายธรรม					
3.	มีทักษะในการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี					
4.	มีทักษะในการฝึกอบรมกรรมฐานเจริญสมาธิภาวนา					
5.	มีทักษะในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในงานที่รับผิดชอบ					
6.	มีทักษะในการปรับการทำงานให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม					
7.	มีทักษะในการเลือกใช้อุปกรณ์และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการทำงาน					
8.	มีทักษะในการใช้คอมพิวเตอร์ในการทำงาน					
9.	มีทักษะในการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์เต็มที่					
10.	มีทักษะในการสื่อสารกับบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง					
11.	มีทักษะในงานประชาสัมพันธ์และแสดงออกในที่ชุมชน					
12.	มีทักษะในการประสานงานกับบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง					
	ด้านความประพฤติ					
1.	มีความเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย					
2.	เข้าร่วมกิจวัตรของสงฆ์ เช่น ทำวัตรสวดมนต์ เข้า-เย็นอย่างสม่ำเสมอ					
3.	ปฏิบัติตามกรรมฐาน เจริญสมาธิภาวนาเป็นประจำ					
4.	สำรวมอินทรีย์มีกิริยามารยาทเรียบร้อย					
5.	ปฏิบัติตามกฎระเบียบของวัดหรือหน่วยงาน					
6.	นุ่งห่มเรียบร้อยเป็นปริมณฑลเหมาะสมกับสมณภาวะ					
7.	วางตัวเป็นผู้วางง่ายไม่ถือทิฐิมานะ					
8.	ประพฤติตนเป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา					
9.	วางตัวเป็นแบบอย่างที่ดีของหมู่คณะและบุคคลทั่วไป					

10.	ปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งขึ้น เมื่อได้รับการบอกกล่าว				
11.	รู้จักยับยั้งจิตใจไม่ให้หลงไปในทางที่ผิด				
12.	แนะนำตักเตือน คอยให้สติเพื่อนสหธรรมิกที่ประพฤติไม่ดี				
13.	มีบุคลิกลักษณะเหมาะสมกับสมณเพศ ควรแก่การเคารพยกย่อง				
14.	เข้าใจถึงความพร้อมและความแตกต่างระหว่างบุคคลของเพื่อนร่วมงาน				
	ด้านบุคลิกภาพ				
1.	มีความซื่อสัตย์สุจริตและซื่อตรงต่องานที่ปฏิบัติ				
2.	มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น				
3.	มีความสุภาพอ่อนโยนทางกายและวาจา				
4.	มีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่				
5.	มีระเบียบวินัยในการทำงาน				
6.	มีความตรงต่อเวลาในการทำงาน				
7.	ทำงานด้วยความเที่ยงตรง ยึดความถูกต้องเป็นหลัก				
8.	มีน้ำใจช่วยเหลือในกิจที่เกิดขึ้นของวัดและเพื่อสหธรรมิก				
9.	มีศรัทธาทศิกศตนเพื่อพระศาสนา				
10.	มีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย				
11.	มีความมุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียร และอดทนในการทำงาน				
12.	มีความกระตือรือร้น และพัฒนาตนเองในการทำงาน				
13.	มีความถูกต้อง ประณีต ละเอียดยรอบคอบในงานที่ปฏิบัติ				
14.	กล้าคิด กล้าทำและกล้าเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ อย่างรู้ทัน				
15.	สามารถควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมของตนได้ดี				
16.	มีความสุขรอบคอบและมีสมาธิในการทำงาน				
17.	สามารถปรับตัวและมีมนุษยสัมพันธ์กับหมู่คณะและบุคคลทั่วไป				
18.	มีความพอใจในภาระงานที่รับผิดชอบ				
19.	มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง				
20.	ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นและให้ความร่วมมือ				
21.	พลอยยินดีชื่นชมกับความสำเร็จของบุคคลอื่น				
22.	มีความกตัญญูทักท้วงต่อผู้มีอุปการะกับตน				
23.	ให้เกียรติและยกย่องผู้ร่วมงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง				

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ

3.1 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ

.....

.....

.....

.....

.....

3.2 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะด้านทักษะในการปฏิบัติงาน

.....

.....

.....

.....

.....

3.3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะด้านความประพฤติ

.....

.....

.....

.....

.....

3.4 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณอย่างสูงต่อความกรุณาให้ความร่วมมือของท่าน

ผู้วิจัย

ที่ ศบ 0519.12/ ร.ร.๗

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

๖ กันยายน 2547

แผนก	บริหาร
ตำแหน่ง	อธิการบดี
วันที่	๑๕/๙/๔๗
รับวันที่	๑๗ ก.ย. ๔๗
เวลา	๑๓.๕๕ น.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เพื่อพัฒนาเครื่องมือการวิจัย

นมัสการ อธิการบดีมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย พระมหาดาว กระจุกไชย นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญาโท เรื่อง "คุณลักษณะของพระนิตปฏิบัติศาสนกิจ คมทศนะของพระสังฆาธิการ ผู้เทศก์งานและพระนิตปฏิบัติศาสนกิจ" โดยมี อาจารย์จรรุวรรณ สกุลกุ และ อาจารย์อรรณพ โทธิสุข เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญาโท ในการนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลเพื่อพัฒนาเครื่องมือการวิจัย โดยขออาราธนาพระนิตปฏิบัติศาสนกิจ และพระสังฆาธิการผู้เทศก์งาน จำนวน 50 รูป เป็นกลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามคุณลักษณะของพระนิตปฏิบัติศาสนกิจ คมทศนะของพระสังฆาธิการ ผู้เทศก์งานและพระนิตปฏิบัติศาสนกิจ ในระหว่างเดือนกันยายน - ตุลาคม 2547

จึงนมัสการมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากพระคุณเจ้า ได้โปรดพิจารณาให้ พระมหาดาว กระจุกไชย ได้เก็บข้อมูลในการทำปริญญาโท ซึ่งจะประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

บน อธิการบดี

นมัสการมาด้วยความเคารพ

เห็นการขอ

 (พระครูปลัดสุวัฒนเจริญคุณ)
 รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและจัดหา
 ๑๕/๙/๔๗

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เพ็ญศิริ จิระเชษฐากุล)
 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
 ปฏิบัติราชการแทนอธิการบดี

 (พระเทพโสภณ)
 อธิการบดี

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
โทร. 02-664-1000 ต่อ 5618, 5731

หมายเหตุ : ต้องการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 02-8483234 กด 1

ที่ ศธ 0519.12/๓๔๖๘

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

๗/ ตุลาคม 2547

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	
สำนักงานอธิการบดี	
วันที่	๑๕๐๘
รับวันที่	๒๒๓๑.๔๗
เวลา	๑๗.๕๐
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เพื่อการวิจัย

นมัสการ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย พระมหาดาว กระจุกไชย นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ” โดยมี อาจารย์จรรวธรรม สกฤต และ อาจารย์อรรถพร โพธิสุข เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำวิทยานิพนธ์ ในกรณีนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย โดยขอให้พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ และพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งาน ประจำปี พ.ศ. 2547 จำนวน 607 รูป ตอบแบบสอบถามคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้นิเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ในระหว่างเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน 2547

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากพระคุณเจ้า ได้โปรดพิจารณาให้ พระมหาดาว กระจุกไชย ได้เก็บข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ด้วย

นมัสการด้วยความเคารพ

ณ อธิการบดี

สมัครมธบ *สมัครมธบ*
สมัครมธบ

สมัครมธบ
 (พระครูปลัดสุวัฒนเจริญคุณ)
 อธิการบดีฝ่ายวางแผนและนิเทศ
 (๕.๑๑.๒๕๔๗)

สำนักงานคณะคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 02-664-1000 ต่อ 5618, 5731

หมายเหตุ : ต้องการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ มือถือ 06-5400886

สมัครมธบ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เพ็ญศิริ จีระเชษฐกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ปฏิบัติราชการแทนอธิการบดี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ภาคผนวก ค.

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในปริณิฎฐานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาภาษาบาลี และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระไตรปิฎก

วิ.ม.	(บาลี) =	วินยปิฎก มหาจุคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ที.สี	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขุทฺตคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ม.มู.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก มชฺฌิมนิกาย มุลปณฺเณสคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ม.ม.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺเณสคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺเณสคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
สํ.ส.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก สํยุตฺตนิกาย สคฺคาถวคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
สํ.สพ.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก สํยุตฺตนิกาย สพฺพยตฺตวคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
สํ.ม.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.ติก.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก องคฺคฺตฺตรนิกาย ติกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.จตุก.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก องคฺคฺตฺตรนิกาย จตุกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.ปญจ.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก องคฺคฺตฺตรนิกาย ปญจนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.ฉก.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก องคฺคฺตฺตรนิกาย ฉกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.สตค.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก องคฺคฺตฺตรนิกาย สตคนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก องคฺคฺตฺตรนิกาย อฏฐกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.ทสก.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก องคฺคฺตฺตรนิกาย ทสกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก ขุทฺตฺตนิกาย ธมฺมปทปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก ขุทฺตฺตนิกาย อิติวุตฺตคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก ขุทฺตฺตนิกาย ชาตคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.จู.	(บาลี) =	สุตฺตฺตฺตปิฎก ขุทฺตฺตนิกาย จูฬนิตฺตคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.	(บาลี) =	อภิธมฺมปิฎก วิภงคฺคปาฬิ (ภาษาบาลี)

ปกรณ์วิเสส อรรถกถา และฎีกา

วิ.อ.	(บาลี) =	วินยปิฎก สมณุตปาสาทิกา ปาราชิกกถา-สัฆาทีเสสาทิ- มหาวคคาทีอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ที.สี.อ.	(บาลี) =	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี สีลขุขนทวคคอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ที.ม.อ.	(บาลี) =	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี มหาวคคอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
อง.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย อฎฐกถา มโนรตปุรณี (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี) =	ขุททกนิกาย ฆมมปทอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ที.สี.ฎี.	(บาลี) =	ทีฆนิกาย ลินตตปฺปกาสนี สีลขุขนทวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.ปา.ฎี.	(บาลี) =	ทีฆนิกาย ลินตตปฺปกาสนี ปาฎีกาวคคฎีกา (ภาษาบาลี)

การใช้หมายเลขย่อและเครื่องหมาย

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย จะแจ้งตัวเลขตามหลังอักษรย่อ ชื่อคัมภีร์เป็น 3 ส่วน คือ จะบอก เล่ม/ ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น

อง.ปญจก. (บาลี) 22/79/121 หมายถึง สุตตันตปิฎก องคุดตตรนิกาย ปญจกนิบาตปาลี เล่ม 22
ข้อ 79 หน้า 121 ฉบับมหาจุฬาเดปิฎก 2500

อง.ปญจก. (ไทย) 22/79/144 หมายถึง สุตตันตปิฎก อังคุดตตรนิกาย ปญจกนิบาต เล่ม 22
ข้อ 79 หน้า 144 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539

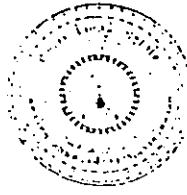
การใช้หมายเลขอ้างอิงอรรถกถา ฎีกา ภาษาบาลี ก็จะแจ้งตัวเลขตามหลังอักษรย่อ ชื่อคัมภีร์ เป็น 3 ส่วน คือ จะบอก เล่ม / ข้อ / หน้า เหมือนกัน ในกรณีที่หนังสือไม่จัดลำดับเป็นเล่มหรือข้อไว้ก็จะใส่เครื่องหมาย – ไว้ เช่น

ที.ม.อ. (บาลี) 2/373/363 หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี มหาวคคอฎฐกถา เล่มที่ 2
ข้อ 373 หน้า 363 ฉบับมหาจุฬาทอฎฐกถา

ขุ.ธ.อ. (บาลี) 2/-/117-118 หมายถึง ขุททกนิกาย ฆมมปทอฎฐกถา เล่ม 2 ส่วนข้อไม่มีปรากฏ
ในหนังสือ หน้า 117-118 ฉบับมหาจุฬาทอฎฐกถา

ภาคผนวก ง.

ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ

ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ พุทธศักราช ๒๕๔๖

เพื่อให้การปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๙ (๒) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และมติสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในคราวประชุมครั้งที่ ๔/๒๕๔๖ เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ จึงมีมติให้ออกข้อบังคับไว้ ดังต่อไปนี้

หมวด ๑

บททั่วไป

ข้อ ๑ ข้อบังคับนี้เรียกว่า "ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ พุทธศักราช ๒๕๔๖"

ข้อ ๒ บรรดากฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ข้อกำหนด คำสั่ง หรือประกาศอื่นใดซึ่งขัดหรือแย้งกับข้อบังคับนี้ ให้ใช้ข้อบังคับนี้แทน

ข้อ ๓ ให้ยกเลิก

(๑) ระเบียบมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจของ
ผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรชั้นปริญญาตรี พุทธศักราช ๒๕๒๒

(๒) ประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรม
ราชูปถัมภ์ ที่ ๒/๒๕๓๒ เรื่อง การปฏิบัติงานของพระภิกษุ

ข้อ ๔ ให้ใช้ข้อบังคับนี้ตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ ๕ ในข้อบังคับนี้

"คณะกรรมการ" หมายความว่า คณะกรรมการการปฏิบัติศาสนกิจ

"นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ" หมายความว่า พระภิกษุหรือสามเณรผู้ศึกษาครบ
ตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตและกำลังปฏิบัติศาสนกิจ

"ศาสนกิจ" หมายความว่า การสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และงานตาม
พันธกิจของมหาวิทยาลัย

ข้อ ๖ ให้อธิการบดีรักษาการให้เป็นไปตามข้อบังคับนี้

หมวด ๒

คณะกรรมการการปฏิบัติศาสนกิจ

ข้อ ๗ ให้มีคณะกรรมการการปฏิบัติศาสนกิจคณะหนึ่ง ประกอบด้วย

(๑) ประธานกรรมการ ได้แก่ อธิการบดี หรือรองอธิการบดีที่อธิการบดีมอบหมาย

(๒) กรรมการโดยตำแหน่ง ได้แก่ คณบดี

(๓) กรรมการผู้แทนสภาวิชาการ จำนวน ๓ รูป/คน ซึ่งสภาวิชาการคัดเลือกจากผู้ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีและหรือผู้อำนวยการ

(๔) กรรมการผู้แทนสภาวิชาการประเภทคณาจารย์ประจำคณะ จำนวน ๔ คน ซึ่งสภาวิชาการคัดเลือกตามสัดส่วนของแต่ละคณะ

(๕) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๓ รูป/คน ซึ่งสภาวิชาการแต่งตั้งโดยคำแนะนำของอธิการบดี

(๖) กรรมการและเลขานุการ ได้แก่ ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต

ให้ประธานกรรมการโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการเลือกกรรมการที่เป็นพระภิกษุรูปหนึ่งเป็นรองประธานกรรมการ

ประธานกรรมการอาจแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายปฏิบัติศาสนกิจและหัวหน้าฝ่ายส่งเสริมกิจการนิสิตเป็นผู้ช่วยเลขานุการ

ข้อ ๘ คณะกรรมการตามข้อ ๗ (๓) (๔) และ (๕) มีวาระในการดำรงตำแหน่ง ๒ ปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

นอกจากพ้นจากตำแหน่งตามวาระแล้ว คณะกรรมการตามข้อ ๗ (๓) (๔) และ (๕) พ้นจากตำแหน่งเมื่อ

(๑) มรณภาพหรือตาย

(๒) ลาออก

(๓) ลาสิกขา

(๔) ขาดคุณสมบัติของการเป็นกรรมการประเภทนั้น ๆ

กรณีที่กรรมการตามข้อ ๗ (๓) (๔) และ (๕) พ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ และได้มีการแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งแทนแล้ว ให้ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งเพียงเท่ากับวาระที่เหลือของผู้ซึ่งตนแทน

ข้อ ๙ คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

(๑) กำหนดนโยบาย ลักษณะการปฏิบัติศาสนกิจที่พึงประสงค์ แผนงานหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจ

(๒) วางระบบการนิเทศ ติดตาม ส่งเสริม และสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งด้านวิชาการและทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติศาสนกิจ

- (๓) ควบคุม ดูแลและนำผลการปฏิบัติศาสนกิจไปใช้ตามนโยบาย แผนงาน และวัตถุประสงค์
- (๔) เรียกนิสิตและผู้เกี่ยวข้องมาชี้แจงต่อคณะกรรมการและเสนอข้อมูลการ ลงโทษแก่นิสิตผู้ละเมิดข้อบังคับ
- (๕) แต่งตั้งคณะกรรมการหรือบุคคลเพื่อทำการใดๆ อันอยู่ในอำนาจหน้าที่ ของคณะกรรมการ
- (๖) ปฏิบัติหน้าที่อื่น ตามที่ได้รับมอบหมายจากมหาวิทยาลัย

หมวด ๓

การปฏิบัติศาสนกิจ

- ข้อ ๑๐ การปฏิบัติศาสนกิจมีวัตถุประสงค์ ดังนี้
- (๑) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา
 - (๒) เพื่อการสนองงานในกิจการคณะสงฆ์
 - (๓) เพื่อพัฒนานิสิตให้มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์
 - (๔) เพื่อสงเคราะห์ประชาชน
 - (๕) เพื่อสนองนโยบายและงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย
- ข้อ ๑๑ คุณสมบัติของนิสิตผู้ปฏิบัติศาสนกิจ
- (๑) สอบได้หน่วยกิตสะสมครบตามหลักสูตรที่เข้าศึกษาภายในระยะเวลาไม่ เกิน ๒ เท่า ของเวลาการศึกษาตามหลักสูตรและมีค่าระดับเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า ๒.๐๐ และต้องมี หนังสือรับรองจากกองทะเบียนและวัดผล
 - (๒) ต้องผ่านการฝึกภาคปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานครบตามข้อบังคับของ มหาวิทยาลัย
- ข้อ ๑๒ ระยะเวลาการปฏิบัติศาสนกิจ นิสิตต้องปฏิบัติศาสนกิจในเพศบรรพชิต เป็นเวลา ๒ ภาคการศึกษา ยกเว้นนิสิตชาวต่างประเทศไม่ต้องปฏิบัติศาสนกิจ
- ข้อ ๑๓ สถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ
- (๑) นิสิตปฏิบัติศาสนกิจที่เป็นพระสังฆาธิการให้ผู้บังคับบัญชาเหนือตนขอ อนุมัติจากมหาวิทยาลัย
 - (๒) นิสิตจะปฏิบัติศาสนกิจสถานที่ใด ให้เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักที่นิสิตจะไป พักอาศัยอยู่ปฏิบัติศาสนกิจทำหนังสือขอตัวต่อมหาวิทยาลัย
 - (๓) ในกรณีที่ไปปฏิบัติศาสนกิจนอกวัดที่สังกัดจะต้องได้รับอนุญาตจาก เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักที่นิสิตสังกัดเป็นลายลักษณ์อักษร
- ข้อ ๑๔ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจจะต้องดำเนินการยื่นคำร้องขอปฏิบัติศาสนกิจต่อ มหาวิทยาลัย เพื่อให้คณะกรรมการอนุมัติ ภายในวันที่ ๑๕ พฤษภาคมของปีการศึกษาครบตาม

หลักสูตร หากพันกำหนดถือว่าไม่ปฏิบัติศาสนกิจ เว้นแต่มีเหตุจำเป็นและได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการ

ข้อ ๑๕ ให้มหาวิทยาลัยแต่งตั้งบุคลากรของมหาวิทยาลัย หรือบุคคลที่มหาวิทยาลัยเห็นสมควร เป็นที่ปรึกษานิสิตปฏิบัติศาสนกิจแต่ละรูป

ข้อ ๑๖ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จะต้องเข้ารับการปฐมนิเทศตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด ถ้าไม่เข้ารับการปฐมนิเทศถือว่าไม่ปฏิบัติศาสนกิจ เว้นแต่มีเหตุจำเป็นและได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการ

ข้อ ๑๗ ในระหว่างที่ปฏิบัติศาสนกิจ หากจำเป็นต้องย้ายสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ ให้เจ้าอาวาส หรือเจ้าสำนัก ที่นิสิตจะย้ายไปปฏิบัติศาสนกิจสถานที่ใหม่ ทำหนังสือถึงเจ้าอาวาส หรือเจ้าสำนักที่นิสิตปฏิบัติศาสนกิจอยู่เดิมเพื่อขอตวนิสิต เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ให้นิสิตทำหนังสือขออนุมัติต่อคณะกรรมการ

ข้อ ๑๘ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจต้องรายงานการปฏิบัติศาสนกิจต่อมหาวิทยาลัย อย่างน้อยภาคการศึกษาละ ๑ ครั้ง ตามที่คณะกรรมการกำหนด

ข้อ ๑๙ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมไม่นำความเสื่อมเสียมาให้แก่พระพุทธรักษาและมหาวิทยาลัย

ข้อ ๒๐ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจต้องไม่ละทิ้งหน้าที่และต้องไม่รายงานการปฏิบัติศาสนกิจอันเป็นเท็จ

หมวด ๔

บทกำหนดโทษ

ข้อ ๒๑ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจละเมิดข้อบังคับ มีโทษดังนี้

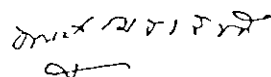
(๑) ว่ากล่าวตักเตือน

(๒) ภาคทัณฑ์

(๓) ไม่ได้รับหนังสือรับรองผลการศึกษาและระงับการให้ปริญญาตั้งแต่ ๒ ปีขึ้นไป

(๔) ให้พ้นสภาพนิสิต

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๖

(พระสุเมธาธิบดี)

นายกสภามหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	พระมหาถาวร กระจุกไชย (สิทฺธิธาดา)
วัน เดือน ปี เกิด	19 มกราคม 2522
สถานที่เกิด	87 หมู่ 1 ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด
ที่อยู่ปัจจุบัน	103/2 วัดทองนพคุณ ถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา 17 แขวงคลองสาน เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร 10600
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2544 เปรียญธรรม 9 ประโยค (สำนักเรียนวัดทองนพคุณ) พ.ศ. 2545 ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะมนุษยศาสตร์ วิชาเอกภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2548 ปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเขตกรุงเทพฯ
และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

บทคัดย่อ

ของ

พระมหาถาวร กระจุกไชย (สิทฺธิธาดา)

30 ธ.ค. 2549

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการอุดมศึกษา
กรกฎาคม 2548

๒๗๗๗๗

พระมหาดาวว กระจุกไชย (สิทธิธาดา). (2548). *คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานและพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ*. ปรินญาณพนธ์ กศ.ม. (การอุดมศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
คณะกรรมการควบคุม : อาจารย์ ดร. จารุวรรณ สกุลคู่, อาจารย์ ดร. อรรณพ โพธิสุข.

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ 1) ศึกษาคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน ด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ 2) เปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้านกับเกณฑ์ค่าเฉลี่ย 3.00 และ 3) เปรียบเทียบคุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้าน กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน 273 รูป และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ 305 รูป รวมทั้งสิ้น 578 รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ มีค่าความเชื่อมั่น 0.978 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าคะแนนเฉลี่ย ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบที

ผลการวิจัยพบว่า

1. คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งานโดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ และด้านทักษะในการปฏิบัติงาน อยู่ในระดับดี ส่วนคุณลักษณะด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ อยู่ในระดับดีมาก
2. คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ ด้านทักษะในการปฏิบัติงาน และด้านความประพฤติ อยู่ในระดับดี ส่วนคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ อยู่ในระดับดีมาก
3. คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน โดยรวมและในแต่ละด้าน อยู่ในระดับสูงกว่าเกณฑ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
4. คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมและในแต่ละด้าน อยู่ในระดับสูงกว่าเกณฑ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
5. คุณลักษณะของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ตามทัศนะของพระสังฆาธิการผู้แทนเทศก์งาน และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า คุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถ และด้านทักษะในการปฏิบัติงาน แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนคุณลักษณะด้านความประพฤติ และด้านบุคลิกภาพ ไม่แตกต่างกัน

THE CHARACTERISTICS OF PRACTICUM STUDENT-MONKS AS PERCEIVED BY
ECCLESIASTIC SUPERVISORS AND PRACTICUM STUDENT-MONKS

AN ABSTRACT

BY

PRAMAHA THAWORN KRAPOOCHAI (SIDDHIDHĀTĀ)

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Higher Education
at Srinakharinwirot University

July 2005

Pramaha Thaworn Krapoochai (Siddhidhātā). (2005). *The Characteristics of Practicum Student-monks as Perceived by Ecclesiastic Supervisors and Practicum Student-monks*. Master thesis, M.Ed. (Higher Education). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University.
Advisor Committee : Dr. Jaruwan Skulkhu, Dr. Annop Phothisuk.

The purposes of this research were 1) to study the characteristics of practicum student-monks in four aspects : knowledge and ability, working skill, conduct and personality in overall and each aspect as perceived by ecclesiastic supervisors and practicum student-monks, 2) to compare the characteristics of practicum student-monks in overall and each aspect with a criterion, and 3) to compare the characteristics of practicum student-monks in overall and each aspect as perceived by ecclesiastic supervisors and practicum student-monks. The samples used in this research were 273 ecclesiastic supervisors and 305 practicum student-monks, and they were randomly selected. The research instrument used for collecting data was a Likert-type five-point rating scale questionnaire. The questionnaire contained the reliability at the level of 0.978. The data were statistically analyzed by arithmetic mean, standard deviation, and t-test.

The results of this research were as follows :

1. The characteristics of practicum student-monks as perceived by ecclesiastic supervisors in overall were rated at good level. Considering in each aspect, the characteristics of practicum student-monks in two aspects : knowledge and ability and working skill were rated at good level. But the characteristics of practicum student-monks in two aspects : conduct and personality were rated at very good level.

2. The characteristics of practicum student-monks as perceived by practicum student-monks in overall were rated at good level. Considering in each aspect, the characteristics of practicum student-monks in three aspects : knowledge and ability, working skill and conduct were rated at good level. But the characteristics of practicum student-monks in the aspect of personalities was rated at very good level.

3. The characteristics of practicum student-monks as perceived by ecclesiastic supervisors in overall and each aspect were at the higher level when compared with a criterion.

4. The characteristics of practicum student-monks as perceived by practicum student-monks in overall and each aspect were at the higher level when compared with a criterion

5. There was no significant difference on the overall characteristics of practicum student-monks as perceived by ecclesiastic supervisors and practicum student-monks. Considering in each aspect, there were significant differences on the characteristics of practicum student-monks in

two aspects : knowledge and ability and working skill. But there were no significant difference of the characteristics of practicum student-monks in two aspects : conduct and personality.